

POLARIS — ORUŽJE STRATEGIJSKOG ZNAČAJA

Prvi strategijski podmornički projektil, pod nazivom *Polaris*, uveden je u naoružanje američke RM u junu 1960. god. kada je, u stvari, prvi put i lansiran sa podmornice na nuklearni pogon *George Washington*. Od malo poznatog prototipa u 1960. god. postao je poslije nepune tri godine oružje broj jedan (na ljestvici specijalnih nuklearnih sredstava) američkih snaga odmazde.¹

Po svojoj konstrukciji i mogućnosti lansiranja, *Polaris* nije isključivo mornaričko oružje. On se može lansirati sa rampi smještenih na brodovima i sa onih na kopnu, ali ono što ga čini specifično mornaričkim i najmoćnijim u svojoj vrsti jeste idealna sprega, u tehničkom i taktičkom pogledu, između njega i podmornice na nuklearni pogon. *Polaris*, i njemu slično oružje u sovjetskoj RM, duuguju podmornici što ih je ponijela u morske dubine i učinila nevidljivim za protivnika, a podmornica i preko nje RM ovom oružju što su u njemu dobile borbeno sredstvo strategijskog značaja.

Taktičko-tehničke osobine podmorničkih projektila. Američka RM izgradila je do sada tri tipa projektila *Polaris* sa oznakama A—1, A—2, i A—3.

¹ Ova riječ, upotrebljena umjesto američke *deterrent*, samo djelimično odražava ono što Amerikanci pod njom podrazumjevaju. Ona u isto vrijeme znači potencijalnu snagu sposobnu da neprijatelju nanese moćne udare nuklearnim oružjem, demonstraciju moći i zastrašivanje eventualnog neprijatelja.

A—1 je dvostepeni projektil, težine 12,7 tona, dužine 8,68 m, promjera 1,37 m, dometa 2.200 km i brzine 10 maha. Bojeva glava ima atomsko punjenje od 0,6 MT.

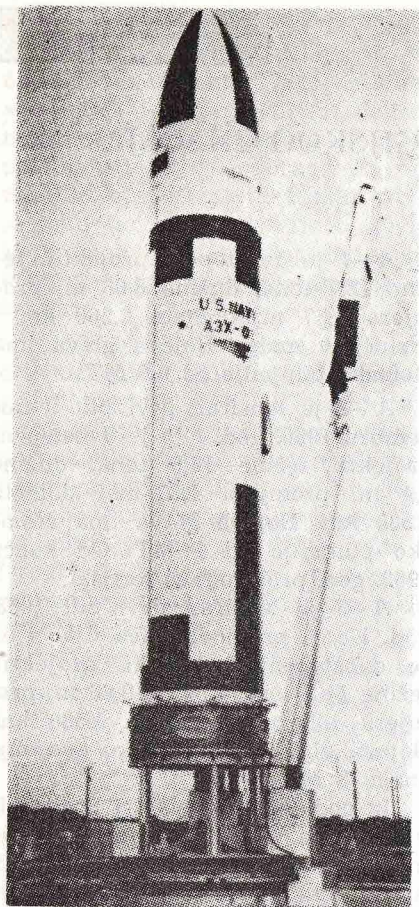
A—2 je lansiran prvi put u novembru 1960. god. I to je dvostepeni projektil, težine 13,6 tona, dužine 9,4 m, promjera 1,37 m i dometa 2.800 km. Bojeva glava ima atomsko punjenje od 1 MT. Od konca 1962. god. proizvodi se serijski.

A—3 je lansiran prvi put 1963. god. Kao i prethodna dva tipa, i on je dvostepeni balistički projektil, težine 14,5 tona, dužine 9,66 m, promjera 1,37 m i dometa 4.630 km. Bojeva glava ima atomsko punjenje snage 3 MT (sl. 1).

Iz podataka za ova tri projektila vidi se da se većina njihovih elemenata međusobno razlikuju. Jedino je ostao nepromijenjen promjer oružja koji je univerzalan za sve do sada poznate tipove ovog projektila.

Podaci o podmorničkim projektilima u sovjetskoj RM su manje poznati. Na osnovu izvora iz zapadnoevropske stručne mornaričke štampe, sovjetske podmornice posjeduju slična strategijska oružja kao i američke. Poznato je da su one najprije bile naoružane balističkim projektilima koji su se mogli lansirati isključivo iz površinskog, a tek kasnije i iz zaronjenog stanja podmornice. Za najnoviji sovjetski projektil, sličan američkom *Polaris-u*, javnost je saznala 1962. god. prilikom vojne parade u Moskvi. Po nekim procjenama stručnjaka, sovjetski balistički projektil

Sl. 1

dužine je 14,50 m i promjera 1,75, što znači da je i po obliku sličan *Polaris*-u. Osim dimenzija, koje su ocjenjene na osnovu fotografija, drugi taktičko-tehnički podaci o ovom projektilu nisu poznati (sl. 2).

Ostale RM ne posjeduju projektil *Polaris* ili neko slično oružje. Britanske podmornice na nuklearni pogon biće naoružane američkim projektilima, dok francuska RM nastoji da dođe do sopstvenog tipa podmornice na nuklearni pogon i balističkog projektila.

Nosioci balističkih projektila u američkoj i sovjetskoj RM *George*

Washington prva je iz serije američkih podmornica naoružanih *Polaris*-om. Njen deplasman iznosi 5.600/6.700 tona². Na osnovu raspoloživih podataka, američka RM ima pet ovakvih podmornica naoružanih projektilom A—1. Podmornica je podijeljena na 6 sekcija (sl. 3). U prvoj (na pramcu) smještene su torpeda, u drugoj centrala i prostorije za stanovanje, u trećoj lansirne cijevi za projekte, u četvrtoj reaktor, u petoj i šestoj pogonski strojevi. Brzina podmornice pod vodom je oko 35 čvorova (prema nekim podacima brzina ove klase podmornica nije veća od 20 čvorova)³. Ova, kao i podmornice kasnijih klasa, ima 16 lansirnih cijeva za projekte, raspoređenih u vertikalnom položaju u dva reda. Visina cijevi iznosi 9 m, a promjer 1,50 m (kod kasnijih klasa visina je nešto veća). Zbog kontakta sa uređajima na projektilu, na cijev je montirano više otvora preko kojih se iz lansirnog prostora vrši odgovarajuće regulisanje, kontrola i popravke.

Druga iz ove serije jeste *Ethan Allen*. To je prva podmornica čija je konstrukcija specijalno prilagođena novom oružju. Veća je od podmornice *George Washington*. Njen deplasman iznosi 6.900/8.000 tona. U stroju ima pet ovakvih podmornica i sve su naoružane projektilima tipa A—2.

Treća je *La Fayette*. Ovo je po dimenzijama najveća do sada izgrađena podmornica u svijetu. Njen deplasman je 7.250/8.200 tona. Ovakvih podmornica ima 3 u stroju. Dio podmornica naoružan je, ili će biti,

² Prva brojka označava deplasman u površinskom, a druga u zaronjenom stanju podmornice.

³ Čvor je jedinica mjere za brzinu (na primjer, brod koji pređe 15 nautičkih milja u jednom času vozi brzinom od 15 čvorova).

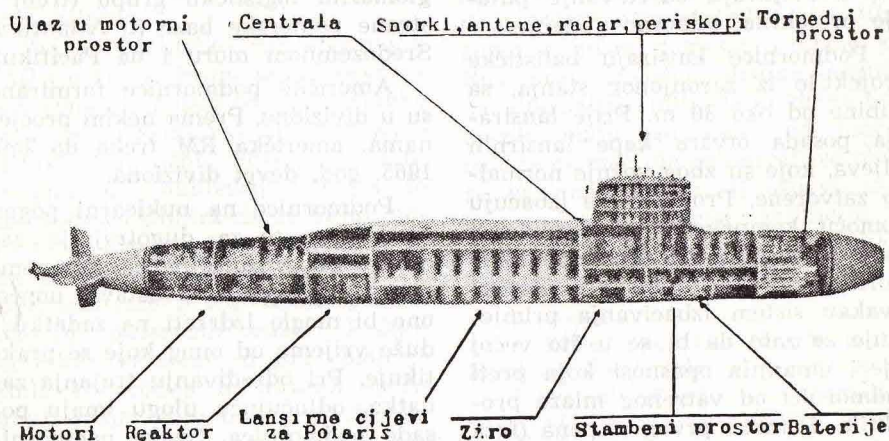
projektilom A—2, a ostale projektilom A—3.

Iz priložene tabele može se vidjeti tempo izgradnje podmornica naoružanih balističkim projektilima u američkoj RM do 1. jula 1967. god.:

Klasa	1. januara 1964.	1. jula 1965.	1. jula 1966.	1. jula 1967.
<i>G. Washington</i>	5	5	5	5
<i>E. Allen</i>	5	5	5	5
<i>La Fayette</i>	3	19	25	31
Ukupno:	13	29	35	41

Sl. 2

Sl. 3

Ukoliko Amerikanci ostvare ovaj plan, oni će 1. jula 1967. god. raspolagati sa 41 podmornicom naoružanom projektilom tipa *Polaris*, što je prema njihovim bližim programima dovoljno za formiranje planiranih flotila.

Sovjetska RM ima dvije klase podmornica naoružanih projektilima, od kojih je jedna na klasični, a

druga na nuklearni pogon. Prve podmornice bile su naoružane samo sa dva projektila, čiji je domet procijenjen na oko 700 km. Pored ovih, sovjetske podmornice na klasični pogon naoružane su i balističkim projektilima velikog dometa. Cijeni se da sovjetska RM ima oko 30 takvih podmornica.

Drugoj grupi pripadaju podmornice na nuklearni pogon. Vjerovatno je da je prva takva podmornica ušla u sastav sovjetske flote 1959. god. Pretpostavlja se da su sovjetske

brodogradilišta izgradila oko 12 podmornica na nuklearni pogon. Nije isključeno da je taj broj veći, jer su mogućnosti sovjetskih brodogradilišta velike (prema nekim procjenama 80 podmornica na klasični pogon godišnje).

Problem lansiranja. Kada se podmornica nalazi u zaronjenom stanju,

pojavi se prilikom lansiranja projektila mnoge teškoće vezane za štetne utjecaje koje vrše razne sile na podmornicu kao plovno sredstvo (vjetar, more, magnetske oluje, elektronske mjere za ometanje, itd.). Kao rezultat nastojanja da se neutrališu ovi štetni utjecaji, konstruisana su sredstva koja daju mogućnost podmornici da, u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu, značajno svoju poziciju i da, kada to zaželi, održi u najvećem mogućem stepenu željeni položaj broskog trupa. Tačnost navigacije obezbeđuje se složenim uređajima inercionog sistema, koji dopunjuju »astronomski periskop« i »radio-sekstant«. Po uprošćenju šemi, čitav sistem se sastoji od registratora podataka, računara koji primljene podatke prerađuje i korisnicima daje poziciju i kurs podmornice. Ovi elementi, pored ostalih, uslovljavaju određivanje putanje projektila, odnosno gađanje.

Podmornice lansiraju balističke projektele iz zaronjenog stanja, sa dubine od oko 30 m. Prije lansiranja posada otvara kape lansirnih ciljeva, koje su zbog vožnje normalno zatvorene. Projektili se izbacuju pomoću komprimiranog vazduha i kada se nađu nešto ispod površine mora aktivira se njihov prvi stepen. Ovakav sistem izbacivanja primjenjuje se zato da bi se u što većoj mjeri umanjila opasnost koja pretila podmornici od vatrenog mlaza projektila. Pomoću prvog stepena (faza vođenja) projektil se penje na visinu od oko 20 km, a pomoću drugog do 500 km, odakle se bojeva glava samostalno kreće balističkom putanjom prema cilju.

Da bi se obezbijedilo što češće lansiranje, odnosno stalno praćenje i gađanje izabranih ciljeva, podmornice naoružane projektilom *Polaris* posjeduju 16 računara, po jedan za svaku lansirnu cijev. Svaki od raču-

nara povezan je sa sistemom inercione navigacije i u stanju je da za cilj koji mu je određen pruži u svakom momentu potrebne elemente za gađanje. Za projektil *A-1* tolerira se maksimalno rasturanje nuklearne glave do 10 km.

Organizacijski problemi. Zbog svojih taktičko-tehničkih osobina, oružja koje nose i zadataka koje izvršavaju, podmornice naoružane balističkim projektilom *Polaris* postavile su pred RM, u čijem se sastavu nalaze, posebne probleme. Pošto su dometi balističkih projektila ograničeni, podmornice treba da se približe svojim ciljevima u granicama tih dometa. Radi zauzimanja povoljnih pozicija za gađanje, američke podmornice bile su primorane da napuste američke teritorijalne vode i oslone se na prilično glomaznu logističku grupu (tren) i strane pomorske baze (u Atlantiku, Sredozemnom moru i na Pacifiku).

Američke podmornice formirane su u divizione. Prema nekim procjenama, američka RM treba da ima 1965. god. devet divizona.

Podmornice na nuklearni pogon predviđene su za dugotrajnije zadatke. Zbog izdržljivosti, autonomnosti i tehničkih sredstava uopće, one bi mogle izdržati na zadatku i duže vrijeme od onog koje se praktikuje. Pri određivanju trajanja zadatka, odlučujuću ulogu imaju posade podmornica. Svaka podmornica na nuklearni pogon ima dvije posade punog sastava (komandant, po 10 oficira i oko 80 podoficira i mornara). Prosječni boravak podmornice na zadatku je tri mjeseca, nakon čega se vraća u bazu radi snabdijevanja materijalnim potrebama i smjene posade.

Podmornice na nuklearni pogon tako su konstrukciono građene da se njihovo aktivno učešće u sastavu

pomorskih snaga predviđa na oko 20 godina. Što se tiče tehničke izdržljivosti nuklearnih podmornica na zadatku, one su do sada postigle odlične rezultate. Kao dokaz za ovo često se navodi da je podmornica *George Washington* napustila domaće vode početkom 1961. god. i da je ponovo uplovila u matičnu bazu tek ove godine. Za to vrijeme provela je u zaronjenom stanju više od dvije godine, pri čemu je izvršila 13 dugotrajnih patrolnih zadataka.

Značaj Polaris-a kao strategijskog oružja. Ni jedno mornaričko oružje do sada nije zauzimalo takvo mjesto i igralo tako značajnu ulogu u sastavu oružanih snaga kao što je to slučaj sa balističkim projektilom *Polaris* i njegovim nosiocem, podmornicom na nuklearni pogon. Ovakvo mjesto i ulogu oni su dobili sticajem niza faktora vojne i političke prirode.

Vojno i političko rukovodstvo u SAD i u većem broju zapadnoevropskih zemalja, polazi od pretpostavke da će eventualni rat biti najvjerojatnije nuklearni. Poznajući dobro razornu moć nuklearnih oružja, to rukovodstvo smatra da će vojni, politički i ekonomski centri njihove zemlje biti pod direktnim i preciznim udarima prvog talasa protivnikovih nuklearnih oružja. U sklopu takve procjene, u prvi plan je izbila koncepcija formiranja specijalnih snaga koje imaju najviše izgleda da prežive početne udare, na-

kon čega bi svim raspoloživim sredstvima uzvratile istom mjerom. Analiza je pokazala da ovim zahtjevima najbolje odgovaraju: kao nosioci oružja — podmornice na nuklearni pogon, a od oružja — balistički projektil *Polaris*.

»Ako pretpostavimo iznenadni napad na SAD«, ističe u jednom svom izlaganju američki državni sekretar za RM⁴, »i analiziramo cijenu sredstava koja mogu dostići ciljeve, *Polaris*-sistem je najjeftiniji zbog toga što ima najviše izgleda da nadživi napad, najveću tačnost i pouzdanost«. Projektili u naoružanju kopnene vojske SAD imaju neke prednosti u odnosu na *Polaris*, pa ipak ne mogu da preuzmu njegovo mjesto i ulogu. »Ako bi sredstva odmazde bila smještena na kopnu«, tvrdi jedan francuski autor⁵, analizirajući ovaj problem, »ona bi mogla biti uništena iznenadnim napadom interkontinentalnih projektila, znači u onom domenu u kome su Rusi pravi majstori. Jedina mogućna alternativa jeste da sredstva odmazde budu smještena na moru, odakle će moći da se nevidljivo obore na neprijatelja«. U osnovi, ova koncepcija je usloвила realizaciju te povezanosti podmornice na nuklearni pogon sa projektilom *Polaris*.

⁴ »Nitze discusses Navy's major Mission«, *Navy* 7/64.

⁵ Arnaud d'Antin: »Anticipation d'hier et d'aujourd'hui«, *Revue maritime* 12/59.

UPOREDNI PREGLED STRATEGIJSKIH PROJEKTILA SAD*

Naziv	Domet u km	Dimenzije dužina promjer	Težina	Brzina	Bojeva glava	
LGM-30C <i>Minuteman</i>	9.250	18,13	1,80	31.750	22 maha	Nuklear.
HGM-16F <i>Atlas</i>	14.500	24,08	3,05	117.930	26 „	— „ —
UGM-27A <i>Polaris A-1</i>	2.200	8,68	1,37	12.700	10 „	0,6
UGM-27B <i>Polaris A-2</i>	2.800	9,45	1,37	13.600	10 „	1,0
UGM-27C <i>Polaris A-3</i>	4.630	9,66	1,37	14.500	10 „	3,0
HTM-25B <i>Titan I</i>	10.140	29,87	3,05	99.790	25,8	Nuklear.
LGM-25C <i>Titan II</i>	—	31,40	3,05	149.690	—	— „ —

* Podaci prema *Jane's all the World's Aircraft* 1963/64.

Odlike *Polaris-a*, kao strategijskog oružja, jesu tajnost, nepovrijedivost, veliki domet i razorna moć.

Okolnost da podmornica na nuklearni pogon može gotovo neograničeno da se zadrži pod vodom, obezbjeđuje tajnost ovom oružju. U morskome prostranstvu, koje obuhvata 7/5 površine Zemaljske kugle, ona nalazi ogroman manevarski prostor u kome po volji (odnosno naređenju) bira pozicije, za sada gotovo nedokučive za protivnika. Po pravilu, ona na zadatku vozi malom brzinom (oko 4 čvora na čas) i u mogućnosti je da u svakom trenutku lansira projektele po strogo unapred određenim ciljevima. Za vrijeme krstarenja ona održava visok stepen pripravnosti ljudstva i borbenih sredstava. Za ilustraciju ovoga treba podsetiti na dva podatka. U toku izvršenja patrolnih zadataka, 14 ili 15 (od ukupno 16) projektila ove podmornice stalno je spremno za momentanu upotrebu. Komandanti podmornica vrlo često pozivaju posadu da zauzme borbeno mjesto. Pošto znaci za vežbovnu uzbunu nisu predviđeni, članovi posade nikada nisu sigurni da li ih akustični uređaji na brodu pozivaju radi vježbe ili stvarne uzbune. To jedino zna komandant podmornice. Ako komanda na kopnu, iz bilo kojih razloga, promjeni ciljeve koje podmornice treba da gađaju, suvremeni elektronski računari proračunavaju nove elemente za najkraće vreme. Podmornica naoružana projektilima *Polaris* spremna je da precizno gađa u bilo koje vrijeme i sa bilo koje tačke svoje patrolne staze.

Nepovrijedivost podmornice zagarantovana je dubinom ronjenja i brzinom. Podmornice na nuklearni pogon mogu da rone na dubini preko 300 m i da voze brzinom između 20 i 40 čvorova. Protiv ovakvih plovniha objekata suvremena protiv-

podmornička sredstva su još nedovoljno efikasna.

Što se tiče moći novog oružja, ona se već mjeri na megatone. Punjenje projektila *Polaris A-3* jače je 150 puta od punjenja nominalne atomske bombe. Bez obzira na to u kojoj će mjeri još porasti, snaga nuklearnog punjenja u bojovim glavama oko 250 projektila *Polaris* koji u zaronjenom stanju krstare danas okeanima i morima, predstavlja veliku rušilačku moć. To je samo dio podmorničkih oružja i to onaj poznatiji. Manje je poznato koliko se takvih projektila nalazi na sovjetskim podmornicama. Ovu potencijalnu snagu danas niko ne potcjenjuje na Zapadu.

»Većina naših najnaseljenijih centara i industrijskih postrojenja udaljena je 300 nautičkih milja od atlantske, odnosno pacifičke obale. Nuklearna punjenja u projektilima, daleko manje moći nego što ih nosi *Polaris*, mogu potpuno da unište ove ciljeve«, tvrdi američki admiral Džon Tač⁶. Ovo, naravno, pod pretpostavkom da SSSR raspolaže podmorničkim projektilima dometa svega 300 nautičkih milja. Međutim, iz ranijeg izlaganja vidi se da taj domet vjerovatno iznosi daleko više.

Broj podmornica na nuklearni pogon neprekidno raste. Američki divizion podmornica već krstare Atlantskim okeanom, Sredozemnim morem, Indijskim okeanom i Pacifikom. U dogledno vrijeme priključiće se američkim sastavima britanski, a onda, ukoliko dođe do sporazuma, i multilateralni plovni sastavi. Apetiti za stvaranjem novih oružja odmazde rastu, usprkos činjenici da ih je na lageru danas već toliki broj da mogu da izazovu svjetsku katastrofu. *Polaris* je, tako reći, postao fiksna ideja mnogih velikih i malih zemalja na Zapadu.

⁶ »The ASW Navy of the Seventies« — *USNI Proceedings* 1/63.

Mogućnost uništenja podmornica naoružanih projektilima Polaris. Glavni neprijatelji podmornica su danas brodovi, avioni, helikopteri i podmornice lovci podmornica. Svako od ovih protivpodmorničkih sredstava raspolaže najmodernijom elektronskom opremom za otkrivanje podmornica, ali ni jedno od njih ne pruža garanciju da će one biti uspješno napadnute i uništene.

Brod, avion i helikopter nisu još dobili takav podvodni električni lokator koji bi im obezbijedio pronalaženje cilja u velikom manevarskom prostoru u kome plove podmornice. Za razliku od prva dva svjetska rata, kada je podmornica zbog punjenja akumulatora ili dostavljanja izvještaja, regeneracije vazduha i sl. morala svakog dana da izronjava na morsku površinu, suvremena podmornica nema potrebe za to. Samim tim onemogućeno je brodu da koristi svoja vizuelna sredstva osmatranja i radar. Zbog toga sve veću važnost dobivaju aktivna protivpodmornička sredstva, u prvom redu podmornice lovci podmornica.

Nedavno je američka RM izgubila *Tresher*, jednu od najmodernijih i najperspektivnijih podmornica na nuklearni pogon. U svijetu je ta katastrofa snažno odjeknula. U nizu podataka koji su tom prilikom dati o ovom plovnom objektu, za ovaj napis najinteresantniji su oni koji se odnose na njenu namjenu. *Tresher* je, po svojim konstruktivnim osobinama, obećavala da će ubrzo ući u sastav snaga namijenjenih za uspješnu borbu protiv napadnih klasa podmornica. Poznato je da je ona imala neke karakteristike koje druge podmornice nemaju, na primjer: bešumnu vožnju, uglavnom automatizovanu svu opremu i uređaje, oblik broskog trupa koji obezbjeđuje vrlo lagan manevar, kao i veću

dubinu ronjenja i brzinu nego što ih imaju podmornice sa projektilima *Polaris*. Po procjeni Amerikanaca, uvođenje u stroj plovnog objekta ovakvih kvaliteta je imperativna nužda. Zapadni saveznici se pribojavaju rata u kome bi se u njihovim vodama pojavio veliki broj protivničkih podmornica. Oni smatraju da će se od 400 podmornica, koliko oni procijenjuju da ih ima SSSR, dobar dio pojaviti na savezničkim pomorskim komunikacijama zbog izvršenja zadataka taktičko-operativne i strategijske prirode.

Pretpostavljajući da će se u eventualnom ratu sresti u prvom redu sa napadnim podmornicama, Amerikanci su intenzivno radili na konstrukciji podmornice lovca podmornica. Vjerovali su da su u tim naporima ostali usamljeni. Zato je njihovo iznenađenje bilo tim veće kada se na sjevernom polu pojavila podmornica »*Lenjinski komsomol*«, siluete slične *Tresher*-u. Od toga dana postalo je jasno da dvije najveće mornarice na svijetu posjeduju najmoćnija mornarička sredstva napada i odbrane. Ujedno to je značilo da je Zapad izgubio monopol nad ovim oružjem, koji je držao samo nekoliko godina.

Podmornice lovci podmornica danas raspolažu podvodnim električnim lokatorom dometa preko 10 nautičkih milja. Kada jednom pronađu cilj, više ne mogu da ga izgube, jer raspolažu većom brzinom od bilo kojeg drugog plovnog sredstva. U takvoj situaciji, uništenje neprijateljeve podmornice ne predstavlja više nikakvu teškoću. Međutim, za dogledno vrijeme ostaje još jedan ozbiljan i nepotpuno riješen problem: podmornice lovci podmornica nemaju sigurna sredstva za otkrivanje neprijatelja. Taj problem tek treba da riješe stručnjaci dviju najjačih RM u svijetu.

Perspektiva razvoja podmorničkih projektila. Nosioći balističkih projektila postaju svakim danom sve savršeniji. Današnja podmornica na nuklearni pogon uskoro treba da se oslobodi nekih elemenata taktičko-tehničkih karakteristika koje bi joj u skoroj budućnosti, ukoliko ih ne izmijeni, postale velike mane. To se odnosi prvenstveno na dubinu ronjenja koja će ubrzo postati premlena za protivpodmornička sredstva bliske budućnosti. Predviđa se da bi podmornica na nuklearni pogon u toku narednih desetak godina mogla da roni na dubinama preko 1.000 m. Njena brzina, naročito podmornice lovca podmornica, porašće na oko 60 čvorova na čas, dok će njena vožnja postati potpuno bešumna. Sredstva otkrivanja imaće osjetno veći domet. Pored toga, mnogo se očekuje od lasera, specijalnog uređaja, na čijem će se panoramskom ekranu moći vidjeti podmornica sa svim svojim spoljnim fenomenima.

Zajedno sa svojim nosiocima, i balistički projektili treba da izmijene svoje taktičko-tehničke osobine. Sudeći po dometu i razornoj moći, moglo bi se zaključiti da njihove sadašnje osobine potpuno zadovoljavaju. Međutim, postojeća sredstva odbrane, kao i ona čija se primena uskoro očekuje, postavljaju podmornici i njenom oružju nove zahtijeve. U skoroj budućnosti ona neće moći da se drži na sadašnjem udaljenju od ciljeva napada. Pojava novih

podmornica lovaca podmornica, sa svim sredstvima koja već imaju — odnosno koja će uskoro imati, natjeraće ih da se drže dalje od obale i na većim dubinama. Zbog toga će projektili morati da raspolažu većim dometom, što u isto vrijeme znači i većim dimenzijama i boljim sistemom navođenja. Postoji tendencija da se i snaga nuklearnog punjenja poveća. Pored toga, radi se na usavršavanju sistema paljbe projektila. Današnje podmornice lansiraju projekte u rafalu, tj. za petnaest minuta mogu da lansiraju 16 projektila. Po ocjeni stručnjaka, neprijatelj može po putanji prvog projektila da odredi mjesto podmornice. Da bi izbjegla ovu opasnost, ona mora biti u stanju da sve svoje projekte ispali u plotunu. Dalje, vjeruje se da će postavljanjem više projektila u jednu cijev, udarna moć podmornica osjetno porasti.

Američka RM treba da ima koncem ove decenije u svom sastavu samo podmornice na nuklearni pogon. Najvjerovatnije je da će se u tom pravcu kretati i razvoj sovjetskih pomorskih snaga. Zbog toga je danas, a u budućnosti će to biti sve više, značaj površinskog broda počeo da opada. Istovremeno je podmorničko oružje *Polaris*, zajedno sa svojim nosiocem, postalo snažan faktor vojne moći i nema izgleda da ga sa sadašnjih pozicija uskoro potisne neko drugo oružje.

Z. O.

Literatura:

Francis Lagery: »Sistem d' armes *Polaris*«, *Revue maritime* № 8 i 9/60; A. Sehlstedt: »*Polaris* A-3 missiles fired 1800 miles«, *USNI Proceedings* № 5/63; G. P. Steele: »Peut-on détruire le sous-marin nucléaire«, *Revue maritime* № 12/61; Amiral Lepotier: A propos de la force de frappe«, *Revue maritime* №

12/62; Barrett Gallagher: »Sentinel under the sea«, *USNI Proceedings* № 9/62; J. L. Couhat: »La marine des États-Unis«, *Revue de défense nationale* № 4/64; Amiral Lepotier: »La marine nucléaire«, *Revue de défense nationale* № 8 i 9/63; *Interavia*; *Flight*.

JEDINSTVO ARTILJERIJE KAO RODA —

GLEDIŠTE BUNDESWEHRA

Artiljerija se, kao što je poznato, sastoji iz nekoliko delova, organa i raznovrsnih sistema. Svaki od njih ima svoju posebnu funkciju i izvršava zadatak za koji je i namenjen, tj. specijalizovan, a koji drugi organi nisu u stanju da izvršavaju, ili bar ne tako uspešno. Ni jedan od tih organa (delova artiljerije) ne može da obavlja složene i raznovrsne zadatke koje artiljerija kao celina treba da izvršava u savremenoj borbi. Zbog toga svaki od tih delova, izvršavajući svoj zadatak, doprinosi da ga i artiljerija u celini izvrši.

U poslednje vreme dosta se govori o tome kako bi — s obzirom na današnji stepen organizacije i razvoja organa artiljerije — trebalo neke od njih odvojiti i osamostaliti jer su već izišli iz okvira artiljerije. Pri tome se navode razni argumenti; između ostalog, ukazuje se na to da je već i ranije dolazilo do odvajanja i osamostaljivanja pojedinih, ranije integralnih, delova artiljerije. Tako, na primer, u toku II svetskog rata izdvojila se iz artiljerije i formirala kao zaseban rod — protivavionska artiljerija. Slično se dogodilo i sa nekim delovima prateće i protivtenkovske artiljerije koji su, iz neophodnih taktičkih razloga, prešli u sastav pešadijskog, odnosno tenkovskog naoružanja. Ovo se, ističe autor, pokazalo opravdanim i da-

Članak Die Einheit der Artillerie, čiji prikaz ovde donosimo, objavljen je u časopisu Truppenpraxis, Zapadna Nemačka, mart 1964. Autor je potpukovnik Wilhelm Speisebecher.

nas niko ne bi ni pokušao da ove delove ponovo veže za artiljeriju. Takav slučaj je bio i sa nekim minobacačima koji su nakon II svet-skog rata ušli u naoružanje pešadije.

Autor dalje razmatra da li današnja artiljerija — s obzirom na svoju organizaciju i način borbene upotrebe — nužno zahteva izdvajanje pojedinih svojih delova, koje prednosti bi takvo izdvajanje dalo i da li je ono zaista neophodno. Pri tome bi on hteo da utvrdi koji to delovi zahtevaju takav postupak, na osnovu čega i da li razvoj tih delova artiljerije ukazuje na to da će u perspektivi do takvog izdvajanja, pre ili posle, morati da dođe ili je možda sazrelo vreme da se to već sada sprovede u život.

Autor najpre razmatra stanje današnje artiljerije na osnovu sledeće njene zvanične podela:

raketna artiljerija — tj. projektili raznih punjenja i razne namene, koji se karakterišu time što se kreću na principu reaktivnog pogona;

samohodna artiljerija — koju karakterišu oklopna zaštita i gusenična šasija;

poljska artiljerija — ovakav naziv ove artiljerije sam po sebi ne kazuje ništa, jer »u polju« dejtstvuje kva artiljerija¹;

¹ U početnom periodu svog razvoja, u XVI pa sve do kraja XVIII veka, artiljerija se delila na »poljsku« i »tvrđavsku«. Kod nekih armija naziv »poljska artiljerija« zadržao se sve do danas, a prema našem shvatanju i našoj podeli ovde se misli na »artiljeriju za podršku« — Primedba Z. V.

brdska artiljerija — namenjena je za dejstvo na brdskom zemljištu, a osposobljena je za tovarenje i tandem-vuču;

vazdušnodesantna artiljerija — koju karakteriše način transporta, tj. prilikom vazdušnog desanta ona se načelno prebacuje transportnim avionom ili helikopterom.

Celokupna ova podela obuhvaćena je opštim pojmom »zemaljska artiljerija«, a njena organizacija, oprema i naoružanje prilagođeni su načinu upotrebe. Poznato je da unutar pojedinih navedenih grupa artiljerije postoji još dalja podela.

U sastavu »zemaljske artiljerije« nalazi se i »izviđačka artiljerija« (jedinice i sredstva artiljerijskog izviđanja), čiji je zadatak da otkriva ciljeve i da vrši korekturu artiljerijske vatre. Za sada ne postoji tendencija za izdvajanjem jedinica artiljerije jer su gledišta o tome uglavnom ujednačena, tj. sredstva za izviđanje ciljeva i njihovo neutralisanje treba da budu sjedinjene u jednom rodu i da njima rukovodi isti starešina.

Razlike u mišljenjima mogu se pojaviti samo oko toga koja sredstva izviđanja treba da uđu u sastav artiljerije, a za koja mogu biti nosioci i drugi rodovi.

Ovakva podela »zemaljske artiljerije« proizilazi iz raznovrsnosti njenog sistema i namene pojedinih vrsta. Međutim, autor je mišljenja da pri ovakvoj njenoj podeli, namena (odnosno uloga) bilo kojeg dela nije sasvim jasno i tačno ograničena, ukoliko se ne bi dopunila potrebnim objašnjenjem. Stoga autor smatra da bi bilo korisno izvršiti novu podelu koja bi preciznije objasnila namenu svake grupe ili dela artiljerije i doprinela lakšem shvatanju njihove uloge.

Pri izloženoj organizaciji, kada se govori o potrebi izdvajanja pojedinih delova iz sastava artiljerije, misli se isključivo na izdvajanje artiljerijskih raketa, dok bi sva ostala sredstva (oruđa) trebalo i dalje da ostanu u sastavu artiljerije.

Osim ove podele artiljerije, postoji i druga koja je kroz svakidašnju praksu i terminologiju uveliko već prihvaćena. Naime, govori se o »konvencionalnoj« i o »savremenoj« ili »modernoj« artiljeriji.

Termin »konvencionalan« znači »uobičajen ili dosadašnji«, a u ovom slučaju pod njim se podrazumeva deo artiljerije koga karakteriše raniji njen razvojni period. Pri tome nije jasno da li se »konvencionalnost« artiljerije odnosi na oruđe, municiju, pokretljivost, način transporta i metode izvršenja gađanja, ili se misli na nešto drugo.

Nasuprot tome, termin »savremen« trebalo bi da označava nešto neuobičajeno, moderno, savremeno. Međutim, i termin »savremen« primenjen na artiljeriju ne objašnjava mnogo. Kada se govori o »konvencionalnoj« artiljeriji, mora biti sasvim jasno šta se pod tim podrazumeva, šta ona obuhvata, razlike i granice između nje i »savremene« artiljerije.

Kod objašnjenja ovakve podele može se poći sa raznih osnova: na primer, pod »konvencionalnom« može se tretirati »neatomska«, a pod »savremenom« — »atomska« artiljerija.

U drugom slučaju, suština razlike može se tražiti u tome što se ponekad pod »konvencionalnom artiljerijom« misli na artiljerijska oruđa, a pod »savremenom« na artiljerijska raketna oruđa.

Sa navedenog, objašnjenje ovih pojmova može se povezati i sa domaćom artiljerije, mada ovo nije održivo iz razloga što, na primer, najmo-

derniji višeevni raketni bacači, dakle savremena oruđa, imaju mnogo manji domet nego neki zastareli modeli topova.

Iz iznetog se vidi da prva dva primera predstavljaju i suštinu problema, pa autor članka kroz njihovu analizu i traži odgovor na pitanje: »jedinstvo artiljerije kao roda ili neophodnost odvajanja«? Pri tome on citira druge, odnosno one koji taj problem i pokreću, pa navodi i razloge kojima se oni služe da bi opravdali svoja gledišta:

a) »Neatomska i atomska artiljerija mogu i treba da se odvoje jedna od druge. Dejstvo nuklearne vatre razlikuje se ne samo po kvalitetu i efektu, već i po načinu na koji se taj efekat eksploatiše od strane nenuklearne vatre. Mogućnosti primene, zone dejstva, željeni efekti, odgovornost i organizacija same pripreme dijametralno se razlikuju kod ove dve vrste vatre. Atomsko naoružanje u »neatomskom ratu« moralo bi biti povučeno iz upotrebe, ali je neophodno da se njime raspolaze kao stalnom pretnjom i radi pariranja protivniku, ako bi ga on primenio. Atomsko naoružanje je prvenstveno sredstvo politike i njegova upotreba zahteva drukčija merila i metode nego što je to slučaj sa neatomskom artiljerijom«.

Ovakvo razmatranje po mišljenju autora, bilo bi na svom mestu kada bi se raspolagalo samo malim količinama nuklearnih projektila, odnosno da ga sam razvoj događaja nije potpuno demantovao. U stvari, bez obzira na razvoj situacije, nuklearno oruđe, a s njime i stalna nuklearna pretnja danas su stvarnost. U svim uslovima borbenih dejstava i svim fazama borbe, nuklearna situacija je uvek prisutna i o njoj se mora stalno voditi računa. S druge strane, došlo je do snažnog razvoja

sredstava za izbacivanje nuklearnih projektila, kako u pogledu njihovog broja tako i u pogledu vrsta, dok se na usvajanju novih i sve raznovrsnijih sredstava i dalje neprekidno radi.

Da li će neko artiljerijsko oruđe biti sposobno za izbacivanje nuklearnih projektila ili ne, danas se više ne postavlja kao tehnički problem, jer to isključivo zavisi od toga da li se to želi, odnosno da li to situacija zahteva. Prema tome, već sada postoji veliki broj artiljerijskih oruđa raznih konstrukcija, različitog dometa i namene koja su osposobljena da izbacuju i zrna sa nuklearnim punjenjem. Zavisno od situacije i namere, ta se oruđa mogu da koriste kao nuklearna ili obična artiljerijska oruđa za izbacivanje zrna sa brzantnim eksplozivom.

Težnja da se gotovo svako artiljerijsko oruđe adaptira za nuklearnu i nenuklearnu namenu predstavlja danas normalnu praksu pri usvajanju i konstruisanju novih oruđa; u isto vreme se i postojeći modeli osposobljavaju za tu svrhu. Prema tome, gotovo sva današnja artiljerijska oruđa mogu se s punim pravom nazivati atomskom i neatomskom artiljerijom. Treba istaći da su već i pojedina pešadijska prateća oruđa razvijena kao atomska.

Na taj način su i pojedini »atomske topovi« izgubili onaj značaj koji su ranije imali (na primer, atomski top 280 mm), jer su i razlozi koji su ranije postojali i uticali na diferenciranje »atomske« i »neatomske« artiljerije sada otpali.

Ovakav razvoj je i uslovio da se nasuprot »atomskoj« artiljeriji, za onu drugu prihvati termin »konvencionalna«. Međutim, ni jedna armija na svetu ne razvija »atomsku artiljeriju« kao samostalan rod — pošto se njen razvoj ne kreće u pravcu neke veće specijalizacije koja bi za-

htevala samostalnost tog dela — tako da ona predstavlja ogranak nerazdvojan i tesno povezan sa ostalim delovima artiljerije.

Celokupna artiljerija, zaključuje autor, ukoliko želi da odgovori svim zadacima koje savremeni uslovi pred nju postavljaju, mora biti osposobljena kako za nuklearno tako i za nenuklearno dejstvo.

b) *Cevna i raketna artiljerija.* Ova podela može da posluži kao druga polazna osnovica prilikom razmatranja potrebe odvajanja jedne artiljerije od druge.

»Artiljerijska cevna oruđa su predstavnici 'konvencionalne', dok su raketna oruđa predstavnici 'savremene' artiljerije. Dok upotreba artiljerijskih cevnih oruđa podleže klasičnim (oprobanim i poznatim) metodama, kod upotrebe raketnih oruđa tehnička strana toliko dominira da ona u suštini i nije više problem vojnika već tehničara. Uostalom, samo je još pitanje vremena pa da sva cevna oruđa budu zamenjena raketnim naoružanjem.

Tehnički uslovi raznih raketnih sistema međusobno su veoma srodni i zahtevaju zasebnu organizaciju, poseban sistem obuke i način upotrebe; oni nemaju ničeg zajedničkog sa cevnom artiljerijom.»

Pri ovakvom postavljanju čitavog ovog pitanja, ističe autor, treba sagledati kako ono stvarno izgleda. Kao borbeno sredstvo, raketa je starijeg datuma od artiljerijskog zrna. Međutim, tek u II svetskom ratu otpočeo je rad na usvajanju i primeni raketnih sredstava u borbi. U posleratnom periodu na tome se sve više radi iz sledećih razloga:

postizanje većeg dometa jednostavnije je i ekonomičnije prilikom razvijanja raketa nego cevnih oruđa koja podležu određenim ograničenjima; postizanje dometa kod ra-

keta gotovo je neograničeno i daleko prevazilazi mogućnosti cevnih oruđa;

konstrukcija jednog uređaja za lansiranje raketa je jednostavnija, lakša i mnogo jeftinija od konstrukcije odgovarajućeg cevnog oruđa;

glava raketnog projektila ima veće mogućnosti prilagođavanja, lakša je i može imati raznovrsniju primenu nego artiljerijsko zrno.

Međutim, uvođenjem u naoružanje raketnih sredstava ništa se nije izmenilo — u odnosu na zadatke koje artiljerija treba da izvršava — u pogledu uslova pod kojima ona vodi borbu i njene uloge u borbi združenih snaga. Jedino što su raketna sredstva povećala efekat dejstva i domet artiljerije.

Ceo ovaj problem »cev-raketa«, po mišljenju autora, ne bi trebalo mnogo analizirati jer je o tome već dosta pisano i stvar je u celini jasna. Činjenica je da i jedno i drugo oruđe ima svoje dobre i slabe strane, da ni jedno od njih ne može zameniti drugo, da oba imaju svoje tačno određene zadatke i da u dogledno vreme nema izgleda da bi bilo koje od njih moglo da potisne drugo.

Kao rod vojske, artiljerija isključivo ima zadatak da neprijatelja stavi pod svoju vatru — i to u određeno vreme, na pravom mestu i odgovarajuće jačine. Kojim sredstvom, da li sa zrnom ili raketom i sa kakvim oruđem — od drugostepene je važnosti. Način opaljenja, kao i vrsta pogonskog punjenja samo su sredstva da se zrno uputi na cilj; međutim, važan je samo efekat koji će se postići na cilju.

Na osnovu ovakvog razmatranja, autor članka izvlači zaključak: ako je zadatak artiljerije da u operativno-taktičkim okvirima vodi borbu vatrom, sasvim je jasno da i sva sredstva koja su sposobna da u tome učestvuju treba da uđu u njen sa-

stav, jer je i vatra u tim okvirima nedeljiva. Sva ta sredstva moguće je pravilno iskoristiti samo ako vatrom artiljerije upravljaju one starešine koje upravljaju i rukovode manevrom i pokretom jedinica.

Međutim, drugačije je sa raketnim sredstvima strategijske namene. Dejstvo ovih raketa odražava se samo posredno na borbena dejstva, a rukovanje njima — usled složenosti njihove konstrukcije i namene — nije stvar vojnika već visokospecijalizovanog tehničara. Potreba za samostalnošću ovih sredstava u zasebnom rodu ili vidu je očigledna. Postoji mogućnost da se ta sredstva koriste ili lansiraju i pomoću avijacije, ali je sigurno da ona prevazilaze okvire artiljerije, kao što je to već bio slučaj sa raketama V—1 i V—2 u toku II svetskog rata.

Potrebno je napomenuti, ističe autor, da je primena raketa danas veoma široka i tačno po vrstama indiferencirana, da su pojedine vrste integrirane u razne rodove i da se njihova raznovrsnost kreće od ručnog bacača (*Panzerfaust*) do interkontinentalnih raketa. Postavlja se pitanje da li je celishodno i korisno da se sva ta sredstva, ili njihov veći deo, samo na osnovu pogona (načina kretanja) objedine u jednu celinu i da se na taj način dobije sasvim neprirodna i nemogućna organizacija.

Kao jedino moguće i pravilno rešenje, autor predlaže da se rakete (prema vrstama) nađu u okviru onog roda u čijim se granicama njihovo dejstvo i ostvaruje. On ujedno napominje da je raketna tehnika toliko raznovrsna da pojedine vrste raketa međusobno nemaju gotovo ničeg zajedničkog.

Nastavljajući svoja razmatranja, autor zaključuje da je posve nemoguće stvoriti jedinstvenog i univerzalnog raketnog oficira-vojnika,

s obzirom na to da svako sredstvo-raketa traži posebno specijalizovanog poslužioca. Takođe je nemoguće da vojnik preuzme ulogu raketnog tehničara radi održavanja i opravke tih sredstava, jer su za to potrebna određena znanja iz oblasti fizike i elektronike. Stoga vojnik treba da bude u ulozi onog koji određuje način upotrebe pojedinog sredstva, odnosno da bude samo njegov poslušilac.

Autor smatra da bi bio uzaludan svaki pokušaj da se iz celine današnje artiljerije izvrši neko veštačko odvajanje. Odnosno, to bi bilo moguće samo kada bi se odvajanjem došlo do boljeg rešenja i boljih rezultata. Međutim, svaki pokušaj da se izvrši podela artiljerije na konvencionalnu i savremenu ili na atomsku i neatomsku prevaziđen je i deplasiran jer su granice koje su ranije i postojale danas nestale.

Potrebno je shvatiti da artiljerija, uprkos raznovrsnosti svog sistema naoružanja, predstavlja jedinstvenu celinu, pri čemu svaki njen deo izvršava tačno predviđene zadatke, a svi zajedno služe istom cilju: »svim sredstvima voditi borbu vatrom u interesu jedinica koje podržavaju ili u čijem su sastavu«. Ako se ima u vidu taj zadatak, onda je i razumljivo što sva sredstva koja služe istom cilju moraju biti pod istom upravom.

Na nuklearnom bojištu ne postoji mogućnost jače koncentracije artiljerijskih oruđa. Gustine rasporeda koje su postizane u toku II svetskog rata više nisu moguće, jer i za artiljeriju važe principi rastresitosti i manevrovanja u toku borbe. Ovo je u izvesnoj meri olakšano usled poboljšanih tehničkih rešenja pri konstruisanju pojedinih vrsta oruđa; na taj način povećani su im domet i pokretljivost. Na osnovu toga i određuje se namena pojedinih

vrsta oruđa, pa jedan deo ima zadatak neposredne podrške, dok drugi preuzima ulogu artiljerije opšte podrške i obezbeđenja vatrene nadmoći. Međutim, velik broj oruđa može da se koristi kako za neposrednu tako i za opštu podršku, jer se i zadaci ovih dveju često prepliću, pa nema tačne granice između njih. Tako, na primer, danas je već moguće sa pojedinim nuklearnim sredstvima ostvarivati neposrednu podršku, dok se pojedine vrste topova i haubica mogu koristiti za opštu podršku.

Artiljerijski starešina dužan je, mnogo više no ranije, da za konkretnu situaciju predvidi najcelishodniju upotrebu artiljerije i da posebno vodi računa o izboru najpogodnijeg sredstva za svaki pojedini zadatak. Pri tome je neophodno da dobro poznaje sva sredstva kojima raspolaže, da pravilno ceni njihove mogućnosti, da njima čvrsto upravlja i da raspolaže sopstvenim sistemom izviđanja i veze. Uvođenjem novih sredstava povećane su mogućnosti izbora; na taj način se za svaki zadatak odabira sredstvo koje će ga najbolje izvršiti.

Ne može se ni zamisliti, ističe autor, da opštevojni komandant, u pogledu upotrebe artiljerije, ima posebnog artiljerijskog organa za cevnu artiljeriju, a posebnog za raketnu i da na taj način bude primoran da koordinira njihovo dejstvo. Vatra u taktičkim okvirima je jedinstvena i nedeljiva, njome mora da upravlja samo jedno lice, a to je artiljerac oduvek bio i treba to i ubuduće da ostane.

Ako se ovo prihvati kao jedino pravilno rešenje, jasno je da i rukovođenje i obuku svim ovim sredstvima treba da objedinjava isti organ. Ovo se može rešiti samo ako je taj organ kvalifikovan za to. To se, opet, može postići na taj način

što bi se taj organ, kroz obuku i praksu, postepeno stručno uzdizao, upoznavajući sva ta sredstva i njihove mogućnosti. Stručnost se postiže samo praksom, a za upravljanje svim tim sredstvima ne može se odrediti bilo koji starešina, već upravo takav koji je u svojoj razvojnoj liniji kroz praktičan rad tu stručnost i postigao.

Proces uzdizanja i osposobljavanja savremenog artiljerijskog oficira postao je mnogo teži i složeniji nego ranije. Sasvim je jasno da se u toku procesa obučavanja ne može tražiti od njega da postane i tehnički stručnjak za sve postojeće sisteme i vrste artiljerijskih oruđa. To se, pogotovu kod vojnika koji treba da ostane borac, ne može postići. Umesto toga, savremeni artiljerijski oficir mora u potpunosti da poznaje njihove mogućnosti i načela upotrebe, dobre i slabe strane, njihovu organizaciju, vreme koje im je potrebno za pripremu za dejstvo itd. To znanje ne sme da bude samo pasivan proizvod već rezultat potpunog razumevanja. Iz tih razloga nije ni moguće da se za artiljerijske oficire danas vrši neko posebno odvajanje po specijalnostima — za pojedine vrste artiljerijskih sistema. Iako je neophodno da za svaku vrstu ovih sistema postoje visokostručni specijalisti-tehničari, artiljerijski oficir mora da prevaziđe usku specijalnost, jer se pojavljuje kao organ-lice koje upravlja i koordinira zadatke svih tih sredstava u okviru opšteg zadatka koji artiljerija mora da izvrši.

Ovim autor članka ne želi da tvrdi kako je nevažna postojeća podela unutar artiljerije, odnosno podela po zadacima. Međutim, mnoga pitanja su zajednička. On navodi samo neka najvažnija, kao što su: usklađivanje sistema vatre sa ma-

nevrom jedinica, usklađivanje načina uprave vatrom i samog izvršenja gađanja itd. Sve ovo nameće potrebu za jedinstvenom organizacijom, za jedinstvenim sistemom trupnog ispitivanja, zajedničkim planiranjem i opitima, za zajedničkom izradom pravila i udžbenika i jedinstvenim sistemom obuke radi usklađivanja i povezivanja raznovrsnih sredstava prilikom izvršenja jedinstvenog zadatka. Prirodno, sve se to može ostvariti samo u okviru istog roda.

Organizovanje raznovrsnih sistema sredstava (oruđa) u jedinstvenu celinu artiljerije kao roda neophodno je i strogo diktirano opštim zadatkom i ulogom koju ona ima u združenom boju. Taj se njen zadatak ogleda u jedinstvenoj organizaciji vatre u okviru taktičkih dejstava, a u duhu odluke opštevojnog komandanta. Pri tome autor misli

na vatru kao samostalan element borbenih dejstava i na vatru za podršku dejstva jedinica. Svoju primenu u ispunjenju oba ova zadatka nalaze kako nuklearna tako i nenuklearna vatra, odnosno vatre koje se ostvaruju artiljerijskim oruđima ili artiljerijskim raketama.

Ako se ima u vidu vatra kao element borbenih dejstava, jedinstvo te vatre i neophodnost koordinacije svih sredstava koja učestvuju u njevoj realizaciji, nemoguće je i pomisliti — podvlači na kraju autor — bilo kakvo odvajanje unutar današnje organizacije artiljerije.

Posmatrano sa bilo kojeg stovišta, jasno je da je nužno jedinstvo svih tih sredstava u okviru artiljerije kao roda. Jedinstvo vatre, a time i rada neophodno je danas više nego ikad ranije. Stoga ga treba unapređivati i razvijati, uprkos teškoćama koje na tom putu mogu da iskrnsu.

Z. V.

O MILICIJSKOM SISTEMU ŠVAJCARSKE ARMIJE

Švajcarska armija se od svog nastanka, 1817. godine, zasniva na tradicionalnom milicijskom sistemu i milicijskoj vojnoj organizaciji. Taj sistem odlikuje se kratkoćom vojnog roka, odnosno obuke u armiji i postojanjem vrlo ograničenog broja profesionalnog starešinskog kadra i stalnih komandi i jedinica.

Svi švajcarski građani obavezni su da služe vojsku. Omladinci se regrutuju posle navršenih 19 godina. Oni koji se oglase kao nesposobni za vojnu službu, obavezni su da plaćaju posebnu taksu.

Po prijemu u vojsku, regruti se odmah upućuju u škole za regrute, odnosno školske jedinice. Obuka u njima traje nekoliko meseci — različito za pojedine rodove i službe. Za pešadiju, na primer, traje oko 4 meseca (118 dana). Po završetku škole, regruti dobijaju raspored po jedinicama i upućuju se kućama. Dalja vojna obuka obveznika odvija se na vežbama u njihovim jedini-

---

Prilikom pisanja ovog članka korišćeni su sledeći materijali: »Force et faiblesse des armées de milice«, *Revue militaire générale*, časopis NATO-a, novembar 1959. god.; »Modernisation et refonte de armée suisse«, *Revue militaire d'information*, Francuska, № 337, avgust 1962. god.; članci: »L'armée dans la nation«, par le colonel-divisionnaire E. Dénéreaz; *L'armée suisse: ses caractéristiques son organisation actuelle*, par le colonel E. Lederrey; »L'activité militaire hors service en Suisse«, par le colonel R. Gafner — *sva tri iz Revue militaire suisse*, Švajcarska, maj 1964. god.; *Vojno delo*, br. 1—2/60, str. 89, br. 4—5/60, str. 253 i 10—11/60, str. 643.

cama. Pozivanje na vežbe je vrlo često i zavisi od toga kojem pozivu, odnosno klasi — s obzirom na doba starosti — obveznici pripadaju. U toku naredne godine po završetku škole za regrute, kao i u toku prvih osam godina službe u *Eliti* (poziv koji obuhvata one od 20. do 32. godine starosti), vojni obveznici su dužni da svake godine pohađaju u svojim jedinicama takozvane kurseve ponavljanja, koji traju po 20 dana. Obuka na ovim kursovima obuhvata — pored produblivanja onog što je ranije pređeno — i upoznavanje sa novinama u taktici i tehnici, do kojih je u međuvremenu došlo. Po prelasku u *Landver* (poziv koji obuhvata obveznike od 33. do 40. godine), ove obaveze su manje i svode se na pohađanje samo jednog kursa za ponavljanje. U toku službe u *Landšturm* (poziv kome pripadaju obveznici od 41. do 50. godine), obveznici se pozivaju na 13 dana (ili dvaput po šest dana) službe u jedinici, da bi se uveli u nove dužnosti i proverilo njihovo zdravstveno stanje.

Iz do sada izloženog vidi se da je najintenzivnija obuka u *Eliti*, čiji pripadnici popunjavaju najvažniji deo armije — združene operativne jedinice, a znatno manja u docnijim pozivima, čiji pripadnici služe u graničnim i jedinicama utvrđenja, kao i u teritorijalnim jedinicama.

Nabavljanje uniforme i vojne opreme vrši Konfederacija (do 1874. godine vojnici su je nabavljali o svom trošku). Svakom vojniku-građaninu (obvezniku) poverava se

oprema i lično naoružanje, koje on čuva kod svoje kuće i koristi na vežbama, a naročito na obaveznim gađanjima koja se održavaju vrlo često. Obveznici-konjanici su dužni da sami nabavljaju, odnosno kupuju konje, pri čemu im Konfederacija nadoknađuje polovinu cene. U toku deset godina — po isteku tog perioda svako postaje vlasnik konja koga je kupio — Konfederacija im plaća i odgovarajuće anuitete. Slično je i u pogledu obveznika-biciklista i motociklista.

U Švajcarskoj armiji postoje samo neke stalne vojne jedinice (to su manje jedinice po fortifikacijskim objektima i izviđačke vazduhoplovne jedinice). Stalnog karaktera su još i mobilizacijski centri, skladišta i radionice. Jedinice se formiraju i postoje samo u toku mobilizacije, izvođenja vežbi, u toku školovanja starešinskog kadra i izvođenja obuke.

Profesionalni starešinski kadar takođe je malobrojan. Od komandanata jedinica jedino su komandanti korpusa i divizija aktivni oficiri, zatim instruktori u vojnim školama i kursevima, kao i izvestan broj oficira u Generalštabu. Svi komandanti drugih jedinica i ostale starešine su oficiri i podoficiri milicijskog sistema. Oficiri milicijskog sistema (dalje u članku nazivaćemo ih — radi kratkoće — milicijskim oficirima, odnosno milicijskim podoficirima — prim. L. R.) obavljaju starešinske dužnosti i izvode obuku u školama za regrute, pod rukovodstvom oficira instruktora. Međutim, na kursevima u jedinicama celokupna obuka leži isključivo na milicijskim oficirima.

Milicijski oficiri se regrutuju kao i rezervni oficiri u drugim armijama. Kandidati za oficire moraju prethodno, pošto završe odgovarajuće školovanje, da budu proizvedeni u podoficire. Pre proizvođenja u

oficirski čin oni su dužni da završe oficirsku školu, koja traje nekoliko meseci. Nakon proizvođenja u potporučnike, upućuju se na stažiranje u školu za regrute. Budući komandiri četa, komandanti bataljona i pukova i viši oficiri školuju se u Centralnoj školi, na posebnim kursevima za navedene komandne dužnosti. Obuka na tim kursevima traje 27 dana. Za svaki novi čin, sve do čina komandanta bataljona, oficiri su dužni da provedu određeni staž i da »odsluže« novi čin u školi za regrute. Na ovaj način škole za regrute obezbeđuju veći deo starešina i nastavnika, a oficiri-stažeri istovremeno stiču praktična znanja za svoj novi čin, odnosno i sami uče. Profesionalni oficiri-instruktori u školama upućuju se na najviše vojno školovanje u Odeljenje vojnih nauka Političke federalne škole u Cirihi, kao i na stažiranje u ratne škole u Parizu i Rimu.

Obaveze milicijskih oficira, koji određene dužnosti u armiji obavljaju uzgred — u slobodnom vremenu, su velike. Na primer, jedan milicijski kapetan — od ulaska u školu za regrute pa do dobijanja majorskog čina — provede na služenju i angažovanju u armiji otprilike 743 dana, ili više od dve godine. Za milicijske oficire koji se jave za pomoćnike instruktora u školama i za rad u štabovima, ovo angažovanje je znatno duže.

Kandidati za milicijske podoficire pohađaju, posle završene škole za regrute, specijalne kurseve za podoficire u trajanju od 4 nedelje. Nakon unapređenja u viši čin, podoficiri su takođe dužni da određeno vreme provedu na stažu u školama za regrute. I ostale njihove obaveze su slične onima kod oficira. U Švajcarskoj armiji podoficiri se dobijaju isključivo na osnovu milicijskog sistema.

Švajcarska armija ima nekoliko armijskih korpusa koji u svom sastavu imaju granične, pešadijske i mehanizovane divizije. Postoji i poseban planinski korpus sa planinskim divizijama i tvrđavskim brigadama. Pešadija je osnovni rod vojske. Ostali rodovi i službe razvijeni su i zastupljeni u odgovarajućoj meri. Mehanizovane jedinice raspolažu izviđačkim i drugim tenkovima, kao i amfibijskim vozilima i guseničarima. Artiljerija je orijentisana na motornu vuču. Transportna sredstva su takođe savremena, a u svom sastavu imaju i mala guseničarska vozila osposobljena za snabdevanje prvih borbenih linija (za ovo su se ranije koristile mazge).

Pored 400 borbenih aviona sa kojima sada raspolažu, jedinice švajcarskog RV biće snabdevene helikopterima i avionima za pomoćne službe. Protivavionska odbrana, pored ostalog, ima u naoružanju i vođene rakete. Radari su takođe u dosta širokoj upotrebi, kao i sredstva za infrazracima. Pešadija je naoružana specijalnom jurišnom automatskom puškom i sredstvima za pt-borbu.

Obuka u ovako savremeno opremljenim jedinicama, naročito onim sa složenom tehnikom, na osnovama milicijskog sistema, poseban je problem. Povećane zahteve obuke Švajcarci pokušavaju da vrše maksimalnim korišćenjem raspoloživog vremena i intenzivnim radom, koji dnevno iznosi od 13 do 15 časova, iako se intenzivno izvodi i noćna obuka. Mada se odabira najneophodnije gradivo, nastavni programi su vrlo prenapregnuti i obimni. S obzirom na to da se svim ovim merama ipak ne obezbeđuju potrebni rezultati, u Švajcarskoj je posebno organizovano dalje obučavanje obveznika po njihovom odlasku iz jedinica i škola kućama, kao kom-

penzacija i nadopuna obučavanja koje se izvodi za vreme služenja vojnog roka.

VOJNA OBUKA I AKTIVNOSTI VAN OBAVEZNE SLUŽBE

Milicijski sistem u Švajcarskoj oslanja se na organizovani sistem obuke trupnih jedinica i starešina i njihovu intenzivnu vojnu aktivnost van obavezne vojne službe. Ova se aktivnost zato i ne može odeliti od milicijskog sistema.

Na osnovu zakonskih propisa, švajcarski građani su dužni da ispunjavaju određene vojne obaveze i zadatke i van službe u armiji. Međutim, to je ipak mali deo onoga što oni inače dobrovoljno obavljaju u mnogim raznim udruženjima i savezima širom zemlje. Ova udruženja su neslužbene organizacije, u kojima je rad postavljen na dobrovoljnoj osnovi, a u svoje članstvo uključuju ne samo vojne obveznike već i omladinu. Pomenute aktivnosti se cene zbog njihovog značaja i doprinosa pripremama za odbranu zemlje i radi toga njih usmeravaju i njima rukovode Federalni savet i Departman za vojsku — preko načelnika za nastavu i specijalnog odeljenja nadležnog za to. Na ovaj način se obezbeđuje koordinacija napora u obučavanju, kombinovanje i nadopunjavanje onoga što se postiže u Armiji sa onim što se radi van aktivne službe u jedinicama.

Obuka i aktivnosti van obavezne vojne službe u Švajcarskoj obuhvataju: predvojničku obuku, obuku starešinskog kadra, gađanje iz ličnog naoružanja, sportske aktivnosti, tehničko obrazovanje, aktivnosti i rad komandanata jedinica i trupnih starešina.

Predvojnička obuka usmerena je na to da se omladinci, pre stupanja u vojsku, što bolje pripreme, kako

bi obuka u školama za regrute mogla da se rastereti i orijentiše na savlađivanje težeg gradiva. Predvojnička obuka se sastoji iz telesnog vaspitanja, tehničkog obrazovanja i gađanja iz streljačkog naoružanja.

U školama je obavezna samo gimnastika, dok se ostala fiskulturna aktivnost omladinaca odvija na dobrovoljnoj osnovi i pod rukovodstvom kantonalnih organa vlasti, koje u tome pomaže i Federacija. Težište je ovde na kursovima, takmičenju u orijentaciji na zemljištu i drugim aktivnostima koje se sprovode u 4.000 raznovrsnih udruženja. U ovim aktivnostima učestvuje svake godine oko 100.000 omladinaca, ili jedna polovina onih koji bi — s obzirom na svoje godine — mogli da učestvuju; ako se ima na umu dobrovoljnost, onda se ovo ipak može smatrati kao zadovoljavajuće.

Tehničko obrazovanje omladinaca, koje se sprovodi kroz predvojničku obuku, obuhvata razne pripremne kurseve za specijalne jedinice: šoferske, sanitetske, radio, je-driličarske, pontonirske itd.

Smatra se da su rezultati ovako organizovane predvojničke obuke zadovoljavajući, da se vidno odražavaju kod velikog broja omladinaca po njihovom stupanju u armiju.

Obuka starešinskog kadra u vremenima van obavezne vojne službe takođe se, uglavnom, dobrovoljno odvija. Ova obuka se posebno ceni, jer se njome rešava veliki deo zadataka u vezi sa pripremom starešina za njihove ratne dužnosti i nadoknađuje ono što nije bilo moguće postići u toku aktivne službe u jedinicama. Organizaciju obuke i aktivnost starešina sprovodi Švajcarsko udruženje oficira, koji ima oko 35.000 članova. Ono organizuje razna predavanja za oficire, vlastitim sredstvima izdaje vojne publi-

kacije na nemačkom, francuskom i italijanskom jeziku, organizuje naučna putovanja u inostranstvo i kurseve fizičke kulture, mačevanja i jahanja, sprovodi pripreme po raznim stručnim tehničkim sekcijama, a organizuje i takmičenja u orijentaciji na zemljištu danju i noću. Pored ovoga, udruženje vrlo često organizuje drugarske susrete starešina iz iste komande i iste jedinice radi njihovog boljeg upoznavanja i zbližavanja.

Analognu ulogu ima i Švajcarsko udruženje podoficira u pogledu obučavanja i razvijanja aktivnosti podoficirskog kadra. Delatnost ovog udruženja orijentisana je pretežno na praktično obučavanje svojih članova: vežbe na terenu, obuku na naoružanju, razne stručne kurseve i pismene radove. Ovo udruženje ima oko 20.700 članova.

Obuci u gađanju iz ličnog naoružanja poklanja se izuzetna briga. Ona je u Švajcarskoj vrlo popularna, a cilj joj je da se građani dovoljno osposobe u korišćenju ličnog naoružanja. Iako je ova aktivnost u manjoj meri dobrovoljna nego ostale, ipak je interesovanje obveznika i omladine za gađanje vrlo veliko.

Obuku u gađanju organizuju streljačka udruženja. Svaki obveznik -vojnik, podoficir i niži oficir — koji poseduje lično naoružanje, dužan je da, do navršene 40 godine života, svake godine učestvuje u gađanjima koja organizuje streljačko udruženje, obično u mestu boravka. Zbog ovih obaveza svaki od njih čuva kod sebe svoje lično naoružanje i potrebnu municiju za gađanje i brine se o njihovom održavanju. Smatra se da se ovim mnogo postiže u pogledu bojne gotovosti i da se na ovaj način, u slučaju iznenadnog napada, može pružiti ne samo dovoljno brz nego i masovan otpor eventualnom napadaču. Finansijskim

sredstvima i drugim merama država pomaže streljačka udruženja u zemlji, a stimulira takođe i dobrovoljno učešće u izvođenju gađanja. Odziv na gađanja svake godine je zadovoljavajući. Ne samo da se sprovodi brižljiva kontrola o učešću na gađanjima onih koji su obavezni da ih vrše, već se kontrolišu i rezultati gađanja svakog pojedinca. Oni koji ne ispune postavljene uslove dužni su da obnove gađanja na posebnim kursovima, ali za ovo ne dobijaju nikakvu nadoknadu od države. U 1963. godini gađanja su organizovala 3.675 streljačkih društava, na 2.700 strelišta, a na njima je učestvovalo 435.453 strelca. Od ovoga je bilo 342.727 onih koji su bili dužni da gađaju, a ostalo su bili dobrovoljci.

Streljačka udruženja posebno organizuju dobrovoljna gađanja za omladinu. Kursevi gađanja organizuju se za omladinu predvojničke obuke (od 17 do 19 godina starosti). U 1963. godini ovakve kurseve je završilo 40.338 omladinaca. I za omladinu mlađih godišta (od 13 do 17 godina starosti) organizuju se kursevi gađanja u mnogim mestima, ali za ova gađanja država ne obezbeđuje municiju niti nadoknađuje troškove. Ipak je odziv i za njih dosta veliki. Smatra se da ovakva organizacija i obuka u gađanju omogućava da 75—80% regruta, po stupanju u vojsku, bude gotovo potpuno obučeno u gađanju iz ličnog naoružanja.

Svake četvrte godine organizuju se, na dobrovoljnoj osnovi, federalna gađanja na kojima se tom prilikom održavaju i razna takmičenja. Na ovakvom gađanju koje je 1963. godine organizovano u Cirihu, uzelo je učešća 76.000 strelaca.

Vojnotehničke aktivnosti sprovodi veliki broj posebnih udruženja po rodovima, službama i specijalnostima. Sva ova udruženja se brinu o

podizanju tehničkog obrazovanja svojih članova i o njihovom osposobljavanju za tehničke dužnosti u armiji. Posebno je interesantna delatnost Švajcarskog društva vojne tehnike, čiji je zadatak da radi na produblivanju veza i saradnje između vojnih organa i predstavnika nauke i tehnike u zemlji. Ovo društvo ima i savetodavnu ulogu kod najviših vojnih vlasti u pogledu razvoja i nabavke vojne opreme i naoružanja.

Sportske aktivnosti se odvijaju pod rukovodstvom Federalne škole za sport i gimnastiku, koja je organ federalnog vojnog departmana. Organizacija ovih aktivnosti je vrlo brižljivo razrađena i obuhvata: dobrovoljne alpinističke (zimске i letnje) kurseve vojnih jedinica, centralne pripremne kurseve za starešine i tehničke rukovodiocе alpinističkih kurseva, kurseve za komandire patrola iz skijanja i razne druge kurseve i takmičenja ekipa, kao i internacionalna takmičenja. Kod ekipnih takmičenja, ekipe se formiraju od 4 člana iz iste jedinice ili komande sa jednim podoficirom ili oficirom na čelu. U okviru ovih takmičenja, leti se održavaju marševi na 10—15 km daljine, sa proverom učesnika u čitanju karte, orijentaciji na zemljištu, određivanju stajne tačke itd.; pri tome se vrši i gađanje iz ličnog naoružanja i bacanje bombi. Zimi se ovi marševi organizuju i na 18—25 km, uz izvođenje obuke u gađanju. Takođe se organizuju i takmičenja u orijentaciji noću.

I pored sve veće motorizacije jedinica, u Švajcarskoj se još uvek organizuju vojni marševi koji liče na prave maratone, a traju po dva i više dana. Mehanizovane jedinice takođe organizuju svoje sportske šampionate, kao i drugi rodovi, u onim granama sporta koji im najbolje odgovaraju.

Rad komandanata jedinica i trupnih starešina u vremenu van obavezne vojne službe, odvija se gotovo svakodnevno i vrlo je naporan. Oni su, i pored toga što im to nije osnovni poziv, primorani da rade sve administrativne i presonalne poslove, da pripremaju kurseve ponavljanja, vežbe i programe obuke. Milicijski oficiri i podoficiri toliko su angažovani ovim radom u svojim jedinicama i komandama da se slobodno može reći da oni nisu ni demobilisani, odnosno da su stalno u aktivnoj službi. Ovakvo shvatanje obaveza i ovakve aktivnosti komandanata i starešina jedinica omogućuju održavanje milicijskog sistema u Švajcarskoj i njene armije.

O prednostima i nedostacima milicijskog sistema. Milicijske narodne vojske postojale su još kod starih germanskih plemena. Građani su bili ratnici, nosili su svoje oružje, a istovremeno su privređivali i radili svoje poslove.

Iako se celokupni docniji društveni razvitak kretao pravcem koji nije baš išao u prilog održavanju sistema milicijske armije, u Švajcarskoj se on ne samo održao, već i razvio i učvrstio u punoj meri. Tradicionalna švajcarska neutralnost i sadašnje nepripadanje vojnim blokovima takođe omogućavaju održavanje ove specifične orijentacije. Vojni blokovi neminovno zahtevaju određena prilagođavanja opštim interesima, što utiče na gubljenje nacionalnih karakteristika i individualnosti pojedinih zemalja-članica. Milicijski sistem teško bi mogao da izdrži takva prilagođavanja.

Taj sistem je u Švajcarskoj toliko izgrađen da se od njega maksimalno dobija ono što je moguće. On se u najvećoj meri uklopio i srastao sa švajcarskim uslovima, a čitav njegov razvoj išao je sa težnjom da

se njegove prednosti do kraja iskoriste, a nedostaci što više umanje.

Kao najbitnija prednost milicijskog sistema obično se ističe da on ostvaruje tesnu vezu između armije i naroda, tj. ono što manje-više svaka zemlja nastoji da kod sebe na određen način obezbedi. Švajcarac je istovremeno vojnik i građanin, jednom nogom je u armiji, a drugom u građanstvu, najviše je i gotovo stalno ujedno i vojnik i građanin.

Vojni problemi u milicijskom sistemu ne interesuju samo vojne organe, već u velikoj meri i građane-obveznike. Vrlo velik deo ovih zadataka i problema u stvari rešavaju sami građani-obveznici, tako da to postaje delom i njihova profesija.

Kao jedna od karakterističnih prednosti ističe se i to što se starešinski kadar kod milicijskih armija regrutuje iz širokih narodnih slojeva i što se ne formira kao poseban i zatvoren stalež. Za razliku od drugih armija, milicijska ima vrlo široku bazu prilikom izbora svog starešinskog kadra i mogućnosti da koristi velike rezerve, naročito stručnih i tehničkih kadrova, koje postoje u zemlji. Na taj način ne pojavljuju se problemi popune armije oficirima i podoficirima, niti njihovog posebnog školovanja, ili perspektive njihovog razvoja u armiji i sl. kao što je slučaj kod drugih armija.

Mada milicijski sistem zahteva dosta veliku administraciju a i troškove u vezi sa organizovanjem i izvođenjem vojne obuke i aktivnošću u narodu, ipak se, kao jedna od prednosti koje on pruža, naročito manjim zemljama, podvlači i to da u finansijskom pogledu znatno manje košta izdržavanje milicijskih nego stajaćih vojnih formacija. Ovo je verovatno posebno karakteristično za Švajcarsku armiju, s obzirom da se kod nje najveći deo rada i aktivnosti milicijskih kadrova u po-

gledu vojnih zadataka i poslova od-
vija na dobrovoljnoj osnovi.

Nedostaci milicijskog sistema u
isto tako očiti. Pre svega, odmah se
može uočiti da nepostojanje stalnih
jedinica, kao i jedinica prvih ešelo-
na koje bi bile u stanju da uspešno
odgovore na svaki iznenadni napad
agresora — predstavlja najozbiljniji
nedostatak ovog sistema. Raznim
merama za ubrzanje mobilizacije,
mobilisanjem jedinica na teritorijal-
nom principu, čuvanjem oružja i
opreme kod obveznika i slično na-
stoji se da se ovaj problem u Švaj-
carskoj ublaži. Međutim, posve je
sigurno da zemlje koje su politički
angažovanije u savremenom svetu,
ne mogu probleme svoje odbrane
ovako da rešavaju.

Nedostatak milicijskog sistema
je i taj što se on — kada nastupe
realne potrebe da se u interesu bez-
bednosti zemlje tome pristupi — vrlo
teško prilagođava stanju ratne pri-
pravnosti i pune bojne gotovosti. To
je jedna od njegovih ozbiljnih sla-
bosti.

Obuka milicijskih jedinica, i po-
red svega što se preduzima da ona
bude intenzivna, mora da zaostaje
za obukom u stajaćim armijama.
Ovo se pogotovu odnosi na obuku i
školovanje oficirskog i podoficirskog

kadra. Kratko vreme za obuku i ško-
lovanje koje imaju na raspolaganju
milicijske formacije, primorava ih
na reduciranje programa obuke —
na uštrb rezultata obučavanja, na-
ročito kod tehničkih rodova i službi.
Teškoće su utoliko veće što je i pro-
fesionalni kadar, koji bi bio u stanju
da u kratkom vremenu pruži kvali-
tetniju obuku, takođe malobrojan.

I pored svega toga, u Švajcar-
skoj armiji se vodi briga o selekciji
kadra za armiju i uzdizanju nivoa
tehničke i opšte naobrazbe; isto tako
se i drugim merama u vremenu van
obavezne vojne službe teži postiza-
nju zadovoljavajuće obučenosti je-
dinica i starešina.

Problem čuvanja ličnog naoružanja
kod obveznika u Švajcarskoj ne
predstavlja posebne teškoće, ali je
verovatno da bi se u drugim zemlja-
ma takvo rešavanje sukobljavao sa
znatno ozbiljnijim teškoćama.

U specifičnim švajcarskim uslo-
vima, milicijski sistem je našao svo-
ju afirmaciju i svoje posebne obli-
ke i rešenja. Pojedini aspekti ovog
sistema su od opšteg interesa zbog
prostudiranog, originalnog i uspeš-
nog rešavanja aktuelnih problema
predvojničke obuke i uopšte vanar-
mijskih vojnih aktivnosti.

L. R.

BEOGRADSKA OPERACIJA

20. OKTOBAR 1944.

Izdavači: *Vojnoistorijski institut JNA i Vojnonaučna uprava Generalštaba sovjetskih oružanih snaga*; autori: *maršal Sovjetskog Saveza S. S. Birjuzov, general-potpukovnik N. N. Škodunovič, pukovnici A. N. Ratnikov, V. J. Zubakov, M. M. Malahov, V. A. Maculenko; general-pukovnik Rade Hamović, pukovnici Fabijan Trgo, Viktor Kučan, potpukovnici Petar Višnjić, Todor Radošević, Mišo Leković.*

U protekle dvije decenije poslijeratnog života o beogradskoj operaciji je publikovano mnogo manjih i većih članaka, mahom sjećanja učesnika i svjedoka tih događaja, više obrada i studija, književnih i drugih priloga. U nekim izdanjima, kao i u enciklopedijama opšteg karaktera, gdje su cjelovitije prikazani rat i revolucija jugoslovenskih naroda 1941 — 1945, dato je istaknuto mjesto beogradskoj operaciji. Pa ipak, iako je oslobođenje Beograda bilo rezultat objedinjenih naroda i žrtava dviju bratskih armija, NOVJ i Crvene armije, u minulom periodu nije bilo pokušaja da se na osnovu izvora i literature obje armije stvori što potpunija i objektivnija rekonstrukcija zajedničkih dejstava njihovih jedinica u istočnoj Srbiji, Šumadiji i na području Beograda u jesen 1944. godine, a još manje da se to učini udruženim snagama sovjetskih i naših istoričara. Otuda je pojava knjige »Beogradska operacija« pozdravljena kao nov, argumentovan pri-log sagledavanju značaja ovog značajnog događaja oslobodilačke borbe za dalji tok vojno-političkih zbivanja u našoj zemlji, a posebno za učvršćenje oružane saradnje i prijateljstva naših i sovjetskih naroda. Autori su, kako se to u predgovoru ističe, željeli da prilikom jubilarne proslave oslobođenja Beograda na ovaj način doprinesu »daljem učvršćenju ratnog drugarstva i prijateljstva naših naroda«.

Ovo po koncepciji i kompoziciji, kao i po načinu obrade zanimljivo djelo rezultat je zajedničkog plana i truda kolektiva autora dvije ugledne naučne i istorijske institucije naše i Sovjetske armije. Stvoreno je na osnovu autentične arhivske građe štabova jedinica NOVJ i Crvene armije, kao i dokumentacije okupatorsko-kvislinških jedinica i literature objavljene o ovoj temi u toku proteklih dvadeset godina. Autori su nastojali da što preglednije i popularnije izlože pripreme, tok i rezultate koordiniranih dejstava jedinica NOVJ i 3. ukrajinskog fronta na teritoriji istočne Srbije, Šumadije i Beograda u jesen 1944. godine. Odmah treba reći da je ova obrada beogradske operacije dosad najpotpunija slika vojnih i političkih događaja koji su se septembra i oktobra odigrali u našoj zemlji, a naročito onih dinamičnih sedmodnevnih okršaja koji su skršili žilavog neprijatelja: i našem glavnom gradu donijeli slobodu.

Knjiga sadrži četiri poglavlja. U prvom («Borba sovjetskih i jugoslovenskih naroda protiv fašizma u periodu 1941 — jesen 1944»), protkanom karakterističnim pojedinostima i faktima, dat je pregled najvažnijih vojnih i političkih događaja od 1941. do 1944. godine u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu, s ciljem da se sovjetski, odnosno jugoslovenski čitaoci podsjetu na veličinu i značaj oružane saradnje naših dviju armija do oktobarskih dana 1944. godine. Ta saradnja se odvijala u uslovima kada su hitlerovci bili na vrhuncu svoje moći i kada su naši frontovi prostorno bili tako daleko; zatim, u toku herojske borbe naroda Jugoslavije protiv okupatora i domaće kontra-revolucije od jula 1941. godine do susreta s jedinicama Crvene armije, kao i nadčovječanskih napora sovjetskih oružanih snaga prilikom zadržavanja i slamanja hitlerovske agresije — do susreta s jedinicama Narodnooslobodilačke vojske. To uvodno poglavlje završava upravo onim čime će početi novo — neposrednom saradnjom jugoslovenskih i sovjetskih oružanih snaga protiv zajedničkog neprijatelja. Kad je Crvena armija izbila na granice Jugoslavije septembra 1944. godine, ona je doživjela susret »jedinствен u celom njenom oslobodilačkom pohodu« — susret sa oslobodilačkom armijom koja je u svom sastavu imala 50 divizija sa oko 400.000 boraca.

U ovom dijelu knjige ukazano je da je u jesen 1943. godine uticaj NOP-a proširen i na nacionalne manjine u Jugoslaviji (str. 49), pa se pominju posebne oružane jedinice sastavljene od Šiptara, Čeha, Slovaka, Mađara i Italijana, ali ne i pripadnici njemačke nacionalne manjine i četa »Ernest Telman« formirana sredinom avgusta 1943. godine. Osim toga, možda bi bilo korisno da su dati i precizniji podaci o italijanskim partizanskim bataljonima i brigadama koji su se tada nalazili u sastavu NOVJ. Što se tiče italijanskih partizanskih divizija, treba napomenuti da su prvo bile obrazovane dvije divizije: »Venecija« sa šest i »Taurinenze« sa dvije partizanske brigade, pa je tek 2. decembra 1943. od tih objedinjenih i reorganizovanih jedinica stvorena italijanska partizanska divizija »Garibaldi« u sastavu 2. udarnog korpusa. Možda je trebalo pomenuti i to da se krajem 1943. u sastavu NOVJ počinju formirati i posebne jedinice sastavljene od bivših ruskih, ukrajinskih i drugih zarobljenika, koji su na razne načine prelazili na stranu NOVJ.

Drugo poglavlje knjige obrađuje vojno-političku situaciju na Balkanu krajem septembra 1944. godine. U njemu je, pored ostalog, izloženo stanje u Jugoslaviji na kraju razvojnog perioda, koji je počeo od Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu, kada je NOVJ »predstavljala jaku organizaciju sa specifičnim odlikama armije koja se stvarala kroz specifičan oblik rata...«, do onog trenutka kada su sazreli uslovi da se glavni pravac ofanzivnih dejstava jedinica NOVJ usmjeri u Srbiju. Oko 400.000 boraca Narodnooslobodilačke vojske držalo je tada oko 570.000 neprijateljskih vojnika (270.000 njemačkih, oko 30.000 mađarskih, oko 150.000 ustaško-domobranskih, oko 60.000 četničkih, oko 56.000 nedićevaca, balista, pripadnika slovenačkog domobranstva i drugih).

U knjizi se ističe da je Srbija zbog svog geografskog položaja, »u vojnom pogledu uvek predstavljala najvažniju oblast na Balkanu«. Zbog toga su hitlerovci na njenoj teritoriji držali znatne okupacione snage. Tamo su se nalazila i dosta jaka četnička uporišta, oko kojih su se okupljali ostaci razbijene jugoslovenske buržoazije, pa su reakcionarni krugovi na Zapadu smatrali četnike gospodarima Srbije i priželjkivali da pomoću njih povrate

kralja i emigrantsku kraljevsku vladu u Jugoslaviji. Svi su ti razlozi, kako podvlače autori (str. 69), nametnuli potrebu da se u Srbiji što prije likvidiraju uporišta njemačkih okupatora i kontrarevolucije.

»Nas nikada, za čitavo vrijeme što smo bili van Srbije« — pisao je drug Tito — »nije napustila misao da moramo, čim za to budu stvoreni uslovi, doći natrag u Srbiju, koju smo smatrali vrlo važnim faktorom za svršetak oslobodilačke borbe«. U knjizi je dato više podataka koji pokazuju da je Vrhovni štab NOVJ, naročito od jeseni 1943. godine, nastojao da ostvari svoje namjere, pa su vršene sistematske pripreme da se stvore polazne baze u istočnoj Bosni, Sandžaku i Crnoj Gori, reorganizuju, popune u naoružaju, jedinice itd. A kada je već došlo do prodora u Srbiju, oduševljenju boraca nije bilo kraja: »U Srbiji smo!...« — pisao je jedan borac 1. proleterske brigade. »Ide, vraća se u Srbiju kolona Kragujevačkog bataljona, a u njoj je najmanje Kragujevčana. Tek poneki koji korača na čelu ili začelju bataljona i čete kao komandir ili politički komesar. A upražnjena mjesta između njih zauzeli smo mi, njihovi drugovi iz Bosne, Dalmacije, Crne Gore...«

Njemačko komandovanje je ulagalo maksimalne napore da obrazuje odbrambeni front protiv sovjetskih jedinica koje su nadirale sa istoka i pod zaštitom toga fronta obezbijedili izvlačenje preko Srbije svojih snaga iz Grčke i Makedonije, radi sjedinjenja sa glavnim snagama hitlerovske Njemačke. Nizom ofanzivnih pothvata (Topličkojablanička operacija, početkom jula, ofanziva protiv 3. i 12. korpusa NOVJ u istočnoj Bosni, sredinom jula, operacija »Draufgenger« protiv 2. udarnog korpusa i operativne grupe divizija NOVJ, sredinom jula, operacija »Ribecal« protiv jedinica NOVJ u Sandžaku i u sjeveroistočnom dijelu Crne Gore, sredinom avgusta), Nijemci su pokušali da spriječe ostvarenje plana Vrhovnog štaba — prodor u Srbiju. Radi toga su dovlačili i pojačanja iz Grčke i raznih krajeva Jugoslavije i organizovali odbrambene linije, uporišta itd. Ali, prodor jedinica u Srbiju, izveden u povoljnoj političkoj i strategijskoj situaciji, nije se mogao zaustaviti.

U trećem poglavlju, posvećenom pripremama za beogradsku operaciju, dato je obilje podataka i pojedinosti, počev od sovjetsko-jugoslovenskog sporazuma u Moskvi septembra 1944. do obimnih političko-partijskih i organizaciono-tehničkih mjera, koji pokazuju da su rukovodeći štabovi Crvene armije i NOVJ ozbiljno shvatili predstojeći zadatak, koji je imao za cilj: »da se zajedničkim naporima sovjetskih i jugoslovenskih jedinica na beogradskom pravcu i jugoslovenskih i bugarskih snaga na niškom i skopskom pravcu razbiju snage njemačke armijske grupe »Srbija« i oslobode okupirani rejoni Srbije i Beograd; da se izbjie na komunikacije grupe armija »E« i spriječi povlačenje njenih jedinica s juga Balkanskog poluostrva; da se obrazuje jedinstven front sovjetskih i jugoslovenskih snaga i stvore još povoljniji uslovi za dalje borbe Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije radi potpunog oslobođenja zemlje, a da trupe 3. ukrajinskog fronta djeluju na budimpeštanskom pravcu«.

Neposredne pripreme u jedinicama 3. ukrajinskog fronta otpočele su 20. septembra, po prijemu direktive sovjetske Vrhovne komande broj 220222. Pored obezbjeđenja odgovarajućim snagama i sredstvima, partijsko-politički organi Crvene armije su nastojali da se svi vojnici upoznaju sa opštom situacijom i konkretnim borbenim zadatkom, a posebno da se vaspitaju

»u dubokom poštovanju jugoslovenskih naroda«. Krajem septembra štab 3. ukrajinskog fronta razradio je plan predstojeće beogradske operacije i obrazovao udarnu grupaciju ovog fronta: 57. armija, 4. gardijski mehanizovani korpus, 5. samostalna gardijska motorizovana brigada, 236. streljačka divizija — sa zadatkom da probije graničnu odbranu neprijatelja, a potom glavne snage usmjeri pravcem: Zaječar — Žagubica — Palanka — Beograd.

I u jedinicama NOVJ intenzivno su sprovedene vojne i političke mjere, održano je mnogo sastanaka na kojima je podvučen »značaj Srbije i predstojećeg oslobođenja Beograda«. Zato se može reći da su — kako se to i konstatuje u knjizi (str. 125) — zahvaljujući takvim svestranim pripremama »sovjetske trupe 3. ukrajinskog fronta i jedinice Operativne grupe divizija, 1 proleterskog, 12, 13. i 14. korpusa NOVJ bile potpuno spremne za zajednička borbena dejstva na teritoriji Srbije«.

Četvrto poglavlje (»Razbijanje njemačko-fašističkih jedinica u beogradskoj operaciji«) omogućava čitaocu da tok ofanzivnih dejstava udruženih sovjetsko-jugoslovenskih oružanih snaga prati na svim odsecima fronta s velikim interesovanjem, jer su ti dinamični događaji opisani popularno i živo. Ovdje će se naići na veoma značajnu direktivu druga Tita, upućenu iz Krajeve, 6. oktobra, u obliku depeše, štabu 1. armijske grupe, koja je označila završne pripreme uoči velikog obračuna s neprijateljem: »Napad na Beograd je vezan sa operacijama Crvene armije i očekujte našu definitivnu zapovijest... Cijela vaša grupa od devet divizija mora da učestvuje u napadu na Beograd...«

Usputne napomene autora o atmosferi onih dana, o oduševljenju u jedinicama NOVJ, među crvenoarmejcima i u narodu, kao i pojedinosti i podaci koji podsjećaju na herojski lik Beograda i njegov nesalomljiv otpor u danima hitlerovske okupacije i na to da njemačka zvijerstva nisu nikada ugušila borbu slobodarske Srbije — daju posebnu vrijednost ovoj knjizi. Tako, na primjer, tekst koji se odnosi na Banjicu, zloglasni fašistički logor i mučilište, kroz koji je prošlo (od 5. jula 1941. do 3. oktobra 1944.) oko 100.000 muškaraca, žena i djece (od kojih je oko 80.000 pobijeno), čvrsto je utkan u prikazivanje svega što se događalo oktobarskih dana 1944. jer su patnje, prkos i žrtve Beograda naoružavali oslobodiocima još većom mržnjom prema njemačkim okupatorima. Takav je i podatak o sudbini 5. šumadijskog bataljona 1. proleterske brigade. U koloni 1. proleterske brigade nije bilo toga bataljona, koji je u borbama u istočnoj Bosni, krajem decembra 1941. godine, od 176 boraca izgubio 116. Ali, borci 1. proleterske brigade i 1. proleterskog korpusa »Šumadija je dočekala sa dve nove brigade i sa stotinama novih boraca koji su masovno stupali u redove NOVJ« (str. 146). Ili, bilješke o podvigu 102 goloruka osuđenika na smrt, koji su 12. februara 1942. godine kidisali na pet njemačkih stražara u logoru Crveni krst i preko bodljikave žice, ne obzirući se na gubitke, uspjeli da se probiju do Ozrenskog partizanskog odreda (str. 214). Takvi su i podaci o njemačkom pokolju u Kragujevcu i više sličnih informacija.

Mnoge slike toplog dočeka Crvene armije u Srbiji i uzbudljivih susreta dviju oslobodilačkih armija snažno govore o saradnji i prijateljstvu jugoslovenskih i sovjetskih naroda u drugom svjetskom ratu. »Svuda, gde su to prilike dozvoljavale, sovjetske jedinice su sa razvijenim zastavama prolazile kroz naseljena mesta« (str. 202). Radnici oslobođenog Bora zasuli su cvijećem crvenoarmejske i borci NOVJ. Stanovnici Zaječara su grlili svoje oslobodiocima, na licima svih se ogledala neizmjerena radost. »Odigrala se

jedna uzbudljiva epizoda na periferiji tek oslobođenog Negotina. Kolonu sovjetskih pešaka dočekali su stanovnici grada. Srpski partizan Svetislav Manrijev ponudio je komandantu hleb i so kao izraz ljubavi i prijateljstva prema Crvenoj armiji. . . » (str. 154).

Susret dviju armija, o kojem je i ranije dosta pisano i o kojem je i u ovoj knjizi iznijeto mnogo novih detalja, bio je vanredno topao i uzbudljiv, što je i razumljivo, jer je konačno postalo stvarnost ono što je u srcima jugoslovenskih boraca bilo čvrsto usađeno i u najtežim danima oružanih borbi 1941 — 1944. godine — pobjeda nad neprijateljem; ona je bila zapečaćena zajedničkim žrtvama u borbama protiv zajedničkog neprijatelja. Uputstvo političke uprave 3. ukrajinskog fronta, namijenjeno crvenoarmejcima, citirano na str. 202, takođe predstavlja vrijedno svjedočanstvo: «... Drugovi borci, podoficiri i oficiri. Došli ste na teritoriju Jugoslavije, bliske nam po duhu i krvi... Pružite podršku i pomoć stanovništvu Jugoslavije, vojnicima i oficirima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, jer će to doprineti našoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja. . . »

O borbama od 14. do 20. oktobra, tj. o borbama koje su glavnom gradu naše zemlje donijele slobodu, dato je obilje poznatih i nepoznatih podataka. Autori ove publikacije, prema podacima arhive MO SSSR, navode da je neprijateljeva posada u Beogradu bila jačine oko 20.000 ljudi sa oko 40 tenkova i oko 170 topova i minobacača, što je, svakako, vjerodostojniji podatak od onih koje smo dosad znali. Od 14. oktobra, kada je »beogradska operacija ušla u završnu fazu«, Beograd je postao poprište veoma dinamičnih i oštrih borbi. Neprijateljeva posada se žilavo branila, naročito smerdevska grupacija (koja je bezuspješno pokušavala da se probije u grad) u rejonu Avale, kao i njemačke jedinice na liniji Banovo brdo, Banjički vis, Zvezdara. Grad je bio podijeljen na niz posebnih čvorova odbrane, među kojima su bili najjači: Kalemegdan, Terazije, blok zgrada ministarstava, glavna željeznička stanica, rejon savskog mosta i dr. Pa ipak, neprijatelj je u Beogradu — kome je nanio neopisiva razaranja i zla — doživio pravu katastrofu, što je priznao i bivši načelnik štaba grupe armija »E«, general Rihberg, koji je u svojoj knjizi »Svršetak na Balkanu« rekao da je dolazak načelnika grupe armije »Jugoistok« avionom u Beograd, radi informacija o situaciji na licu mjesta, »podsećao na poslednju posetu lekara beznadežnom bolesniku« (str. 213).

Sadejstvo Beograđana sa svojim oslobodiocima, »poslednja etapa njihove teške ilegalne borbe u okupiranom gradu«, može se po svom moralnom značaju i stvarnom efektu smatrati trećom komponentom, koja je, pored presudne uloge Crvene armije i NOVJ, doprinijela slomu neprijatelja u Beogradu. Tome je dato prilično mjesta u knjizi. Jer, preko 2.000 naoružanih ljudi, većinom radnika i omladinaca, organizovanih u tri udarne grupe (»K«, »S« i »D«), kojima je rukovodila partijska organizacija, zajedno s većim brojem drugih građana, veoma aktivno su sudjelovali u borbama za oslobođenje svoga grada (str. 233).

Podaci o požrtvovanju i podvizima čitavih jedinica i pojedinaca, boraca NOVJ i crvenoarmejaca, o njihovoj dovitljivosti i upornosti, njihovom međusobnom pomaganju i borbenom drugarstvu na trgovima i ulicama Beograda djeluju upečatljivo i poučno. Dobija se utisak o velikom oduševljenju i o neiscrpoj snazi dviju oslobodilačkih armija, koje su, uz svestranu

podršku stanovništva, prosto zbrisale neprijatelja za sedam dana žestokih borbi. Odlučujući okršaji u završnici beogradske operacije, koji su se odigrali u širem rejonu Avale, doveli su do potpunog sloma smederevske grupaciju od oko 20.000 ljudi sa cjelokupnom motorizacijom i tehnikom. U borbama koje su se odvijala u samom gradu neprijateljeva posada je takođe imala osjetne gubitke. Ukupni gubici neprijatelja iznosili su oko 15.000 mrtvih i oko 9.000 zarobljenih. Na ulicama Beograda poginula su 2.953 borca NOVJ i oko 1.000 crvenoarmejaca. Za ispoljenu hrabrost u borbama za oslobođenje Beograda, kaže se dalje u knjizi, Prezidijum AVNOJ-a odlikovao je 794 jugoslovenska borca i oficira i preko 2.000 vojnika i oficira Crvene armije, a 13 crvenoarmejaca proglašeno je za narodne heroje Jugoslavije; ordenima i medaljama SSSR-a odlikovano je 300 boraca i starešina NOVJ. Jedinice Crvene armije koje su učestvovala u beogradskoj operaciji dobile su naziv »beogradske«, a ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR, »da bi se ovjekovječila uspomena na krvlju zapečaćeno bratstvo sovjetskih i jugoslovenskih naroda u borbi protiv zajedničkog neprijatelja« ustanovljena je medalja »Za oslobođenje Beograda«.

Na kraju teksta o borbi za oslobođenje Beograda autori su dali osnovne podatke o toku borbi na sremskom frontu i o završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije. Međutim, nije iznesen podatak da je u oslobođenom Beogradu otpočeo vrlo intezivan politički život i da su se u njemu odigrali događaji od opštejugoslovenskog značaja: ponovno je počela da izlazi »Borba«, organ Komunističke partije Jugoslavije (15. novembra), i »Politika« (27. oktobra); održani su Prvo zasjedanje AVNO Srbije (od 9. do 12. novembra); Konferencija NO fronta Srbije (14. novembra): Prvi kongres USAO Srbije (sredinom novembra). Drug Tito je stigao u Beograd i na Banjici, poslije smotre jedinica koje su učestvovala u borbama za oslobođenje Beograda, održao značajan govor (27. oktobra). Na kraju je dat opšti zaključak o značaju beogradske operacije, o opštem doprinosu naroda Jugoslavije pobjedi antihitlerovske koalicije, o ratnom drugarstvu i saradnji Crvene armije, NOVJ i Otečestvenofrontovske bugarske armije.

Posebna vrijednost ove publikacije je u tome što čitaocima pruža kompletne podatke o jedinicama NOVJ i Crvene armije (koje su učestvovala u beogradskoj operaciji), kao i obilje raznovrsnih podataka, pa i imena najistaknutijih boraca NOVJ i crvenoarmejaca koji su pali u borbama za naš glavni grad.

Knjiga je ilustrovan sa 36 autentičnih naših i sovjetskih fotografija, od kojih većina potiče iz oktobarskih dana 1944. godine: scena susreta NOVJ i Crvene armije i borbi u Beogradu, fotografije rukovodilaca NOVJ i Crvene armije koji su komandovali jedinicama 3. ukrajinskog fronta i 1. armijske grupe NOVJ, kao i nekoliko palih heroja — crvenoarmejaca i boraca NOVJ. Knjiga sadrži i 6 skica radi lakšeg praćenja teksta.

Ovo djelo će korisno poslužiti svim onima koji se interesuju za događaje koji su doveli do oslobođenja Srbije i Beograda. Ono će, kao značajno svjedočanstvo, podsjećati na jednu od velikih epopeja zajedničke borbe sovjetskih i jugoslovenskih naroda i nadahnjivati sadašnja i buduća pokoljenja na nove podvige u izgradnji socijalizma i u borbi za mir i saradnju među narodima čitavog svijeta.

HRONOLOGIJA OSLOBODILAČKE BORBE NARODA JUGOSLAVIJE 1941 — 1945.

Izdanje *Vojnoistorijskog instituta*. Autori: Milan Andić, Ivan Antonovski, Lazo Bogeski, Vinko Branica, Jože Čertalić, Imer Dauti, Jusuf Diglasić, Slobodan Drinjaković, Rade Guberina, Rade Knežević, Uroš Kostić, Muharem Kreso, Desimir Milošević, Boro Mitrovski, Svetislav Petrović, Gorčin Raičević, Vladimir Savić, Vlado Stojanović, Petar Višnjić i Jovan Vujošević. Odgovorni urednik Petar Brajović.

Novembra ove godine izašla je iz štampe *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945*, koja je rezultat višegodišnjih napora kolektiva autora iz Vojnoistorijskog instituta. Ovo obimno delo sa 18.322 hronološke jedinice predstavlja ozbiljan prilog istoriografiji našeg rata i revolucije. Pisano je na osnovu sačuvane arhivske građe koja se pretežno nalazi u Arhivu Instituta, a delimično i u fondovima srodnih institucija u zemlji; sem toga, korišćeni su istoriografska i druga literatura, kao i sećanja preživelih učesnika. Pošto autori prilikom obrade pojedinih događaja nisu uvek raspolagali arhivskom dokumentacijom obeju protivničkih snaga, bili su prinuđeni — kako je rečeno u predgovoru — da u tim slučajevima formulišu hronološke jedinice na osnovu onoga što im je bilo dostupno. U predgovoru je naglašeno i da se u *Hronologiji* ne nalazi svaki događaj, a ponekad i neki značajniji, jer je ponegde arhivska građa oskudna, za neke događaje nije sačuvana, a rat i revolucija do danas nisu svestrano obrađeni te je još ostalo mnogo toga ne zabeleženo. Izvesne praznine pojavile su se i u registrovanju zbivanja u krajevima gde su pisani dokumenti uništavani zbog karaktera NOB-e i teškoća s kojima se oslobodilački pokret tamo borio kako, zbog stroge konspiracije, ne bi dospela u ruke neprijatelju. To se naročito odnosi na rad partijskih organizacija i organa narodne vlasti na područjima koja su dugo bila pod okupatorskom vlašću.

U knjizi se može zapaziti da su autori, radi što vernijeg isticanja specifičnosti razvoja oslobodilačke borbe u nekim krajevima, registrovali sve događaje koji su za tu oblast ili kraj imali bilo kakav značaj, ali to nije bilo moguće da se svuda postigne, već se morala izbaciti oko 1/3 hronoloških jedinica. Autori su mogli da u *Hronologiju* unesu samo ono što je najvažnije u jugoslovenskim razmerama, a da pri tom sačuvaju i specifičnosti karakteristične za pojedine krajeve. Zato se izvesna selekcija događaja nije mogla izbeći, jer je knjiga i ovako, sa 1265 strana teksta enciklopedijskog formata, veoma obimna i nije se moglo ići dalje u širinu. Iz ovih razloga u knjizi nije dat ni naučni aparat.

U predgovoru je rečeno da je knjiga namenjena pripadnicima Jugoslovenske narodne armije, kulturno-prosvetnim, naučnim i javnim radnicima, publicistima, školama i drugim institucijama, kao i svima onima koje interesuje oslobodilačka borba. Ona će im olakšati da dođu do konkretnih, sređenih i pouzdanih informacija o vojno-političkim zbivanjima u Jugoslaviji od 1941. do 1945. godine, o događajima koji se odnose na republike, pokrajine, pojedine krajeve, mesta, jedinice, organe narodne vlasti i partijsko-političke organizacije, pa i do podataka o nekim događajima koji su se zbili van granica Jugoslavije. Tražeći podatak o nekom kraju ili događaju, može se vrlo jednostavno pronaći šta se u isto vreme zbivalo u ostalim

krajevima zemlje, šta je preduzimao Vrhovni štab u kakvim se međunarodnim uslovima zbiva događaj o kojem je reč, itd. Značajan doprinos autora je i to što su korigovali mnoge pa i neke već poodavno ustaljene datume koji su se na osnovu neproverenih podataka uvukli u literaturu.

Obiljem i autentičnošću hronoloških jedinica *Hronologija* može poslužiti kao orijentacija za obradu bilo krupnih, bilo manje značajnih perioda rata i revolucije, pa čak i pojedinih značajnijih akcija. Nju ne može mimoići ni jedan istraživač koji se bavi izučavanjem rata i revolucije naroda Jugoslavije. Uz to, ovo delo je ilustrovano sa 208 autentičnih fotografija na 88 strana teksta, koje prikazuju niz uzbudljivih epizoda iz rata i revolucije, kao i mnoga pregnuća jedinica i naroda.

Osnovna podela knjige izvršena je po ratnim godinama, s tim što su na prvih 15 strana teksta dati najkrupniji događaji iz života i rada Komunističke partije Jugoslavije i neka druga izuzetno važna fakta iz međunarodnih zbivanja iz perioda 1917. do 1940. godine. Oružani ustanak naroda Jugoslavije 1941. godine, a u sklopu njega i drugi događaji, dat je na 164 strane teksta. Godina 1942., iako je tada došlo do izvesne krize ustanka u nekim krajevima zemlje, značila je u celini uspon rata i revolucije pa su događaji iz ovog perioda dati na 213 strana. Prelomna 1943. godina, u kojoj su udareni temelji nove države, data je na 241 strani, dok je 1944. godina (tada su konačno oslobođeni veliki delovi Jugoslavije) data na 407 strana. Godina 1945. zaključno sa 15. majem, data je na 63 strane teksta.

Radi lakšeg korišćenja, u knjizi su dati i registri: ličnih imena (9 strana), geografskih naziva (79 strana), vojnih jedinica, ustanova i pojmova (38 strana) i ostalih pojmova (15 strana). Naznačeno je koji su arhivski fondovi korišćeni i data prilično obimna literatura. Na kraju je dat i pregled grupa hronoloških jedinica po godinama i mesecima, sa oznakom početnih strana, koji omogućava vrlo lako korišćenje ovog inače obimnog dela.

U knjizi su unutar pojedinih godina grupisane hronološke jedinice po mesecima, a u okviru meseca po grupama — republikama (izuzev za period od 1917. do 1940. i za januar, februar i mart 1941. godine, o čemu su dati samo najvažniji događaji). Hronološke jedinice po grupama date su ovim redosledom: događaji opšteg karaktera, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Slovenija, Srbija, a unutar svake grupe događaji su izloženi hronološki po datumima. Smatralo se da je ovakva sistematizacija materije najpogodnija i najlakša za korišćenje. Pošto je *Hronologija* svojevrsna publikacija u kojoj je samo izvršen izbor događaja iz rata i revolucije naroda Jugoslavije te, prema tome, ne predstavlja sintezu, nije izvršena ni periodizacija po ključnim, prelomnim događajima.

Autori su u ovom delu uspeli da pruže veoma obimnu, sadržajnu i značajnu materiju.

Iz perioda 1917. do 1940. godine registrovali su velike pokrete masa kod nas i u svetu onih burnih godina posle I svetskog rata kad je, pod uticajem oktobarske revolucije, došlo do revolucionarnog vrenja u Mađarskoj, Nemačkoj, kod nas i u nizu drugih zemalja. Dati su i najvažniji događaji iz života i rada KPJ (kongres ujedinenja, vukovarski kongres itd.), iz života i rada sindikata, svi kongresi i konferencije Partije i SKOJ-a do 1940. godine i formiranje Nezavisne radničke partije. Dati su i veoma važni podaci o likvidiranju frakcijske borbe u Partiji, a od 1937. do 1940. godine i niz

drugih podataka koji ilustruju aktivnost KPJ. U ovom delu knjige dati su i najznačajniji događaji u svetu, a posebno oni koji se odnose na spoljnu politiku monarhističke Jugoslavije. Tu nailazimo i na podatak da je monarhistička Jugoslavija uspostavila trgovinske odnose sa Sovjetskim Savezom tek 12. maja 1940. a diplomatske odnose tek 24. juna 1940. godine, kad su srednja i zapadna Evropa već bile porobljene od fašističkih zavojevača.

Za period januar — mart 1941. godine dati su samo događaji jugoslovenskog i međunarodnog značaja, sa posebnim akcentom na aktivnost KPJ u pripremanju najširih masa za odbranu zemlje od fašističke agresije. Ali da bi se lakše shvatili događaji koji su posle toga nastupili, kao i međunarodni položaj Jugoslavije u trenutku fašističke agresije, dati su i podaci o aktivnosti kneza Pavla i vlade Cvetković — Maček na liniji uvlačenja Jugoslavije u trojni pakt, kao i nastojanja Velike Britanije i SAD da spreče ovakvu politiku jugoslovenskih vlastodržaca. Prikazano je i reagovanje narodnih masa širom Jugoslavije na iznete događaje, kao i aktivnost KPJ na stvaranju narodne vlade koja bi organizovala odbranu zemlje. Iz kratkotrajnog aprilskog rata izneti su najvažniji momenti, kao i velike žrtve koje prilikom nemačkog bombardovanja pretrpelo stanovništvo Beograda, zatim podaci o rasulu bivše jugoslovenske vojske i brzom prodoru fašističkih armija u unutrašnjost Jugoslavije, o odluci vlade da napusti zemlju i njenom bekstvu sa kraljem u inostranstvo, o potpisivanju sramne kapitulacije itd. Istovremeno su kroz druge hronološke jedinice izneti naponi koje čine KPJ i njeno rukovodstvo da i u tako beznadežnoj situaciji organizuje otpor i produži borbu protiv nemačko-italijanskih agresora i mađarske vojske (koja je kasnije stupila u akciju).

Delo je puno podataka i o aktivnosti viših i nižih partijskih rukovodstava. Tako su, pored poznatih podataka o savetovanju CK KPJ 10. aprila u Zagrebu, majskog savetovanja KPJ u Zagrebu itd., dati i podaci da je 11. aprila MK KPJ za Kumanovo doneo odluku o sakupljanju oružja i sklanjanju na sigurno mesto; ili, da je CK KP Slovenije istog dana doneo odluku da se pristupi prikupljanju oružja i otpočne politička akcija protiv okupatora; ili, da je 24. aprila u selu Veljem Brdu održan sastanak PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, na kome je odlučeno da se vrše pripreme za oružani ustanak, da se formira Vojna komisija, da se narodu ukaže da ne predaje oružje okupatoru; ili, da je sutradan u Splitu održano pokrajinsko partijsko savetovanje na kome je doneta odluka da se pri PK KPH za Dalmaciju formira Vojna komisija sa zadatkom da pripremi oružani ustanak u Dalmaciji; zatim da je MK KPH za Hvar sutradan po ustavljanju NDH (11. aprila) doneo odluku da se ne priznaje ni ustaška ni okupatorska vlast, već da se prikuplja oružje i municija za oružanu borbu; da je PK KPJ za Srbiju istog meseca dao direktivu za prikupljanje oružja i ukazao na potrebu pružanja otpora okupatoru; da je u Sarajevu održan sastanak PK KPJ za BiH na kome su preneti zaključci majskog savetovanja KPJ u Zagrebu, formiran Vojni komitet i odlučeno da se održe oblasna partijska savetovanja i da se formiraju oblasni vojni komiteti, itd.

Iako je u knjizi ovaj period obrađen s težištem na radu Partije, nisu zanemareni ni drugi značajni događaji i podaci (o merama nemačkih, italijanskih, mađarskih i bugarskih okupacionih vlasti, o organizovanju kvilslinških organa vlasti i njihovih oružanih formacija, o aktivnosti Draže

Mihailovića na povezivanju sa predstavnicima buržoazije i kraljevske emigrantske vlade u inostranstvu itd).

Pored poznatih iznet je i veoma veliki broj sasvim novih događaja koji mogu biti vrlo interesantni ne samo za obradu pojedinih problema već i za razne analize i sl. Tako, među 8 hronoloških jedinica (koliko ih ima za maj 1941.) za Makedoniju nema ni jedne koja se ne odnosi na rad partijske organizacije i koja sama po sebi ne bi bila značajna. Pod 21. majem stoji da je u Kumanovu održana konferencija delegata partijskih organizacija kumanovskog sreza, na kojoj je jednoglasno osuđena oportunistička i razbijačka delatnost tadašnjeg sekretara PK KPJ za Makedoniju i nekih njegovih jednomišljenika i odlučeno da partijske organizacije prekinu vezu sa dotadašnjim rukovodstvom, uspostave vezu sa CK KPJ, produže da prikupljaju oružje i organizuju partijsku tehniku. Registrovan je i podatak da je Sisački partizanski odred formiran na sam dan napada Nemačke na Sovjetski Savez (22. juna u selu Žabnu, kod Siska), da su tih dana formirane partizanske čete i neki štabovi odreda u Srbiji, izvršene prve diverzije u raznim krajevima zemlje, pa i da je podignut pravi narodni ustanak u Hercegovini.

Grupisanjem najvažnijih podataka u grupu »događaji opšteg karaktera« autori su omogućili da se sasvim uspešno prati kako CK KPJ i Glavni (Vrhovni) štab organizuju oružani ustanak i kako njime rukovode u svim krajevima naše zemlje, bez obzira na to što je okupator komadanjem zemlje i stvaranjem veštačkih granica i te kako otežavao njihovu vezu sa nacionalnim i pokrajinskim partijskim i vojnim rukovodstvima. Isto tako se može pratiti i rad tih rukovodstava na sprovođenju direktiva dobijenih od CK KPJ i Vrhovnog štaba, kao i mera ovih poslednjih na otklanjanju pojedinih slabosti, grešaka i nedostataka na terenu.

U ovoj grupi dati su i najvažniji međunarodni događaji, tako da se vidi kako su CK i Vrhovni štab reagovali na one koji su se odnosili na Jugoslaviju i revolucionarnu oslobodilačku borbu naših naroda i u kako teškim uslovima se ona vodila.

Izlaganjem događaja po republikama omogućeno je da se s lakoćom prati kako je KPJ, pod rukovodstvom druga Tita, pokretala sve naše narode na oružani ustanak, kako je usmeravala aktivnost svih jugoslovenskih rodoljuba, svih boraca za slobodu u opštejugoslovenski oslobodilački pokret i kako se taj pokret već u prvoj ratnoj godini širio i dobio takve razmere da je Jugoslaviju pretvorio u posebno ratište II svetskog rata. Iz meseca u mesec se nailazi na sve veće obilje podataka o akcijama partizanskih odreda koje od prvih napada na žandarmerijske stanice i manje posade prerastaju u krupne operacije koje su dovele do stvaranja prostranih oslobođenih teritorija u raznim krajevima Jugoslavije. No, u knjizi postoji i niz drugih podataka: o formiranju narodnooslobodilačkih odbora, o radu SKOJ-a i drugih društveno-političkih, a posebno partijskih organizacija.

U *Hronologiji* je dato i obilje akcija, podataka, iz krajeva gde je u izvesnim vremenskim periodima došlo do oseke ustanka. Tako su autori za jul 1942. godine dali 64 hronološke jedinice sa teritorije Srbije, iako je posle povlačenja glavnih partizanskih snaga krajem 1941. i razbijanja gotovo svih partizanskih odreda u proleće 1942. godine, tamo dejstvovalo svega nekoliko jako oslabljenih i malobrojnih odreda. Zato je događajima iz 1942. dat gotovo isti prostor kao i onima iz 1943. godine, iako

je ova poslednja bila njima daleko bogatija a oslobodilačka borba je do-
bila široke razmere u svim krajevima Jugoslavije. Očito je za periode
šireg razmaha oslobodilačke borbe i kriterij odabiranja hronoloških jedi-
nica bio stroži.

Događaji u 1943. godini još su raznovrsniji, značajniji i zanimljiviji.
Tako je pod 2. januarom dat podatak da je drug Tito naredio da se siro-
mašnom stanovništvu Kozare dodeli novčana pomoć od milion kuna, znajući
da je strahovito nastradalo u neprijateljskoj ofanzivi na Kozari; pod 12.
januarom nalazimo zapovest komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj, ge-
nerala Literisa, za novu veliku ofanzivu protiv »Titove države« u Hrvatskoj
i zapadnoj Bosni, protiv jedinica NOV koja se našla na ovoj teritoriji. U re-
gistrovanim događajima sledećih dana nailazimo na Titove direktive jedi-
nicama za pariranje neprijateljske ofanzive, na naređenja svim jedinicama
NOV i POJ da odmah preduzmu dejstva protiv okupatorskih i kvislinških
snaga, da ruše komunikacije, napadaju transporte, uništavaju skladišta i
na svom području vezuju što jače neprijateljske snage kako bi rasteretile
glavne snage; na savetovanju u Duvnu, gde je Tito upoznao komandante
1, 2 i 3. divizije sa planom protivofanzive u istorijskoj bici na Neretvi;
itd. i t. sl.

Poseban napor uložen je da se utvrde podaci o formiranju svih jedinica
NOVJ, od najmanjih do najvećih, od prvih ustaničkih dana do konačnog
oslobođenja zemlje. Isto tako upotpunjeni su podaci i o jedinicama ostalih
nacionalnosti koje su bile formirane na tlu Jugoslavije i borile se u sa-
stavu NOVJ.

Kroz razna naređenja i direktive, iako su najčešće dati veoma konciz-
nim, enciklopedijskim stilom, može se donekle pratiti i razvoj vojne misli,
razvoj strategije i taktike NOVJ. Isto tako se iz obilja Titovih direktiva
i naređenja uočava kako je držao sve niti u svojim rukama i u najsudbo-
nosnijim trenucima lično donosio odluke (dovoljno je pomenuti njegovu
istorijsku zapovest od 22. juna 1942. za pohod grupe proleterskih brigada
u zapadnu Bosnu, zapovest za protivofanzivu u bici na Neretvi, njegove
direktive za oslobođenje Srbije itd.).

Iz hronoloških jedinica koje se odnose na vojne operacije zapaža se
kako je jugoslovensko ratište, što je rat dalje odmicao, postajalo sve značaj-
nije za neprijatelja i kako je bio prinuđen da stalno pojačava svoje snage
protiv NOVJ. Iz bezbroj napada partizanskih snaga (kasnije NOVJ) na
neprijateljske kolone, uporišta, veće gradove, iz diverzija i zaseda, iz akcija
po gradovima i dr. dolazi se do zaključka da neprijatelj nigde nije imao
mira, da se nigde nije osećao sigurnim; da se, ukoliko se rat bližio kraju,
odnos snaga postepeno ali sigurno menjao u korist NOVJ koja je maja
1945. godine konačno dotukla okupatorske i sve kontrarevolucionarne for-
macije u našoj zemlji. Kroz više hronoloških jedinica u knjizi su dati
i rezultati postignuti u završnoj ofanzivi Jugoslovenske armije za konačno
oslobođenje.

Ovi kratki podaci daju samo najopštije karakteristike onog što *Hrono-
logija* sadrži. Tek kad je čovek pročitao, kad sagleda obilje podataka i činje-
nica koje ona pruža, može lakše shvatiti veličinu, širinu i sveobuhvatnost
oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, kao i da dobije realnu sliku o ulo-
ženom trudu na izradi ovog dela koje, sasvim sigurno, predstavlja ozbiljan
prilog historiografiji o našoj narodnooslobodilačkoj borbi.

BIBLIOGRAFIJA IZDANJA U NOR-U 1941—1945.

Izdanje *Vojnoistorijskog instituta*. Za štampu pripremila grupa saradnika Vojnoistorijskog instituta. Odgovorni urednik Miloš Pašković.

Novembra ove godine izašla je iz štampe opsežna publikacija Vojnoistorijskog instituta — »Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945«. Ovo delo plod je višegodišnjih napora grupe naučnih saradnika Vojnoistorijskog instituta, koji su prikupili bibliografsku građu, obišli sve arhivske i muzejske institucije u zemlji — ukupno preko 200 ustanova, a konsultovano je ujedno i oko 500 ljudi, bivših rukovodilaca jedinica NOVJ i uglednih aktivista NOP, autora, urednika i redaktora listova, časopisa i drugih ratnih izdanja, kao i sadašnjih istoričara, bibliografa, arhivista, bibliotekara i dr. — sve u cilju da se čitaocima pruži što potpunija i kvalitetnija obrada pojedinih bibliografskih jedinica i dela u celini.

»Bibliografija« zahvata i obrađuje celokupnu izdavačku delatnost u našem ratu i revoluciji od 4. jula 1941. do 15. maja 1945. godine, počev od vodnih i četnih džepnih novina do izdanja CK KPJ i Vrhovnog štaba NOVJ.

Ova »Bibliografija« sadrži obilje podataka, koji govore o raznovrsnosti i bogatstvu izdavačke delatnosti za vreme četvorogodišnje oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije. U njoj su zabeležena sva ili gotovo sva sačuvana i registrovana vojnostručna, politička, naučna, kulturna i književna dela objavljena u toku rata, napisana rukom ili štampana na običnoj ili specijalnoj hartiji, na geštetneru, šapirografu, ciklostilu ili štamparskoj mašini.

Za dublje i svestranije izučavanje oslobodilačke borbe i razvoja izdavačke delatnosti, ova »Bibliografija« je kao posebna vrsta stručne publikacije neophodna svakome ko se bavi ovom problematikom. Knjiga pruža mogućnost da se stekne verna slika o jednoj do sada malo poznatoj strani našeg oslobodilačkog rata i revolucije, o ulozi i značaju pisane reči u vreme kada su se progresivne snage jugoslovenskog društva sa oružjem u ruci borile za slobodu, nezavisnost i bolji život zbratimljenih naroda Jugoslavije.

»Bibliografija izdanja u narodnooslobodilačkom ratu« pominje 1.264 izdavača, 154 štamparije i 666 »tehnika«. U toku celog rata izašlo je 10.109 izdanja. »Bibliografija« ima dva osnovna dela: vojni i civilni. Unutar ovih delova knjiga sadrži posebne grupe bibliografskih jedinica — odeljke: knjige i brošure i periodiku. »Bibliografija« je sređena po abecedi. Vojni deo obuhvata 4.339 bibliografskih jedinica, dok drugi — civilni sadrži 4.779 izdanja partijskih rukovodstava, organa i institucija narodnooslobodilačkog pokreta. U prilogu publikacije se nalazi i dodatak sa 442 nepotpune bibliografske jedinice — izdanja za koja je kroz dokumenta ili već objavljenu bibliografsku građu utvrđeno da su izlazila ali koja nisu sačuvana. »Bibliografija« sadrži ukupno 9.560 bibliografskih jedinica koje od početka do kraja imaju jedinstvene redne brojeve.

U bibliografskim jedinicama za knjige i brošure sadržano je dvanaest elemenata: autor, naslov i podnaslov, mesto izdanja, izdavač, štamparija (tehnika), godina izdanja, broj strana, broj priloga, format, tiraž, kolekcija (zbirka) i lokacija. U bibliografskim jedinicama za periodična izdanja sadržano je deset elemenata: naslov, podnaslov, mesto izdanja, izdavač, početna i završna godina izlaženja, format, periodičnost, podatak o uredništvu,

štampanja (tehnika) i lokacija. Značajno je to što se ovde za svaku bibliografsku jedinicu navodi lokacija, pa se vidi gde se danas pojedina izdanja čuvaju. Otuda se ova »Bibliografija« može smatrati i nekom vrstom centralnog kataloga.

Da bi se čitaocu olakšalo korišćenje knjige dato je 18 registara, pregleda i drugih priloga, kao, na primer: registar vojnih i civilnih izdavača, izdanja po godinama, mesta izlaženja, autora, urednika, knjiga i brošura bez oznake autora, listova i časopisa koji su menjali nazive, kolekcija, izdanja na stranim jezicima, tehnika i štamparija, stručni registar, pregled tehnika i štamparija koje su postojale a nisu naznačene na izdanjima i karta Jugoslavije sa dislokacijom štamparija i tehnika.

»Bibliografija« je enciklopedijskog formata sa 815 stranica, opremljena u tvrdom polukožnom povezu, ilustrovan sa 444 foto-kopije naslovnih strana knjiga, listova i časopisa, umetničkih radova iz rata i raznih drugih priloga. U tekst knjige uneto je 78 fotografija štamparija i tehnika, knjiga, brošura, časopisa i listova koje su izrađene u bakrotisku kao i 78 ličnih fotografija autora, urednika, redaktora i ilustratora. U knjizi su dati i pojedini ilustrovani primerci proglašenja, plakata, obveznica i diploma.

U »Bibliografiji« će čitalac naći osnovne podatke o radovima naših najviših vojnih i političkih rukovodilaca: Tita, Rankovića, Kardelja, Pijade i dr., zatim naučna dela Marksa, Engelsa i Lenjina; naći će podatke o prvom izdanju Goranove »Jame«, Nazorove »Pjesme partizanske«, »Pesmi« Destovnika Kajuha, kao i o delima velikog broja poznatih i nepoznatih partizanskih pisaca.

»Bibliografija« je namenjena naučnim i kulturnim radnicima, publicistima, pripadnicima JNA — svima koji se šire bave izučavanjem oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije i koji nastoje da svestranije osvetle i ocene događaje rata i revolucije u celini, kao i pojedine osobenosti i karakteristike herojske oslobodilačke borbe koja je jugoslovenskim narodima donela punu slobodu i stvorila uslove za nesmetani socijalistički razvitak.

R.

DRUGI SVETSKI RAT

(TREĆA KNJIGA)

Izdanje *Vojnoistorijskog instituta*. Autori: *Strugar Vlado, Vasiljević Jovan, Mraović Nikola, Mačej Dragomir, Popović Milorad, Popović Svetomir, Šiljegović Vojislav, Pavlović Andrija, Katić Stojadin, Perović Mihajlo, Todorović Veroljub*. Odgovorni urednik *Marković Milutin*.

Planom Vojnoistorijskog instituta predviđeno je da se drugi svetski rat obradi i štampa u pet knjiga: 1. knjiga, koja je izišla iz štampe 1957, obuhvata prvi period rata (od 1. septembra 1939. do 21. juna 1941); 2. knjiga, štampana 1961. obuhvata drugi (od 22. juna do decembra 1941) i treći period rata (od decembra 1941. do 18. novembra 1942); 3. knjiga, koja je izišla iz štampe krajem 1964. obuhvata četvrti period rata (od 19. no-

vembra 1942. do 31. decembra 1943); 4. knjiga, koja je u toku obrade, obuhvatiće peti period rata (od 1. januara do 31. decembra 1944); 5. knjiga, za koju se vrše pripreme, obuhvatiće šesti, poslednji period rata (od 1. januara do 2. septembra 1945).

U svim nabrojanim knjigama obrađeni su: najvažnija društveno-ekonomska i politička zbivanja u svetu (u kraćim crtama) i njihov uticaj na početak, tok i konačan ishod rata; pripreme zaraćenih zemalja za rat; organizacija, formacija i naoružanje većih armija zaraćenih strana; zatim su dati kratak opis zemljišta i njegov uticaj na ratne operacije; obostrani planovi, snage i pripreme za rat i za pojedine operacije i bitke; tok operacija zaključno sa armijama (a za pojedine interesantnije i poučnije operacije za koje ima dovoljno podataka, kao i za ceo narodnooslobodilački rat obrađena su dejstva i nižih jedinica); na kraju svake interesantnije operacije i bitke, kao i na kraju poluperioda i perioda izneti su zaključci (u kojima se nalaze podaci o: obostranim gubicima; značaju operacije i bitke; strategijskim, operativnim, a ponegde i taktičkim iskustvima).

S obzirom na iznetu problematiku koja je obrađena u ovim knjigama, one su namenjene prvenstveno starešinskom kadru naše armije i pitomcima vojnih škola, a može ih koristiti i širi krug čitalaca, naročito onih koji se bave izučavanjem i obradom drugog svetskog rata.

Korišćena literatura bila je raznolika, kako po obimu, tako i po tačnosti i objektivnosti, što je moralo imati velikog uticaja i na obradu pojedinih glava ove treće knjige. Za obradu našeg oslobodilačkog rata korišćena je arhiva Vojnoistorijskog instituta i čitav niz zvaničnih i privatnih publikacija. Prilikom istraživanja, studije i obrade ostalih ratova, operacija i bitaka korišćeni su u manjoj meri neki mikrofilmovani originalni dokumenti, svi raspoloživi inostrani zbornici političkih dokumenata, kao i prevodi dokumenata sa suđenja u Nirnbergu. Tok ratnih i političkih zbivanja na sovjetsko-nemačkom frontu obrađen je prvenstveno na osnovu drugog prepravljelog i dopunjenog zvaničnog izdanja »Istorija velikog otadžbinskog rata SSSR-a od 1941. do 1945«, a delimično i na osnovu mnogobrojnih sovjetskih, nemačkih i drugih privatnih publikacija. Pre konačne obrade teksta dobijena je interesantna nemačka knjiga »Ratni dnevnik Vrhovne komande oružanih snaga« koja je korisno poslužila za popunu podataka o planovima i jačini nemačkih oružanih snaga na pojedinim frontovima. Operacije na ostalim frontovima (severna Afrika, Italija, Atlantski okean, Pacifik) opisane su na osnovu raspoloživih američkih i britanskih zvaničnih knjiga, a delom i mnogobrojnih privatnih istorija, memoara, pregleda, zbornika i druge istorijske građe. Najslabije su obrađene operacije u Kini, jer se nije raspolagalo nikakvim zvaničnim podacima, dok su raspoložive privatne publikacije bile nedovoljne da se rekonstruišu i obrade mnogi važni politički događaji i ratne operacije u ovoj zemlji. Iz istih razloga nije mogao biti obrađen ni pokret otpora u nekim okupiranim zemljama Azije i Evrope.

Odlučujuća prekretnica drugog svetskog rata počela je krajem 1942. i završila se u toku 1943, jer su armije antifašističke koalicije u ovom periodu preuzele strategijsku inicijativu gotovo na svim frontovima, gubeći je povremeno, da bi je pri kraju perioda definitivno zadržale u svojim rukama.

Težilo se da cela knjiga po kompoziciji, metodu i stepenu obrade bude identična sa ranije izdatom prvom i drugom, ali su dobijeni podaci i iskustva iz ranijeg rada nametali nova rešenja i drugačiju obradu izvesnih problema. Prema tome, nije postignut jedinstven način obrade pojedinih glava treće knjige jer su nedostaci arhivske građe, a naročito dokumenata, uticali tako što pojedine glave nisu dobile proporcije koje zaslužuju, a izvesni manje važni politički događaji nisu čak ni pomenuti.

Da bi čitaoci bolje razumeli pojedine događaje i lakše uočili njihovu povezanost i zavisnost, četvrti period rata podeljen je na dva potperioda: 1) u glavama I—VII obrađene su ratne operacije i druga zbivanja od kraja 1942. do 30. juna 1943.; 2) u glavama VIII—XIV operacije i zbivanja u drugoj polovini 1943. Na kraju knjige, u glavi XV obrađen je opšti zaključak o celom četvrtom periodu rata.

Na početku svih potperioda koji počinju glavama I i VIII, iznete su opšte situacije. U njima su kratko obrađeni politika i ekonomika zaraćenih strana, a detaljnije njihove strategijske koncepcije za dalje vođenje rata. Posebna pažnja posvećena je problemu stvaranja drugog fronta, pa su iscrpno obrađeni prepiska, razgovori i dogovori između sovjetskih i anglo-američkih predstavnika.

Zbog toga što je najveći doprinos pobedi antifašističke koalicije dala Crvena armija (jer je vezivala za sebe oko 70% svih fašističkih snaga), operacije na sovjetsko-nemačkom frontu, u glavama II i IX, obrađene su obimnije nego na ostalim frontovima. Najslavniju pobedu u toku drugog svetskog rata postigla je Crvena armija u bici na Volgi (kod Staljingrada), pa je obradi ove bitke posvećena naročita pažnja, jer je ona, po rezultatima i uticaju na ostale frontove, predstavljala početak prekretnice ne samo sovjetskog otadžbinskog, već i celog drugog svetskog rata. Najdetaljnije su obrađene operacije sovjetskih oklopnih, motorizovanih i konjičkih korpusa, koji su odigrali najznačajniju ulogu prilikom opkoljavanja nemačke 6. armije i delova 4. oklopne armije kod Staljingrada (danas Volgograda). Pošto nije bilo dovoljno podataka o jačini i sastavu svih jedanaest sovjetskih armija koje su učestvovala u ovoj bici, nisu se mogla obraditi i dejstva taktičkih jedinica i izvući potrebna taktička iskustva.

Koristeći se rezultatima velike pobeđe u bici na Volgi, Crvena armija je u toku zime 1942/1943. preduzela nove uspešne ofanzivne operacije na Kavkazu, na gornjem Donu, kod Vjazme i Rževa i probila blokadu Lenjingrada. Protivudarom kod Harkova i Belgoroda u februaru i martu 1943. i ponovnim zauzimanjem ovih mesta, Nemci su privremeno zaustavili sovjetske armije, ali im nisu preoteli strategijsku inicijativu. Sve ove operacije, izvršene posle bitke na Volgi u toku zime 1942/1943. bile su manjeg strategijskog značaja, pa su obrađene i glavi II nešto kraće, sa manje detalja i zaključaka.

Prekretnica na sovjetsko-nemačkom frontu završena je velikom sovjetskom pobedom kod Kurska, u kojoj su sa obe strane bile angažovane velike snage i ogromne količine materijala. Stoga je ova bitka vrlo interesantna i poučna, pa je obrađena detaljnije, tako da su izneta i neka taktička dejstva i taktička iskustva, što svakako predstavlja značajnu korist onim starešinama koje se interesuju za rad ovih jedinica.

Posle pobeđe kod Kurska, Crvena armija je u drugoj polovini 1943. prešla u opštu ofanzivu od Velikih Luka do Crnog mora, na ogromnom

frontu od oko 2.000 km. pomerila front ka zapadu za još 300—600 km i oslobodila zapadni deo Rusije, istočne oblasti Belorusije, Donbas, Tamansko poluostrvo i istočnu Ukrajinu, a zatim u pokretu forsirala r. Dnjepr na frontu od 700 km i na njegovoj desnoj obali obrazovala dva strategijska i nekoliko operativno-taktičkih mostobrana, u stvari pogodne baze za operacije 1944. u cilju oslobođenja zapadne Ukrajine. Ove dinamične i poučne operacije, izvršene u drugoj polovini 1943. obrađene su dosta detaljno u glavi IX ove knjige.

Sovjetske pomorske snage deystovale su pod vrlo nepovoljnim uslovima: Baltička flota bila je zatvorena u Finskom zalivu; Crnomorska flota, izgubivši svoju glavnu bazu u Sevastopolju, bila je primorana da se povuče u nepripremljene i nepogodne baze u istočnom delu Crnog mora, što je znatno otežavalo njene operacije; Severna flota bila je slaba da bi mogla preduzeti jače napade na nadmoćnije nemačke pomorske snage u norveškim vodama. Zbog toga su deystva ovih flota bila ograničena pa su i obrađena u vrlo skromnom obimu. Izvesni detalji o radu pojedinih ratnih brodova uneti su da bi se njima koristile starešine naše ratne mornarice.

U toku 1943. partizanski pokret na okupiranom delu SSSR-a dostigao je veliki uspon, pa je dobio svenarodni karakter: sovjetski građani su se borili ne samo u redovima partizanskih oružanih jedinica, već i u okviru mnogobrojnih tajnih organizacija u svim okupiranim selima i gradovima. Zbog toga, za razliku od knjige II, samostalna partizanska i ostala deystva u knjizi III obrađena su u odeljcima koja nose pogodniji i odgovarajući naslov »Borba sovjetskih naroda u pozadini neprijatelja«.

Partizanski odredi su, mnogo više i češće nego u ranijim periodima rata, sadejstvovali Crvenoj armiji prilikom izvođenja velikih ofanzivnih operacija u bitkama na Volgi i kod Kurska, a naročito prilikom gonjenja i forsiranja Dnjeptra, pa su ova deystva prikazana u okviru navedenih bitki i operacija.

Ovakvim prikazivanjem deystava samostalnih partizanskih jedinica, a posebno u saradnji sa Crvenom armijom, istaknuti su njihov pravi doprinos i zasluga u otadžbinskom ratu SSSR-a.

Po koncepciji, zamahu, tempu i načinu izvođenja, operacije Crvene armije krajem 1942. i u toku cele 1943. predstavljaju dragocen doprinos razvoju vojne misli u svetu. Zato su na kraju odeljaka o bitkama na Volgi i kod Kurska, kao i na kraju oba poluperioda, obrađena u zaključcima najznačajnija i najpoučnija strategijska, a delom i operativna i taktička iskustva.

Polazeći od toga da je NOV pretvorila Jugoslaviju u vrlo značajno posebno ratište i da je njen doprinos bio znatno veći od doprinosa savezničkih armija na nekim frontovima (severna Afrika, Italija, Burma),¹ oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije dato je odgovarajuće mesto, kako u pogledu kompozicije knjige i redosleda poglavlja, tako i u pogledu odre-

¹ U mnogim inostranim publikacijama, u kojima je obrađen ceo drugi svetski rat, nije uopšte dodirnut naš narodnooslobodilački rat, dok je u nekim samo pomenut u okviru odeljaka o pokretima otpora u Evropi.

divanja proporcija i obima pojedinih glava i odeljaka. Operacije NOV obrađene su detaljno, izneta su dejstva i pojedinih brigada i odreda, a negde i nižih jedinica. U glavi III obrađene su vrlo detaljno bitke na Neretvi i Sutjesci (ranije poznate pod imenom četvrta i peta neprijateljska ofanziva). Manje detaljno iznete su borbe u ostalim krajevima Jugoslavije. U glavi X obrađen je razmah oslobodilačkog rata u drugoj polovini 1943. i zasedanje u Jajcu u novembru iste godine. Na kraju obe glave, u zaključcima, sumirani su značaj i doprinos NOR-a.

Prekretnica na severnoafričkom frontu počela je britanskom ofanzivom kod El Alamejna i iskrcavanjem anglo-američkih snaga u Francuskoj, severnoj Africi, a završila se maja 1943. uništenjem nemačko-italijanskih snaga u Tunisu. Ove operacije obrađene su dosta detaljno u glavi IV. Pošto je januara iste godine u Francuskoj severnoj Africi održana poznata konferencija u Kazablanki, na kojoj su usvojeni strategijski planovi za dalje operacije anglo-američkih snaga, i ona je obrađena u okviru ove glave. Zbog odluke da se anglo-američke snage iskrcaju na Siciliju (interesantno je da su američki vojni i politički rukovodioci predlagali da se desant preduzme u zapadnoj Evropi), nije se mogla ukazati veća pomoć SSSR-u i ubrzati završetak rata u Evropi. Pošto su britanski i američki poverljivi dokumenti još nedostupni našim istoričarima, nisu se mogle dati analiza i ocena odluka usvojenih na konferenciji u Kazablanki.

Operacije u Italiji od jula do decembra 1943. izvođene su na teškom planinskom i krševitom zemljištu i pored morske obale, tj. na zemljištu koje je slično našem priobalnom pojasu. Slabije nemačke jedinice primenjivale su veću taktiku, pa su brojno i tehnički nadmoćnijem protivniku nanele teške gubitke, onemogućile mu izvršenje zadataka i zadržale ga nekoliko meseci u teškim borbama južno od Rima. Zbog svega toga ove operacije su vrlo interesantne i poučne za naše starešine, pa su u glavi XI obrađene nešto detaljnije i obimnije nego što to zaslužuju po svome doprinosu. Naročito je detaljno obrađen rad manjih jedinica na Siciliji i Kalabriji, kod Salerna i na planinskom zemljištu centralne Italije. U zaključcima su izneta ne samo strategijska i operativna, već i taktička iskustva. Koristeći se izvesnim najnovijim podacima, autori su ovde izneli neka do sada nepoznata zbivanja u vezi sa padom fašizma i kapitulacijom italijanskih oružanih snaga. Pokret otpora u Italiji u ovo vreme bio je tek u začetku, pa je odeljak o njemu obrađen vrlo kratko.

Odlučujuća prekretnica u ratu na Atlantskom okeanu i u samostalnim operacijama vazduhoplovstva nad Evropom nastupila je takođe u ovom četvrtom periodu rata. Operacije i dejstva ratne mornarice i strategijske operacije avijacije obrađene su nešto detaljnije u glavama V, VI, XII i XIII što daje mogućnost starešinama naše ratne mornarice i ratnog vazduhoplovstva da što bolje, potpunije i objektivnije sagledaju ove događaje.

Na pacifičkom ratištu, zbog velikih, morima odvojenih frontova, trebalo je prethodno osvojiti prevlast na moru; zato je u glavi VII prvenstvo dato obradi pomorskih bitki i bojeva (kod ostrva Savo, istočnih Solomonovih ostrva, rta Esperans, ostrva Santa Kruz, ostrva Gvadalkanala, rta Tasafaronge). Operacije na kopnu odvijale su se u vrlo složenim uslovima

(u džungli, po velikoj vrućini, na mnogobrojnim ostrvima prostranog Pacifika) u kojima su učestvovala samo manje jedinice (često bataljoni i pukovi), pa su operacije na Gvadalkanal, Novoj Gvineji, centralnim Solomonovim ostrvima, Novoj Britaniji, Gilbertonu i Aleutskim ostrvima, u glavama VII i XIV obrađene mnogo detaljnije nego što to zaslužuju.

Neosporno je da su kineska Oslobođilačka armija i Čang Kaj Šekove snage vezale za sebe najveći broj japanskih armija i time na Dalekom istoku dale najveći doprinos konačnoj pobjedi saveznika. Međutim, njihove operacije, usled nedostatka proverenih podataka, nisu se mogle obraditi u onoj meri koju zaslužuju. Nešto detaljnije, ali ipak nedovoljno, obrađene su operacije komunističke Oslobođilačke armije koja je vodila nepošteđenu borbu protiv japanskog agresora na frontu i u pozadini, odbijajući jednovremeno i napade Čang Kaj Šekovih armija. Za Čang Kaj Šekove snage nisu se mogli naći ni najosnovniji podaci o jačini i sastavu armija, niti o dejstvima, pa su ona obrađena u vrlo skromnom obimu. Da bi se popunio ovaj osetan nedostatak, Vojnoistorijski institut će naknadno, kada se dobiju provereni i zvanični podaci, posebno obraditi izvesne probleme i izvući potrebna iskustva iz oslobođilačkog rata kineskog naroda.

Na frontu u Burmi je sa obe strane bilo angažovano samo po nekoliko divizija koje u ovo vreme nisu izvodile neka značajnija dejstva, pa su u glavama VII i XIV obrađena vrlo skromno i kratko.

Na kraju knjige, u glavi XIV iznet je opšti zaključak o doprinosu pojedinih članova antifašističke koalicije u ratu protiv fašističkih agresora.

U trećoj knjizi nisu obrađene izvesne važne konferencije (u Teheranu i Kairu) iako su se održale 1943. godine, jer su na njima donete odluke koje će se sprovesti tek u toku 1944. Zbog toga će ove konferencije biti obrađene u četvrtoj knjizi, u glavi I (opšta situacija u svetu početkom 1944. i obostrane političke odluke i strategijske koncepcije za dalje vođenje rata).

M. M.

PITANJA PARTIZANSKOG RATOVANJA

(DRUGO IZDANJE)

Izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, »Biblioteka — Naši pisci«. Autor: general-pukovnik Rajko Tanasković.

General Tanasković napisao je ovu studiju na osnovu bogatog iskustva našeg NOR-a i svog ličnog, zatim stepena razvitka naoružanja i ratne opreme, naučne analize kretanja savremenog društva i razvoja nauke i tehnike. Pri tome nije apsolutizirao faktore koji utiču na karakter partizanskog rata i partizanskog načina ratovanja, trudeći se da čitaocu ne da neke gotove šeme. Samim tim ova studija predstavlja ozbiljan doprinos našoj vojnoteoretskoj misli, pogotovu što danas, više no ikad ranije, problemi partizanskog rata veoma živo interesuju ne samo male već i velike zemlje — razume se sa potpuno različitih aspekata.

Zato ovo drugo izdanje koje je posledica velikog interesovanja čitalaca, ne samo zbog aktuelnosti materije koju studija obrađuje, već i njenog visokog kvaliteta — što je potvrdila i »Nagrada 22. decembar«, nije pretrpelo nikakve dopune i izmene.

U opštim razmatranjima autor tretira pod kojim se sve uslovima može voditi partizanski rat, a zatim izlaže njegove karakteristike, podvlačeći da svaki ponaosob predstavlja nešto specifično, s obzirom na različite unutrašnje, društvene i opšte uslove u kojima ga jedna zemlja organizuje i vodi.

Organizacione forme partizanskog rata zavise od toga da li se na njega prelazi u slučaju potpune okupacije svoje teritorije i nepostojanja vlastitih oružanih snaga, ili kad je ona samo većim ili manjim delom privremeno okupirana.

Autor je posvetio pažnju uglavnom organizaciji odreda, brigada, divizija i korpusa, dok je o vojnoteritorijalnim organima manje govorio.

Komandovanje se razmatra prvo u okviru partizanskog rata kao celine, a potom u jedinicama. Pri tome se naročito ističe i značaj nedeljivosti političkog i vojnog rukovodstva i njegovog prisustva u zemlji; princip decentralizacije; samostalnost u odlučivanju; integracija funkcija organa u svim komandama i štabovim pri čemu su podvučeni principi koji su važeći i u drugim oblicima rata, s tim što je posebno ukazano na brzinu rada i uzajamno poverenje svih članova štaba.

Moralno-politički i materijalni faktori su od izuzetne važnosti u partizanskom ratu. Oni su delovi jedne celine, jedan iz drugog proizilaze i dopunjuju se.

Bitni elementi moralno-političkog faktora su: patriotizam, mržnja prema neprijatelju, svesna disciplina, humani međusobni odnosi, borbene tradicije. Svakom od ovih elemenata poklonjeno je, kroz čitaocu blisku analizu, dovoljno pažnje.

Važnost materijalnog faktora je velika, ali dosadašnja iskustva, po mišljenju autora, uče da se treba prvenstveno osloniti na sopstvene izvore.

Posebno važno mesto dato je »snabdevanju kod neprijatelja« (odnosno plenu), koji i dalje ostaje glavni način snabdevanja.

Pri rešavanju problema materijalnog obezbeđenja jedinica autor se zalaže za princip najšire decentralizacije i što veću dekoncentraciju materijalnih sredstava.

Što se tiče pozadine, njeno postojanje i stepen razvijenosti zavisice od borbenih dejstava i postojanja, odnosno veličine i stabilnosti, slobodne teritorije. No, u svakom slučaju, nije poželjno da pozadina bude glomazna i nepokretna.

Slobodna teritorija je ne samo čvrst oslonac za uspešno planiranje i izvođenje borbenih dejstava, već i baza za rešavanje materijalnih i drugih

potreba partizanskog rata. Na njoj se najbolje obavlja sanitetsko zbrinjavanje ranjenika i bolesnika, odvija rad organa narodne vlasti i drugih društveno-političkih organa i organizacija; ona ima i ogroman politički značaj koji se prvenstveno odražava u razvijanju oslobodilačke borbe; najzad, pozadina služi kao baza i operativno-taktički oslonac za organizovanje, planiranje i izvođenje dejstava većih partizanskih jedinica.

Zatim autor iznosi koje sve okolnosti omogućuju stvaranje većeg broja slobodnih teritorija: nemogućnost neprijatelja da potpuno posedne — okupira celokupnu teritoriju, povezivanje manjih slobodnih teritorija u veće, odbrana slobodne teritorije, odnosno stvaranje nove ako se stara mora evakuisati. Neophodno je podvući da privremeno okupiranu teritoriju autor nikako ne smatra pacificiranom, tj. da ona nije u stanju, čak i veoma mnogo, da doprinese pobedi.

Prvi deo knjige završava se razmatranjima o frontu i pozadini, prvo u frontalnom, da bi se potom sve to bolje i jasnije sagledalo u partizanskom ratu.

U drugom, najobimnijem delu knjige obrađena je *taktika u partizanskom ratu* i podvučena razlika u taktičkim postupcima u njemu i kod »regularnih« jedinica. Bitna obeležja partizanske taktike su: tajnost pripreme borbenih dejstava, iznenađenje neprijatelja, noćna dejstva i aktivnost u borbi. Svima njima poklonjeno je dovoljno prostora, a zaključci su proizašli iz detaljne analize.

Napad je osnovni vid borbenih dejstava i kod partizanskih jedinica. Priprema i organizacija napada odvijaju se, najčešće, van dodira s neprijateljem, dok grupisanje i dovođenje snaga karakteriše nepostojanje onih radnji koje se normalno susreću kod frontalnog rata. Borbeni poredak je samo u glavnim crtama razrađen, tj. date su njegove opšte karakteristike: postrojavanje se različito, zavisno od borbene situacije, a načelno u jednom ešelonu i sa manjom rezervom — radi postizanja jačeg početnog udara.

Najčešći objekti partizanskog napada su: naseljena mesta, aerodromi, komunikacije i štabovi. Ovde autor iznosi kako napad na ove objekte treba organizovati i izvesti.

Manevar zauzima vidno mesto u napadu, a postiže se ubacivanjem, obuhvatom i obilaskom. S obzirom na značaj manevra u partizanskom ratu, možda mu je trebalo posvetiti još više prostora.

Zaseda je obrađena kao poseban vid borbenog dejstva, a istaknuto je da ona može imati više karakter napada, odnosno odbrane — zavisno od postavljenog zadatka. Detaljno su obrađene pripreme i izvršenje akcije u raznim borbenim i zemljišnim uslovima.

Odbrani je autor posvetio manje prostora no napadu, što je i razumljivo s obzirom na karakter partizanskog rata, i zadržao se uglavnom na zadacima, manevru i borbenom poretku. Aktivnim radnjama, protivnapadu i protivudaru poklonjeno je dovoljno pažnje.

Sadejstvo partizanskih jedinica na frontu obrađeno je tako što se prvo razrađuju uslovi u kojima dolazi do sadejstva i najčešći zadaci, a zatim se prelazi na sadejstvo sa snagama na frontu, bilo da one napadaju ili se brane.

Prilikom obrade *rodova vojske* tretiraju se, u načelnim okvirima, sledeća pitanja: uloga, zadaci, mogućnosti, principi upotrebe i organizacijska struktura. Zaključak je da u partizanskom ratu rodovi imaju pun značaj samo ako se posmatraju u vezi sa opštim karakteristikama partizanskog rata.

Snabdevanje jedinica materijalnim potrebama obrađeno je prvo sa gledišta mesta, uloge i organizacije pozadinskih organa, a zatim sa stano-višta načina snabdevanja pojedinim materijalnim potrebama: naoružanjem, hranom, obučom i odećom, sanitetskim materijalom.

Politička priprema ljudstva partizanskih jedinica od velikog je značaja, ali je ne manji i uticaj ovih jedinica, kao i pojedinaca, na narod, u smislu održavanja kod njega borbenog duha, podizanja kulturno-političke svesti, raskrinkavanja domaćih izdajnika, obaveštavanja o stanju na frontu itd.

U trećem delu obrađen je *uticaj savremenih borbenih sredstava na partizanska dejstva i značaj naših iskustava*. Analizirajući atomsko oružje, vazduhoplovstvo i oklopne jedinice, autor je pokazao kako oni, naročito atomsko oružje, utiču na organizacionu strukturu, slobodnu teritoriju, borbeni dodir, marševanje, okruženje, borbena dejstva u šumi i napad na naseljena mesta, na snabdevanje i sanitetsko zbrinjavanje. Rešenje kako se uspešno odupreti savremenim borbenim sredstvima autor, sasvim pravilno, nalazi u stvaralačkoj, a ne u šablonskoj primeni naših partizanskih iskustava.

Posebno treba podvući da je autor odlučno stao protiv gledišta da je partizanski rat izraz nužde. On zastupa opravdano mišljenje da je takav rat samo najpogodniji oblik borbe u određenim uslovima. U ratu nije važna jedino tehnička i brojna premoć, već i mnogi drugi faktori, između kojih se naročito ističe način ratovanja, odnosno ratna veština.

Autor je posebnu pažnju poklonio problemima partizanske taktike, odnosno tačnije rečeno, taktička razmatranja čine osnovu ove studije. Međutim, tamo gde je potrebno, da bi se taktika što bolje shvatala, on obrađuje partizanski rat celovitije. Na ovo je autora navela činjenica da se danas još mnogo više razmatraju političko-strategijski problemi partizanskog rata nego partizanska taktika. Ali, bez potpunog sagledavanja taktike ne može se ni govoriti o ostvarivanju ciljeva politike i strategije.

Svoja izlaganja autor je potkrepio nekim do sada u literaturi nekorisćenim pripremanjima iz NOR-a. Zanimljivo je da se podjednako zadržava i na pozitivnim i na negativnim primerima, izvlačeći i iz jednih i iz drugih vredne pouke i zaključke.

U knjizi se posebno nastoji da se što jasnije iznesu ne samo bitne karakteristike naše taktike već i njen razvoj, čime se postiglo to da knjiga nije prvenstveno istorijska obrada naših iskustava, već pogled na eventualni budući partizanski rat koji, kao što je to bilo i u prošlosti, može biti samo rat naroda rešenog da pobedi.

Autor je kroz celu knjigu provukao misao da će partizanski rat biti mnogo lakši i uspešniji ako se u zemlji još za vreme mira preduzmu sve organizacijske, nastavne, moralno-političke i druge mere.

Knjiga generala Tanaskovića namenjena je prvenstveno mlađim starešinama JNA, tj. onima koji nemaju ličnog ratnog iskustva. Međutim, to nikako ne znači da njeno prvo izdanje nije naišlo na veliko interesovanje kod svih onih koji se bave teorijom partizanskog ratovanja. Ne manje korisnom pokazala se ova knjiga i kod nastavnika i slušalaca predvojničke obuke, kao i kod rezervnog starešinskog kadra JNA.

R. Đ.

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

a) BIBLIOTEKA — IZ RATNE PROŠLOSTI NAŠIH NARODA

Zbornik sećanja *USTANAK NARODA JUGOSLAVIJE 1941. Knjiga II* sa-
drži originalne napise 75 autora — učesnika, objavljene na 898 strana teksta, sa 30
dokumentarnih fotografija i 13 likovnih priloga; *knjiga III* — napise 80 autora,
objavljene na 903 strane teksta, sa 24 dokumentarne fotografije i 14 likovnih pri-
loga.

Autentičnost podataka proveravana je upoređivanjem sa sačuvanim ratnim
dokumentima i preko drugih učesnika.

U toku 1964. godine izišle su i ostale tri knjige ovog zbornika: *knjiga IV*
(napisi 83 autora na 906 strana sa 18 dokumentarnih fotografija i 15 likovnih
priloga); *knjiga V* (napisi 93 autora na 900 strana sa 13 dokumentarnih fotografija
i 15 likovnih priloga) i *knjiga VI* (75 napisa na 890 strana sa 13 dokumentarnih
fotografija i 12 likovnih priloga).

Time je završen komplet od šest knjiga edicije »Ustanak naroda Jugo-
slavije 1941«, u kojima 486 neposrednih učesnika oživljava sećanje na događaje
koji su neposredno prethodili narodnoj revoluciji i ustanku, kao i sećanja na po-
četak i tok narodnooslobodilačke borbe u prvoj godini NOR-a. U svojim napisima
autori osvetljavaju rad KPJ na organizovanju i rukovođenju ustankom u svom
kraju, stvaranje i borbena dejstva prvih ustaničkih grupa i partizanskih jedinica,
kao i svu ostalu raznovrsnu delatnost koja se odvijala širom zemlje 1941. godine.

Po raznolikosti, bogatstvu i važnosti sadržine, živosti i neposrednosti kazi-
vanja, ovaj zbornik je interesantna literatura za širok krug čitalaca, posebno za
omladinu.

Komplet od šest knjiga ima 5.383 strane teksta, 142 dokumentarne fotogra-
fije i 90 likovnih priloga. Platneni povež je sa umetničkim omotom. Cena kompleta
je 10.800 dinara.

Zbornik sećanja *LIKA U NOB 1941.* U ovoj knjizi je 57 autora — učesnika
u događajima obuhvatilo veoma raznovrsne aktivnosti oslobodilačkog pokreta (rad
partijskih, omladinskih i drugih organizacija, preseke vojnopoličke situacije u
pojednim srezovima, formiranje i dejstva jedinica, rad štabova, najznačajnije bor-
be, likove revolucionara i dr.). Neposrednim i lakim stilom autori živo slikaju
autentične događaje u Lici 1941. godine. Knjiga ima 732 strane, sa 16 umetničkih
priloga, 8 faksimila, nekoliko fotografija i skica, registrima imena ličnosti, vojnih
jedinica i geografskih naziva. Platneni povež. Cena 1.250 dinara.

Sreta Savić, SREM U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI. U knjizi je
dat iscrpan pregled razvoja narodnooslobodilačke borbe na teritoriji Srema od
1941. do 1945. godine; njime su zahvaćena i dejstva sremskih jedinica u istočnoj
Bosni, Slavoniji, Banatu i Bačkoj. Iznete su i sve specifičnosti borbe koje su došle
kao posledica geografskog položaja i topografskog sklopa Srema, kao i nacional-
nog sastava i ekonomske strukture njegovog stanovništva. Pisano na osnovu ar-
hivske građe, objavljene literature i ličnih sećanja, delo predstavlja značajan
prilog istoriografiji NOR-a. Knjiga ima 477 strana, sa 11 skica, 36 fotografija i re-
gistrom naziva mesta, imena ličnosti i vojnih jedinica. Poluplatneni povež. Cena
1.200 dinara.

Milan Zorić, DRVAR U USTANKU 1941. GODINE. U ovom delu je obrađen
razvoj ustanka do decembra 1941. u Drvaru i okolini i to: pripreme ustanka, oslo-
bođenje Drvara, borba oko Knina, Strmice, Martin-Broda, Srnetice i na susednim.

područjima. Pisano je na osnovu naših i neprijateljevih dokumenata, objavljene literature, ličnih sećanja i zabeležaka i sećanja drugih učesnika, te predstavlja veoma koristan prilog za osvetljavanje ustanka na ovom području. Knjiga ima 407 strana, sa 16 dokumentarnih fotografija, 18 skica i registrima imena ličnosti, naziva mesta i vojnih jedinica. Poluplatneni povež. Cena 800 dinara.

Milivoje Stanković, PRVI ŠUMADIJSKI PARTIZANSKI ODRED. U ovoj knjizi opisana su borbena dejstva odreda od njegovog formiranja do povlačenja iz Srbije, novembra 1941. godine. Iznete su borbe, razne akcije i atmosfera u toku ovog kratkog ali slavnog perioda učešća naroda arandelovačkog i topolskog kraja u ustanku i revoluciji. Delo je pisano lakim i jasnim stilom i predstavlja interesantnu literaturu za širok krug čitalaca. Knjiga ima 371 stranu, sa skicom terena i spiskom boraca odreda. Poluplatneni povež. Cena 800 dinara.

Vlada Zečević, U NOĆI, SUSRET. Autor u vidu reportaže opisuje atmosferu u zapadnoj Srbiji u leto 1941, susret i sporazum s partizanima, razilaženje sa četnicima Draže Mihailovića, borbe u kojima je autor učestvovao, upoznavanje sa drugim Titom i drugim rukovodiocima NOR-a, učešće u radu Glavnog NOO za Srbiju, borbe u prvoj neprijateljskoj ofanzivi, zatim izdaju četnika, povlačenje u Sandžak i povratak u zapadnu Srbiju. Delo se završava sećanjem na dolazak u Foču, marta 1942. godine. Knjiga ima 177 strana, poluplatneni povež sa umetničkim omotom. Cena 550 dinara.

Mihailo Apostolski, FEBRUARSKI POHOD. Ovo je prerađeno izdanje dela »Od Kožufa do Bogumile i Kozjaka«, dopunjeno novim originalnim dokumentima, skicama i fotografijama. Kao komandant Glavnog štaba Makedonije, autor obrađuje i analizira operacije nekih jedinica NOV i POJ u Makedoniji i na području Vranje — Crna trava tokom zime 1943/1944. godine, s osvrtom na organizaciju, izvođenje, rezultate i iskustva februarskog pohoda jedinica pod neposrednom komandom Glavnog štaba Makedonije. Knjiga ima 360 strana, sa 9 skica, 14 fotografija i registrom. Poluplatneni povež. Cena 650 dinara.

Nikola Stijepović, HERCEGOVAČKO-BOKELJSKI USTANAK 1882. GODINE. U delu se opisuju tadašnje stanje u Bosni i Hercegovini, početak i razvoj ustanka u Hercegovini i Boki Kotorskoj, kao i mere Austro-Ugarske za njegovo ugušivanje. Dat je i kratak osvrt na odnose Srbije, Crne Gore i Rusije prema ustanku, zatim na vojnu organizaciju i taktiku ustanika, a težište dela je na borbenim dejstvima u nevesinjskom, bilećkom, gatačkom i risanskom kraju i Krivošijama, gde se ustanak najjače razbuktao. Delo je rađeno na osnovu originalnih dokumenata i objavljene literature, a pisano je lakim i popularnim stilom. Knjiga ima 810 strana, sa 11 skica i registrom imena ličnosti, geografskih pojmova i ratnih jedinica. Poluplatneni povež. Cena 500 dinara.

Spiridon Gopčević, CRNOGORSKO-TURSKI RAT 1876—1878. GODINE. (prevod sa nemačkog). Kao novinar i publicista, autor je beležio događaje i zbivanja na samom bojištu, a kasnije ih objavio na nemačkom jeziku u tri knjige koje su u ovom prevodu date ujedno — kao tri dela: I deo — ratne operacije crnogorske vojske 1876; II deo — operacije 1877, a III deo odnosi se na zimski pohod crnogorske vojske 1878. Delo je puno autorovih ličnih utisaka o događajima i ličnostima koji interesuju ne samo prosečnog čitaoca nego i istraživača. Tu su podaci o ustrojstvu, borbenom poletu i drugim karakteristikama crnogorske vojske i hercegovačkih ustanika, o bici na Vučjem dolu, iznenađnom maršu na Primorje i dr. Knjiga ima 438 strana, sa 16 skica. Poluplatneni povež. Cena 900 dinara.

Dobrosav Milenković, DRUGA SRPSKA ARMIIJA U PRVOM BALKANSKOM RATU (1912—1913). U ovom delu obrađena su borbena dejstva srpske II armije na vardarskom i marićkom bojištu i njeno učešće u opsadi i osvajanju Jedrena 1912—1913. godine. Pored iscrpno korišćene arhivske građe i objavljene naše i strane literature, autor je kao učesnik uneo i lična sećanja na događaje, ljude, atmosferu i razna zbivanja i pojave; na taj način reljefno je prikazao okolnosti

pod kojima se tada živelo i ratovalo. Posebno su istaknute teškoće zbog dvojnog komandovanja ovom armijom u toku kumanovske bitke i karakteristike dejstava u opsadnoj vojni kod Jedrena. Knjiga ima 498 strana, sa 6 skica i registrom. Poluplatneni povez. Cena 900 dinara.

Vlado Segrt, RATNE USPOMENE. Delo spada u memoarsku literaturu i obuhvata period od aprilskog rata 1941. godine do konačnog oslobođenja zemlje. Pošto se nalazio na odgovornim vojnim i političkim dužnostima i u centru revolucionarnih zbivanja, autor je bio u mogućnosti da neposredno prati ne samo aktivnosti jedinica kojima je rukovodio, već i događaje na širem području Hercegovine i van nje, gde su hercegovačke jedinice dejstvovala u toku NOR-a. Knjiga ima 485 strana. Poluplatneni povez. Cena 850 dinara.

Jovan Božović, OVDJE PRVA PROLETERSKA. U ovom delu, pisanom hronološko-reporterski, obrađeni su borbeni put i dejstva prve brigade narodnooslobodilačkog rata, od njegovog formiranja 22. decembra 1941. do prelaska Drine 1943. godine. Pisano na osnovu sačuvanih dokumenata, ličnih zabeležaka i sećanja, ovo delo, pored borbenih dejstava, verno ilustruje i veoma bogat i raznovrstan unutrašnji život i rad jedinica brigade, njihovu političku aktivnost u narodu onih krajeva kroz koje su prolazili, atmosferu koja ih je na tom putu pratila, podvige jedinica i pojedinaca i druge razne pojave. Knjiga ima oko 250 strana.

b) BIBLIOTEKA — NAŠI PISCI

Dr Dušan Živković, BOKA I PAŠTROVIĆI U NOR. Knjiga obuhvata događaje uoči aprilskog rata i okupacije; razvoj događaja od 13. jula prve godine rata do kraja maja 1942; privremenu krizu NOP-a juna 1942; novi polet NOP-a i oslobađanje Boke i Paštrovića.

Izlaganja su bazirana na obimnoj dokumentaciji, ličnom iskustvu pisca i podacima dobijenim od preživelih učesnika. Knjiga je u poluplatnu, ima 452 strane i 1 skicu, cena 1.000 dinara.

Potpukovnik Blažo Žugić, ANEGDOTE I HUMORESKE. Zbirka je podeljena na tri dela: u prvom je 191 anegdota iz NOR-a, u drugom 49 iz života JNA, a u trećem su humoreske, takođe iz NOR-a.

Junaci i događaji su najčešće istorijski autentični. Žugić slika starešine i borce, vojne i političke rukovodioce, mlade i stare, narod i njegove vojnike, neprijatelja, i tako uspeva da plastično pruži »atmosferu« u našim jedinicama.

Knjiga je broširana, ima 191 stranu sa 15 crteža, cena 350 dinara.

General-pukovnik Rajko Tanasković, PITANJE PARTIZANSKOG RATOVANJA — II izdanje. Teoretsko uopštavanje problema partizanske taktike zasnovano prvenstveno na iskustvima iz NOR-a.

U prvom delu knjige obrađena su sledeća pitanja: uslovi u kojima dolazi do partizanskog rata i njegove karakteristike; organizacijske forme i komandovanje; moralno-politički i materijalni faktori; slobodna teritorija; front i pozadina. U drugom delu se razmatraju pitanja taktike, dok se u trećem obrađuje uticaj savremenih borbenih sredstava na partizanska dejstva i značaj naših iskustava.

Knjiga je u poluplatnu, ima 223 stranice, cena 650 dinara.

General-potpukovnik Milija Stanišić, STAREŠINA U BORBI. Pisac je namenio knjigu prvenstveno nižim starešinama naše armije, aktivnim i rezervnim, i u njoj razmatra sledeće probleme: ulogu starešine, borbu i kvalitet starešine, hrabrost starešine, veštinu rukovođenja borbenim dejstvima, inicijativu starešine, partizanske starešine, izgradnju vojnog kolektiva, pripremu starešine za rat.

Pri obradi svih navedenih pitanja pisac se dotiče i problema vaspitanja i obrazovanja, ukazujući na teorijska, praktična, vojnopedagoška i vojnopsihološka pitanja.

Knjiga je u poluplatnu, ima 243 strane, a cena joj je 600 dinara.

Dr Stojan Cmelić, VASPITANJE VOJNOG KOLEKTIVA. Knjiga je interesantna ne samo zato što je vezana za probleme vaspitanja u armiji, već što doprinosi i istraživačkom radu.

Rad dr Cmelića podeljen je u šest delova: metodologija, istorijski osvrt, moralna otpornost, regresija, eventualni budući rat, vaspitanje.

Izlaganje i zaključci su potkrepljeni primerima, prvenstveno iz NOR-a i mirnodopskog života JNA.

Knjiga će biti od koristi naročito psiholozima, psihijatrima, kao i svima onima koji se bave moralno-političkim vaspitanjem.

c) BIBLIOTEKA — VOJNIH UDZBENIKA I PRIRUČNIKA

Grupa oficira JNA, NAORUŽANJE KOPNENE VOJSKE. U knjizi je na vrlo pregledan i popularan način izneto savremeno naoružanje svih rodova vojske, počev od puške i mitraljeza pa sve do atomskog naoružanja i najsavremenijih raketa.

Knjiga je namenjena aktivnom i rezervnom boračkom i starešinskom sastavu, pripadnicima Narodne milicije, Civilne zaštite i Predvojničke obuke. Isto tako korisno će poslužiti raznim društvenim organizacijama, preduzećima, a i svakom našem građaninu.

Knjiga ima 697 stranica velikog formata, sa 728 slika i skica, povezana je u poluplatno, a cena joj je 1.000 dinara.

Petar Vasić i Milan Vrzić: MATEMATIKA — ZA PODOFICIRSKE ŠKOLE JNA. Udžbenik obuhvata materiju iz algebre i geometrije koja je predviđena da se izučava u podoficirskim školama JNA. Materija je izneta na vrlo jasan i jednostavan način, a mnogobrojne skice još više doprinose lakšem razumevanju i savladivanju gradiva. Uz svako poglavlje dato je po nekoliko rešenih i samo postavljenih zadataka na kojima se može vežbati.

Knjiga ima 268 strana, broširana je, a cena joj je 600 dinara.

Manojlo Babić, METODIKA VATRENE OBUKE TENKOVSKIH POSADA. Ovaj priručnik obuhvata metodu razradu najvažnijih i najpoučnijih tema iz predmeta *Vatrena obuka tenkovske posade*. Konkretna razrada pojedinih tema olakšaće u velikoj meri starešinama da se lakše snadu pri izvođenju obuke iz ovog predmeta. Pri ovome se naglašava da se razrađene teme ne smeju shvatiti kao šablon, već samo kao jedno od mogućih rešenja.

Priručnik je namenjen prvenstveno starešinama oklopnih jedinica, ima 137 strana, broširan je, a cena mu je 350 dinara.

Božidar Stevanović, Miloje Sekulić i Dobrivoje Dumitrov, KRATAK PREGLED ISTORIJE RATOVA — ZA PODOFICIRSKE ŠKOLE KoV I RV. U udžbeniku se obrađuju vojna zbivanja od najstarijih vremena do II svetskog rata zaključno. Pri ovome, najveća pažnja obraćena je našim nacionalnim ratovima-NOR nije obuhvaćen pošto je izdat kao posebno izdanje.

Udžbenik je namenjen prvenstveno pitomcima podoficirskih škola KoV i RV. Materija je izneta vrlo jasno i pregledno, mnogobrojne skice — date uz udžbenik u posebnoj svesci — olakšavaju praćenje teksta i razumevanje gradiva.

Knjiga je u poluplatnu, ima 197 stranica (bez skica), a cena joj je 500 dinara.

F. Jadrijević, Lj. Vujčić, M. Jelača i Đ. Orlović, OPŠTA TAKTIKA KOPNENE VOJSKE. U ovom delu prvi put se u našoj posleratnoj vojnoj literaturi pruža celovit prikaz taktike kopnene vojske zasnovan na iskustvima II svetskog rata. Ova veoma složena i osetljiva materija izneta je na vrlo jasan i popularan način. Sve njene postavke zasnovane su na stavovima koje je zauzela naša nova Ratna služba. S obzirom na ovo, »Opšta taktika KoV« treba da bude jedan od najvažnijih pomoćnih materijala za proučavanje nove Ratne službe. Posle sva-

kog poglavlja izneta je i literatura koja se odnosi na to pitanje, tako da se korisniku knjige olakšava i daje dobar putokaz za još detaljnije studije pojedinih pitanja iz oblasti taktike.

Delo je namenjeno svim starešinama u JNA, a i rezervnom starešinskom sastavu. Ima 485 strana, u poluplatnu je, a cena mu je 800 dinara.

d) BIBLIOTEKA — INOSTRANI PISCI

Grupa poljskih autora, ODBRAMBENE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE. Zbirka članaka u kojima su hronološkim redom obrađeni najvažniji događaji u razvitku sadašnje poljske vojske, počev od formiranja prve divizije »Tadeuš Košćuško« u SSSR-u, u proleće 1943, pa do završetka rata, i njene pojedine operacije — »Bitka kod Lenjina«, »Učešće 1. armije PV u varšavskoj operaciji 1. beloruskog fronta«, »Učešće 2. armije PV u berlinskoj operaciji« i dr. Dva članka su posvećena dejstvima partizanskih odreda u nemačkoj pozadini na istočnom frontu. Na kraju su izneti važniji datumi iz istorije stvaranja Narodne poljske vojske.

Knjiga ima 441 stranu i 48 skica. Poluplatneni povez. Cena 1.000 dinara.

Grupa sovjetskih autora, PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE. Zbornik diplomskih radova i referata asistenata, nastavnika i slušalaca vojne akademije »Frunze«. Obuhvata 11 karakterističnih primera napadnih dejstava pešadijskih divizija i korpusa u sastavu viših jedinica Sovjetske armije u uspešnim probojima organizovane odbrane na istočnom frontu od decembra 1941. do aprila 1945. godine. Ovi primeri uzeti su iz značajnih operacija, kao što su staljingradska, belgorodsko-harkovska, sevastopoljska, berlinska i dr.

U delu koje sadrži mnogo ratnih dokumenata, skica, pregleda snaga i sredstava i dr. ističe se značaj svestranog pripremanja jedinica za predstojeća borbena dejstva, izbora pravca glavnog udara, grupisanja snaga, sadejstva i vidova i svih ostalih faktora od kojih zavisi uspešno izvršenje proboja.

Knjiga ima 487 strana i 41 skicu u prilogu. Poluplatneni povez. Cena 1.000 dinara.

Grupa sovjetskih autora, TAKTIČKI PRIMERI BORBE. Zbirka odabranih primera borbenih dejstava pešadijske čete, bataljona i puka na istočnom frontu iz perioda 1943—1945. godine.

Knjiga se sastoji iz tri odeljka. Prvi obuhvata 6 primera borbe čete u napadu, nasilnom izviđanju, forsiranju velike reke i borbe u odbrani. Drugi je posvećen borbenim dejstvima bataljona, a sadrži 16 primera iz napada, izviđanja (nasilnog, noćnog i onog zimi na smučkama), i iz odbrane. Treći odeljak sadrži 12 primera i, pored odbrane, napada i forsiranja reka, obuhvata i primere borbe puka na međupoložajima, pri zatvaranju tesnaca između jezera i dr.

Knjiga ima 264 strane i 48 skica. Poluplatneni povez. Cena 800 dinara.

Grupa sovjetskih autora, METODIKA VOJNONAUČNOG ISTRAŽIVANJA. Prvi deo knjige obuhvata bitne elemente materije kojom se bavi vojna nauka, osnovne metode i procene naučnog rada i uvodi čitaoca u suštinu složenih i teških pitanja na koja se pri tome nailazi. Tu se daje analiza metodike istraživačkog rada i ukazuje kako vojni istraživač, ako polazi od marksističkog gledanja na svet i pojava u njemu i pravilno primenjuje dijalektički, logički i statistički metod, može — i pored svih teškoća — da dođe do istine, uoči zakonomernosti u vojnoj teoriji i praksi i sagleda njihov uticaj na razvoj istraživačkih pitanja u budućnosti.

Drugi deo knjige je praktičnog karaktera. U njemu se detaljno obrađuje proces izrade vojnonaučnog rada: izbor teme, sastavljanje plana rada, izbor i izučavanje literature i materijala, formulisanje osnovnih zaključaka, literarno uobličavanje rada i pripremanje rukopisa za štampu. Delo je korisno ne samo za vojna već i za sva ostala lica koja se bave naučnim, stvaralačkim radom, a ima 384 strane i poluplatneni povez. Cena 650 dinara.

Budoni, PREDENI PUT. U ovoj prvoj knjizi memoara, pisac počinje od svog ne mnogo srećnog detinjstva po kozačkim selima na Donu, zatim prelazi na

opis života u vojsci i učešće u rusko-japanskom ratu, službovanja u činu podoficira u carističkim konjičkim jedinicama, a potom govori o učešću u prvom svetskom ratu i oktobarskoj revoluciji — sve do uništenja Denjikinovih snaga na jugu Rusije 1919. godine.

Posle organizovanja sovjetske vlasti na Donu, pisac se u građanskom ratu borio na čelu jednog konjičkog odreda, a zatim puka koji je ubrzo postao konjička brigada, pa divizija, a u julu 1919. godine prerastao u konjički korpus koji se naročito proslavio kod Caricina (danas Volgograda). Dalji uspesi konjičkih jedinica doveli su, na predlog njihovog komandanta, do formiranja Prve konjičke armije koja je odigrala važnu ulogu u daljem uništavanju Denjikinovih i drugih neprijateljskih snaga — za definitivnu pobedu oktobarske revolucije.

Delo je živa reč neposrednog učesnika svih tih velikih događaja, te se čita kao interesantna knjiga. Ima 486 strana i 14 skica. Poluplatneni povez. Cena 750 dinara.

Popelj, U TEŠKO VREME. Pisana memoarski, ova zanimljiva knjiga zahvata prvi period nemačkih besomučnih napada na SSSR do jula 1942. godine, po čemu je i dobila naslov »U teško vreme«.

Prva poglavlja su posvećena dejstvima 8. mehanizovanog korpusa. Zatim se opisuju dejstva operativne grupe, obrazovane od korpusnih jedinica, pod komandom Popelja. Sticajem okolnosti veći deo grupe je bio odošćen i, ostavši u pozadini neprijatelja, preduzeo je dug i naporan marš kroz pošumljene i močvarne predele, izvršavajući niz napada i diverzantskih poduhvata da bi se probio iz okruženja i spojio sa sovjetskim snagama na frontu, u čemu je, posle dugih i izvanredno teških napora, i uspeo.

Knjiga obiluje mnoštvom poučnih crtica iz borbe, primera požrtvovanja, hrabrosti i istrajnosti boraca i starešina. Ona se čita kao uzbudljiv roman, a ima i neospornu književnu vrednost, te će pobuditi interesovanje ne samo vojnih već i ostalih čitalaca.

Ovo je prva knjiga Trilogije, kojoj sledeću druga knjiga »Tenkovi su krenuli na zapad« sa opisom čuvene harkovske bitke i treća — »Pred nama je Berlin« koja obuhvata operacije na istočnom frontu od leta 1944. godine do kapitulacije fašističke Nemačke.

Knjiga ima 400 strana i jednu skicu. Poluplatneni povez. Cena 700 dinara.

Montros, NEBESKA KONJICA. Ovo delo predstavlja istorijat razvoja helikoptera, počevši od prvih prototipova pa sve do stvarne primene u ratu od strane mornaričko-desantnih jedinica SAD u Koreji.

Detaljno su opisani i primerima potkrepljeni razni praktični zadaci helikoptera u savremenoj operaciji i sadejstvu pomorskih, vazdušnih i kopnenih snaga. Obrađeno je korišćenje helikoptera za: izviđanje i komandovanje, vezu i polaganje telefonskih linija, smenu jedinica, forsiranje reke, vazdušni desant, snabdevanje, prebacivanje oruđa i ranjenika, kao i spasavanje oborenih pilota i slično.

Delo ima 307 strana, a ilustrovano je sa 13 skica i 41 fotografijom; na kraju ima bogatu bibliografiju; cena 750 dinara.

Melentin, OKLOPNE BITKE. U ovoj knjizi su opisane najvažnije oklopne bitke iz drugog svetskog rata: kampanje u Poljskoj, Francuskoj, na Balkanu, u severnoj Africi, pohod na SSSR do 1944. godine i borba na zapadnom frontu do kapitulacije Nemačke. Na kraju su dati izvesni zaključci u pogledu primenjene taktike, kvaliteta naoružanja, kao i ocena komandanata i vojnika obeju zaraćenih strana.

Iako pisac u uvodu tvrdi da se pri pisanju ovog dela nije ograničio samo na nemačke izvore, ova knjiga ipak predstavlja uobičajeno gledište pisaca nemačke memoarske literature — bivših Hitlerovih generala.

Delo ima 448 strana teksta, a ilustrovano je sa 60 skica; ima u prilogu spisak jedinica i registar; cena 850 dinara.

ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE (I knjiga). U zbirci od 38 studija i članaka svestrano je obuhvaćen i razmotren razvoj naoružanja i ratne tehnike

uopšte, a naročito stalno usavršavanje atomskog oružja i raznih projektila, i njihov brz i veliki uticaj na pojedine taktičke radnje, što sve dovodi do odgovarajućih promena u opštoj taktici i taktici raznih vidova i rodova oružja. Ovi radovi su odabrani između nekoliko stotina pregledanih studija i članaka koji su bili objavljeni po raznim inostranim vojnim časopisima i drugim publikacijama.

U zbirci se naročito ističu studija potpukovnika Sovjetske armije Skovotk'na »Taktika kao sastavni deo ratne veštine«, u kojoj se analitički razmatraju teorija ratne veštine i njen odnos prema vojnoj nauci uopšte, suština i metod sovjetske vojne nauke, a vrši se i interesantno upoređenje sa odgovarajućom naukom buržoaskih vojski; kao i studija pukovnika Meteksisa i potpukovnika Goldberga iz armije SAD »Obrana i napad na nuklearnom bojištu« koja, uz mnoštvo preglednih skica, detaljno obrađuje najbitnije probleme savremene odbrane i napada u atomskim uslovima. U ostalim člancima obuhvaćena su najraznovrsnija pitanja iz taktike, o kojima se danas stalno piše i raspravlja po našim i inostranim vojnim časopisima.

Ovom prvom zbirkom zahvaćen je nešto duži vremenski period kako bi se dao potpuniji uvid u razvoj savremenih gledišta o raznim taktičkim problemima u inostranstvu.

Knjiga ima 803 strane sa 110 šema, skica i fotografija; poluplatnjeni povez, cena 1.250 dinara.

Šapošnjikov, MOZAK VOJSKE. Studija maršala Šapošnjikova o ulozi generalštaba u armiji. Iako je za predmet uzeo primer austrougarskog Generalštaba, pisac dosta opširno govori i o generalštabovima drugih velikih evropskih država — Nemačke, Rusije i Francuske. Polazeći od Klauzevica i Napoleona, preko Moltkea, Engelsa, Šlifena, Levala, Lera, Bernhardija, Delbrika i Ludendorfa, Šapošnjikov razmatra ulogu, odgovornost i kvalitet vojskovođe i načelnika generalštaba. Iznosi i mišljenje o tzv. »kolektivnom« vojskovođi i Šlifenovu teoriju o »dumviratu« (vojskovođa i njegov načelnik štaba) i »triumviratu« (vojskovođa, načelnik štaba, predsednik vlade). U ovom delu data je pregledno i evolucija organizacije komandovanja koja je postojala u teoriji od vremena francuske buržoaske revolucije do I svetskog rata zaključno.

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT JNA

BEOGRADSKA OPERACIJA — 20. OKTOBAR 1944. Autori: maršal Sovjetskog Saveza S. S. Birjuzov, general-potpukovnik N. N. Škodunovič, pukovnici A. N. Ratnikov, V. J. Zubakov, M. M. Malahov, V. A. Maculenko; general-pukovnik Rade Hamović, pukovnici Fabijan Trgo, Viktor Kučan, potpukovnici Petar Višnjić, Todor Radošević, Mišo Leković.

U knjizi se govori o zajedničkim dejstvima i borbama jedinica Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije na teritoriji Jugoslavije, poznatim u ratnoj istoriji pod nazivom »beogradska operacija«. U sovjetskoj i jugoslovenskoj literaturi ovoj temi je posvećeno mnogo stranica, ali ona još nigde nije bila tako potpuno i svestrano osvetljena, uz korišćenje različitih izvornih dokumenata obeju zemalja, kao u ovoj knjizi.

U želji da ova knjiga bude dostupna širokom krugu čitalaca, autori su nastojali da je što popularnije obrade, izbegavajući (gde je to moguće) detaljno opisivanje borbenih dejstava jedinica, što je inače uobičajeno u istorijskim radovima ove vrste. Ograničivši se na izlaganje ratnih činjenica neophodnih da bi se shvatio tok operacija, autori su pre svega nastojali da se čitaocima što potpunije i jasnije dočara ona atmosfera koja je tih jesenjih dana 1944. godine vladala u jedinicama Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, kao i među stanovništvom gradova i sela Srbije koje je sa bezgraničnom radošću i oduševljenjem dočekivalo svoje oslobodioce.

Knjiga je izdata istovremeno u Moskvi i Beogradu, na ruskom i srpsko-hrvatskom jeziku. Ima 284 stranice, ilustrovana je sa 36 slika u bakrotisku i 7 skica. Platnjeni povez, cena 700 dinara.

OSLOBODILAČKI RAT NARODA JUGOSLAVIJE 1941—1945. I knjiga (II izdanje). U redakciji: general-pukovnika Velimira Terzića (odgovornog redaktora), general-majora Petra Brajovića, pukovnika Mesuda Hotića, potpukovnika Franje Biljana, Vojina Popovića i Todora Radoševića.

Veliko interesovanje šire čitalačke publike za I izdanje edicije »Oslobodilački rat« nametnulo je potrebu izrade novog, prepravljjenog i dopunjenog izdanja. U odnosu na I izdanje, ovo je u mnogo čemu poboljšano; izvršene su mnogobrojne ispravke i dopune, u skladu sa dostignućima u naučnoistraživačkom radu. Stoga predstavlja osnov i oslonac za izučavanje narodnoslobodilačkog rata u celini, za upoznavanje i obradu pojedinih epizoda, jedinica i pitanja iz oslobodilačkog rata i revolucije, kao i za predavanja iz ove oblasti.

Tvrđ povež u mušemi sa 1 slikom i 31 skicom. Na kraju knjige dat je registar i objašnjenja skraćenica i pojedinih naziva. Knjiga ima 748 strana. Cena 1.400 dinara.

BIBLIOGRAFIJA IZDANJA U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU 1941—1945. Redakcija: Vinko Branica, Rade Guberina, Velisav Marković, Ratka Najdeska, Miloš Pajković, Dušan Radaković, Natalija Rusojević i Savo Vukićević. Odgovorni urednik Miloš Pajković.

Knjiga ima preko 9.000 bibliografskih jedinica i predstavlja dokument o dosad nedovoljno poznatoj strani našeg rata i revolucije. Obuhvata izdanja svih organa i institucija oslobodilačkog pokreta Jugoslavije. Bibliografija je radena izvorno i sadrži lokaciju za sva sačuvana izdanja NOR-a. Bibliografske jedinice pružaju iscrpne podatke o knjigama, brošurama, časopisima, listovima i biltenima, štamparijama i tehnikama, kao i o velikom broju ratnih autora, urednika, redaktora, prevodilaca, ilustratora i dr.

Bibliografija NOR-a daje pregled vojne, idejno-političke, naučne, stručne, književne i delom umetničke izdavačke delatnosti — sve njeno bogatstvo i raznovrsnost; na svoj način, ona prikazuje kulturni deo istorije naše oslobodilačke borbe.

Pored glavnog teksta, knjiga sadrži 22 priloga među kojima i 12 registara i kartu Jugoslavije sa dislokacijom tehnika i štamparija. Ilustrovana je sa 600 foto-kopija i fotografija.

Bibliografija NOR-a je neophodan priručnik svima onima koji se bave istorijom NOR-a i istorijom štampe i izdavačke delatnosti. Ona sadrži mnoge veoma korisne podatke i za publiciste, književnike i umetnike koji se bave tematikom NOR-a. Ovu knjigu treba da imaju: sve škole, čitaonice, biblioteke vojnih jedinica, instituti, muzeji, arhive i razne druge ustanove.

Knjiga je enciklopedijskog formata 20,5×28,5 cm u tvrdom povezu (polukoža). Ima 840 strana. Cena knjizi je 5.000 dinara.

HRONOLOGIJA OSLOBODILAČKE BORBE NARODA JUGOSLAVIJE 1941—1945. Odgovorni urednik Petar Brajović. Autori: Milan Andrić, Ivan Antonovski, Lazo Bogeski, Vinko Branica, Jože Čertalić, Imer Dauti, Jusuf Diglisić, Slobodan Drinjaković, Rade Guberina, Rade Knežević, Uroš Kostić, Muharem Kreso, Desimir Milošević, Boro Mitrovski, Svetislav Petrović, Gorčin Raičević, Vladimir Savić, Vlado Stojanović, Petar Višnjić i Jovan Vujošević.

Ovo svojevrsno delo o oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije 1941—1945. godine pruža čitaocima sažete, proverene i pouzdane informacije i podatke o akcijama i operacijama partizanskih odreda manjih i većih formacija NOVJ, o aktivnosti partijsko-političkih organizacija, Vrhovnog štaba NOVJ, CK KPJ i drugih (nacionalnih, pokrajinskih i lokalnih) rukovodstava, o stvaranju, razvoju i delatnosti organa narodne vlasti, o pojavi i ulozi štampe i dr. Sadrži takođe najvažnije međunarodne događaje u toku drugog svetskog rata. Namenjeno je pripadnicima JNA, kulturno-prosvetnim, naučnim i javnim radnicima, školama i drugim institucijama, svima onima koje interesuju zbivanja u Jugoslaviji tokom drugog svetskog rata.

Knjiga je enciklopedijskog formata 21×29 cm i ima 1266 strana, oko 200 dokumentarnih fotografija u bakrotisku i kartu Jugoslavije (razmere 1:1.250.000). Tvrđ povež (polukožni). Cena 6.000 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom II, knjiga 11.

Knjiga sadrži 244 dokumenta Centralnog komiteta KP Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije za period novembar 1943 — januar 1944. godine. Pored ostalih značajnih dokumenata iz tog perioda, u knjizi su obuhvaćeni i dokumenti o Drugom zasjedanju AVNOJ-a, a kao prilog dati su i dokumenti o Prvom zasjedanju AVNOJ-a.

Knjiga je ilustrovana sa 8 foto-kopija. Platneni povez. Strana 532. Cena 850 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom IV, knjiga 24.

Knjiga sadrži 195 dokumenata o borbama u Bosni i Hercegovini aprila 1944. godine.

Stranica 832, foto-kopija 8. Platneni povez. Cena 1.300 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom V, knjiga 29.

Knjiga sadrži 147 dokumenata o borbama u Hrvatskoj jula 1944. godine.

Stranica 832, foto-kopija 8. Platneni povez. Cena 1.300 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom V, knjiga 30.

Knjiga sadrži 202 dokumenta o razvoju NOP-a i borbama u Hrvatskoj u periodu 1941. i 1942. godine kao dopuna ranije izdatih prvih deset knjiga V toma. Dokumenti ove knjige sadrže izveštaje, uputstva, borbena dejstva samo partizanskih jedinica NOV i PO Hrvatske i nešto dokumenata političko-partijskih organizacija u Hrvatskoj. Strana 628, 7 foto-kopija. Platneni povez. Cena 1.100 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom V, knjiga 31.

Knjiga sadrži 137 dokumenata o razvoju i borbama u Hrvatskoj avgusta 1944. godine.

752 strane, 12 foto-kopija. Platneni povez. Cena 1.500 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom V, knjiga 32.

Knjiga sadrži 198 dokumenata; ona je u stvari dopuna ranije izdatih prvih deset knjiga V toma za period 1941. i 1942. godine, koje se odnose samo na ustaško-domobranksu dokumentaciju.

Strana 588, 6 foto-kopija. Platneni povez. Cena 1.000 dinara.

ZBORNİK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSKIH NARODA. Tom VI, knjiga 11.

Knjiga sadrži 150 dokumenata o borbama u Sloveniji februara 1944. godine. 492 stranice, 7 foto-kopija. Platneni povez. Cena 950 dinara.

REDAKCIJA VOJNE ENCIKLOPEDIJE

VI TOM VOJNE ENCIKLOPEDIJE koji je izašao sredinom 1964. godine, obuhvatio je materijal od Nadvođa do Pirita.

Veći i značajniji članci u ovom tomu su: naoružanje, napad, Napoleonovi ratovi, narodna odbrana, narodnooslobodilački rat, nastavni centar, navigacija, narodni heroji (pregled), Nemačka, nišanjenje, noćna dejstva, normandijski desant, Norveška, nuklearni rat, obalska artiljerija, obalska odbrana, obuka, ofanziva, operacije, oklop, oklopne jedinice, okruženje, okupacija, operatika, oružje, osmatranje, partizanski odredi (pregled), partizanski rat, pešadija, peta neprijateljska ofanziva.

VOJNOGEOGRAFSKI INSTITUT

Milutin Stefanović, pukovnik geodet. službe: FOTOGRAMETRIJA JEDNOG SNIMKA. Knjiga obrađuje geometrijske osobine aerosnimka kao centralne projekcije, a posebno daje upoređenje aerosnimka i karte i metode prenošenja tačaka i objekata sa aerosnimka na kartu i obratno. U knjizi su takođe obuhvaćeni odeljci o radikalnoj triangulaciji i redresiranju.

Knjiga je namenjena prvenstveno pripadnicima vojnogeodetske službe, artiljerijske topografske službe, izviđačko-obaveštajnim organima i osoblju ratnog vazduhoplovstva, kao i svima onima koji se bave iskorišćavanjem foto-snimaka za vojne svrhe. Ona može da posluži i civilnim stručnjacima za potrebe privrede, nauke i tehnike.

Knjiga je u tvrdom kartonskom povezu, formata 24×16,5 cm. Ima 190 strana. Cena za pripadnike JNA 500, a za građanska lica 600 dinara.

INSTITUT ZA NAUČNO-TEHNIČKU DOKUMENTACIJU I INFORMACIJE (INTDI)

a) PERIODIČNE PUBLIKACIJE

NAUČNO-TEHNIČKI INFORMATIVNI PREGLED, Beograd, 10 brojeva godišnje, svaki broj ima 70 do 100 strana, 4°. Zadatak mu je da preko originalnih članaka, naučno-tehničkih informacija, prikaza i vesti iz inostrane stručne literature obaveštava čitaoce o najnovijim dostignućima u oblastima tehnike i srodnih nauka.

REFERATIVNI BILTEN, Beograd, 10 brojeva godišnje, 4°, jedan broj sadrži oko 300 izvoda. Donosi dokumentacijske prikaze odabranih, najaktuelnijih članaka objavljenih u naučnim i stručnim časopisima. Ovi prikazi klasifikovani su po sistemu univerzalne decimalne klasifikacije (UDK) i štampani na kartonima standardne veličine, te su pogodni za ulaganje u kartoteke.

BIBLIOGRAFIJA PRISPELIH KNJIGA, Beograd, broj i veličina sveski nisu određeni i zavise od pritanja novih knjiga, 4°. Ovo je publikacija bibliografskih podataka o najnovijim naučnim i tehničkim knjigama koje pristižu u INTDI, a njen je zadatak da o tome obaveštava naučnu i stručnu javnost. I ovi podaci su klasifikovani po sistemu UDK i štampani na kartonima standardne veličine, pogodnim za ulaganje u kartoteke.

VOJNOTEHNIČKI INFORMATIVNI BILTEN, Beograd, 20 brojeva godišnje, približno dvaput mesečno, na 9 do 10 strana, 4°. Donosi novine u korišćenju tehnike materijala, u postupcima i metodama pri proizvodnji vojne i druge opreme.

SPISAK ČASOPISA, Beograd, godišnja publikacija, 8°. Objavljuje kompletan popis domaćih i stranih časopisa i periodičnih publikacija koje poručuje INTDI. Publikacija ima dva dela; u prvom su publikacije uređene po materiji, prema klasifikaciji po sistemu UDK, a u drugom po azbučnom redu naslova.

b) OSTALE PUBLIKACIJE

MERNE JEDINICE FNRJ, Beograd 1963, 12 strana, 8°.

UDK — opšte mašinstvo, Beograd 1963, 8°. Deo I, UDK 621-05/-9, strana 62. Deo II, UDK 621.1/2. i 621.4/6, strana 67.

UDK — opšte mašinstvo, Beograd, 1964, 8°. Deo III, UDK 621.7/9.

Publikacije UDK, tablice sredenih stručnih izraza prema sistemu Univerzalne decimalne klasifikacije, štampane samo za unutrašnju upotrebu, obuhvataju oblast opšteg mašinstva, bez elektrotehnike (koja zauzima brojeve UDK 621.3/. One opširnije obrađuju ovu oblast — sadrže i dopune — u odnosu na publikaciju Univerzalna decimalna klasifikacija koju je izdao Jugoslovenski centar za dokumentaciju 1959. godine, sa namerom da posluže specijalizovanim bibliotekama i dokumentacijskim centrima i organima pri klasifikovanju njihovog dokumentacijskog fonda, a na drugoj strani stručnjacima koji se koriste ovim fondovima.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Ing. Tomislav Babić, pukovnik, HIDROFORSKA POSTROJENJA AERODROMA I VOJNIH LOGORA (prilog Vazduhoplovnom glasniku br. 6/63.) U prilogu se tretiraju problemi projektovanja, izgradnje, korišćenja i održavanja hidroforskih postrojenja. U njemu se ujedno ukazuje na neke elemente koje treba razmatrati kod projektovanja ovakvih postrojenja; na mere koje treba preduzeti prilikom puštanja postrojenja u rad; na obaveze stručnog osoblja koje treba da obezbedi normalno funkcionisanje postrojenja i na zahteve koje treba da zadovolje elementi hidroforskog postrojenja.

Prilog sadrži izvestan broj formula, proračuna i tablica podataka neophodnih za izračunavanje elemenata kod projektovanja i ukazuje na najčešće kvarove, njihove uzroke i postupke za otklanjanje. Namenjen je prvenstveno stručnom osoblju koje se bavi projektovanjem, izgradnjom i održavanjem ovakvih postrojenja; ima 32 stranice i ilustrovan je sa dve šeme.

Đuro Savić, pukovnik, ODRŽAVANJE, OPSLUŽIVANJE I PRIPREMA VOĐENIH PROJEKTILA (prilog Vazduhoplovnom glasniku br. 7/63.) Pored opštih napomena o značaju, osobenostima i podeli projektila, u prilogu se razmatra: održavanje projektila u skladištima i ukazuje na mere i postupke neophodne za obezbeđivanje ispravnosti projektila u tim uslovima; postupke neophodne da se projektili iz skladišta dovedu u stanje spremnosti za lansiranje; organizaciju održavanja projektila u eksploatacionim uslovima — sa osvrtom na određene vrste; ukazuje na mogućnosti oštećenja materijala i povrede ljudstva koje ga opslužuje i na mere bezbednosti neophodne za zaštitu ljudstva i materijala.

Namenjen je širem krugu čitalaca, jer je tematika obrađena uopšteno i pristupačna je za sticanje opšteg uvida u nju; ima 44 stranice i ilustrovan je sa 28 šema i fotografija.

Ljubiša Čurgus, general-major avijacije, AVIJACIJA ZA PODRŠKU I NEKA GLEDIŠTA O NJENOJ UPOTREBI U RATU (prilog Vazduhoplovnom glasniku br. 8/64.) Prilog sadrži: opšta razmatranja o razvoju avijacije, razvoju aviona po vrstama, njihove karakteristike, mogućnosti i perspektive; razmatranja nekih bitnih momenata koji su u svetu uslovlili različita shvatanja i praksu u vezi sa namenom avijacije za podršku; savremene poglede na ovu avijaciju i njene perspektive; zatim, razmatranja specifičnosti podrške avijacijom u različitim taktičkim situacijama; uticaj »A«-oružja na njene mogućnosti, kao i opšta razmatranja o mogućnostima malih avijacija u podršci KoV, njihovu specifičnu situaciju, način upotrebe, grupisanje, specifičnosti komandovanja i sl.

Problematica razrađena u prilogu od opšteg je i šireg značaja, pa je interesantna i korisna za vazduhoplovni kadar u celini; prilog ima 106 stranica i ilustrovan je sa 41 šemom i fotografijom.

Ing. Radiša Rakić, kapetan, docent dr Antun Rišavi, pukovnik i dr Krunislava Drakulić, vojni službenik I klase, SAVREMENI PROBLEMI BUKE MLAZNIH I KLIPNIH AVIONA (prilog Vazduhoplovnog glasniku br. 9/64). Prilog je obrađen u dva dela: I deo — tehnički i II deo — medicinski. I deo sadrži razmatranja o: zvučnim procesima i osobenostima zvučnih talasa; subjektivnom i objektivnom merenju buke i njene dozvoljene vrednosti; izvorima buke na klipnim i mlaznim avionima; redukciji buke apsorpcijom zvuka i njenom izolacijom konstruktivnim rešenjima; daje osnovne podatke o uređajima za merenje, analizu i registrovanje buke. Tekst je propraćen znatnim brojem formula i ilustrovan sa 80 skica i šema.

II deo, po obimu znatno manji, razmatra problem buke i vibracija u vazduhoplovstvu sa medicinskog gledišta. Daje definiciju buke i njene fizikalne osobine; razmatra štetno delovanje buke i vibracija i posledice koje ostavljaju na organizam čoveka i ukazuje na zaštitne mere. Ovaj deo je pisan popularno i ilustrovan sa 11 šema i fotografija.

Ceo prilog je namenjen stručnjacima — lekarima, inženjerima i tehničarima koji treba da preduzmu zaštitne mere protiv buke. Može korisno da posluži starešinama u preduzimanju zaštitnih mera za potčinjene, kao i celokupnom sastavu vazduhoplovstva za razumevanje ovih pojava; ima 134 stranice, od kojih je I deo na 112.

MORNARIČKI GLASNIK

Ante Kuzmanić i Pavle Matušić, NAVIGACIJSKI RADAR I RADARSKA NAVIGACIJA. Ova knjiga izašla je iz štampe u izdanju Mornaričkog glasnika, kao 18. sveska Pomorske biblioteke, a namenjena je pomorcima ratne i trgovačke mornarice kao praktičan priručnik, mada može korisno da posluži i kao udžbenik u školama i na kursovima, prvenstveno za navigacijsko osoblje. Podeljena je u dva dela.

U prvom delu »Navigacijski radar«, autor Ante Kuzmanić kroz poglavlja: osnovi radara, tumačenje slika navigacijskog radara, rukovanje, čuvanje, održavanje, greške i opravke — upoznaje čitaoca, ne upuštajući se u dublja teoretska obrazlaganja, sa istorijskim razvitkom radara, primenom radara i radarske tehnike, osnovnim principima njegovog rada, delovima navigacijskog radara, relativnom i pravom orijentacijom slike. Zatim daje podatke o radarima sa relativnim i pravim pokazivanjem kretanja, ukazujući na prednosti poslednjih, a iznosi i karakteristike navigacijskog radara, uz posebnu tablicu tih radara. Naravno, naročito je interesantno poglavlje — tumačenje slike navigacijskog radara — u kome se iscrpno obrazlažu nestvarno prikazivanje objekata i smetajući odrazi (odrazi od mora i atmosferskih pojava, višestruki odrazi, oni zbog bočnih lepeza, lažni odrazi zbog refleksija, smetnje od drugog radara, kao i sekundarni i ostali smetajući odrazi). Isto tako su dobro obrađena i poglavlja o rukovanju, čuvanju, održavanju, greškama i opravkama navigacijskog radara.

U drugom delu knjige »Radarska navigacija«, autor Pavle Matušić upoznaje čitaoca sa radarom kao uređajem za navigaciju, metodama određivanja pozicije i vođenja navigacije pomoću radara, zatim s pomoćnim sredstvima i uređajima za radarsku navigaciju upotrebom navigacijskog radara pri pilotaži, uticajem meteoroloških uslova na delovanje navigacijskog radara, kao i upotrebom radara u izbegavanju sudara na moru.

Knjiga ima 376 strana, sa 166 fotografija i crteža, ukusno je opremljena, u mekom povezu. Cena joj je 800 dinara, a može se poručiti preko Vojne pošte 8466 — Split.

Izdavanjem ove knjige, prve ove vrste kod nas, znatno je popunjena naša stručna pomorska literatura; kao praktičan priručnik preporučuje se svim pripadnicima ratne i trgovačke mornarice.

POMORSKI ZBORNIK, knjiga I. Povodom 20-godišnjice Dana mornarice Jugoslavije (10. septembar 1962. godine), Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije izdalo je Pomorski zbornik u dve knjige enciklo-

pedijskog formata. U nastavku svog delovanja društvo se predstavlja sa novim delom — Pomorskim zbornikom redovnog izdanja, knjiga 1, koje je izašlo iz štampe 10. septembra 1963. godine.

Na 742 stranice, u knjizi je objavljeno 29 naučnih radova i rasprava, u poglavljima koja su podeljena po tematici iz: narodnooslobodilačke borbe, ekonomike, pomorskog prava, istorije prirodnih nauka i publicistike. Knjiga je ilustrovana sa nekoliko fotografija i statističkih pregleda. Svaki rad ima kratak sadržaj na engleskom jeziku.

Radovi iz narodnooslobodilačkog rata na moru obrađuju niz detalja na osnovu prikaza dokumentarnog materijala, u prvom redu zaplenjenog od neprijatelja. Posebno su rasvetljena antipartizanska dejstva okupatora kroz analizu postupaka italijanskih i nemačkih vojnih i civilnih vlasti. Autori izvlače određene zaključke o razvoju partizanske veštine ratovanja na moru. Posebno je značajno to što je neprijatelj u borbi protiv narodnooslobodilačkih snaga na moru bio prisiljen da, i pored svoje za ono vreme najmodernije tehnike, upotrebi do tada nepoznatu vrstu brodova, tzv. protupartizanske brodove.

Celovita obrada delatnosti Kluba pomoraca Jugoslavije na aktiviranju naših pomoraca sa brodova trgovačke flote, zatečenih po otpočinjanju rata u inostranim vodama i lukama, kao i naših iseljenika u SAD, dočarava vrlo slikovito i uzbudljivo teške napore aktivista u radu na očuvanju jedinstva pomoraca i sveđoći o snazi tog pokreta.

Ekonomska problematika je zahvatila pitanja morskih puteva, brodarstva u ekonomiji zemlje, razvoja i rentabiliteta brodova u slobodnoj plovidbi, udela Jadrana u našem turizmu, razvoja morskog ribarstva i radničkog samoupravljanja u pomorskom brodarstvu.

Pomorsko pravo takođe je zastupljeno u Pomorskom zborniku u posebnom poglavlju. Stručni prikazi o pomorskom i atomskom pravu u svetlu XXIV konferencije Međunarodnog pomorskog odbora, održane u septembru 1959. godine u Rijeci, kao i obrada pojma o pristupu moru neobalnih država, daju ovom poglavlju pečat studioznosti i aktuelnosti.

U poglavlju iz istorije koje obuhvata gotovo polovinu knjige, autori nas vode kroz burnu prošlost našeg pomorstva, prikazujući veoma slikovito stanje pojedinih perioda.

Radovi iz domena prirodnih nauka tretiraju probleme istraživanja Jadranskog mora i ribljeg fonda u njemu. Opisan je i novi metod spasavanja davljenika.

Na taj način delo je uspelo u pogledu podsticanja naučno-istraživačke i kulturne delatnosti jer, pored izloženog, upućuje čitaoca na još šire i svestranije angažovanje na izučavanju našeg pomorstva.

POMORSKI ZBORNIK, knjiga 2. Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije izdalo je i 2. knjigu Pomorskog zbornika. Na 1029 stranica objavljen je raznovrstan sadržaj iz oblasti pomorske problematike, sistematizovan u devet poglavlja. Tekst je praćen sa nekoliko fotografija, crteža i tabelarnih pregleda.

U uvodnom delu knjige, jedanaest autora kroz trinaest radova — prikazuju ulogu otoka Visa u narodnooslobodilačkom ratu. Dobra je zamisao da se kompleksnije istraže, dokumentuju i publikuju važni periodi iz narodnooslobodilačkog rata na moru. Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije organizovalo je u tom cilju i simpozijum o Visu početkom jula 1964. godine u Komiži. Autori radova u ovoj knjizi bili su glavni referenti, odnosno koreferenti na simpozijumu. U poglavlju o narodnooslobodilačkoj borbi objavljen je i rad o ustanku u Malom Ižu.

Ekonomici pomorstva dat je nešto veći prostor nego ranije. Obradena je problematika luka, ekonomičnost brodarstva, obalni i inostrani turizam i značaj dalmatinske industrije cementa za naše pomorstvo. Posebno je istaknut razvoj brodogradilišta »Uljanik«.

Po prvi put u Pomorskom zborniku javljaju se i radovi iz vojnopomorske problematike, tretira se uloga Sredozemnog basena sa vojnostrategijskog i ekonomsko-političkog aspekta.

Pomorsko pravo i nautika zastupljeni su sa po jednim radom.

Istorija i dalje zauzima najviše prostora. Autori pišu o pojedinim fragmentima iz bogate riznice zbivanja na Jadranu u toku četrnaestvekovne borbe naših naroda za slobodu. Drevni Vis, Sinj, Zadar, Dubrovnik, Hvar, Perast, Kotor, Trst i Rijeka ponovo oživljavaju pred očima čitalaca.

U poglavlju o prirodnim naukama izloženi su neki rezultati hidrografskog ispitivanja, kao i ispitivanja o lokaciji sardele.

Svi radovi imaju kratak sadržaj na ruskom, odnosno engleskom jeziku. Knjigu su uredili akademik dr Grga Novak i dr Vjekoslav Maštrović.

SANITETSKA UPRAVA DSNO

Dr I. Fajgelj, dr D. Likar i dr V. Radmili: PRVA POMOC. Izdanje Sanitetske uprave, 1963., strana 125, ilustrovano, cena 450 dinara.

Knjiga sadrži ova poglavlja: opšti deo; osnovni postupci prilikom pružanja prve pomoći; ukazivanje pomoći kod različitih povreda; prva pomoć povređenima od atomske eksplozije; prva pomoć povređenima od BOT; osnovne mere za čuvanje zdravlja.

Delo je namenjeno prvenstveno vojnicima za učenje, a starešinama za pripremu obuke, ali može da posluži svakome koga interesuje prva pomoć.

Dr T. Kronja, MEDICINSKA DEONTOLOGIJA. Izdanje Sanitetske uprave, 1963., strana 71, cena 300 dinara.

Knjiga sadrži osnovne pojmove o medicinskoj deontologiji. U opštem delu govori se o istorijatu i pojmu deontologije, izboru poziva medicinske sestre, liku medicinske sestre i tipovima zdravstvenih ustanova. U posebnom delu su sledeća poglavlja: bolesnik i njegove karakteristike; odnos medicinske sestre prema bolesniku; nega bolesnika; ishrana teških bolesnika; pre i postoperativna nega; primena medicinske tehnike od strane medicinske sestre; farmaceutski poslovi medicinske sestre; rad na nekim specijalnim radnim mestima i dr. Knjiga je namenjena učenicima medicinskih škola i medicinskim sestrama.

Dr V. Mikulić, GUBICI LJUDSTVA ORUŽANIH SNAGA U RATU. Izdanje Sanitetske uprave, 1963., strana 80, cena 500 dinara.

U knjizi se govori o: gubicima ljudstva uopšte; faktorima koji utiču na veličinu gubitaka ljudstva; gubicima ljudstva u eventualnom ratu (borbeni i neborbeni gubici, ukupni gubici, struktura gubitaka). Na kraju je zaključak. U literaturi su citirana 94 autora.

Knjiga je namenjena svim starešinama koje, bilo u okviru komandno-štabnih vežbi bilo u izvršavanju svojih ratnih dužnosti, učestvuju u stvaranju uslova za zbrinjavanje ranjenika.

Prof. dr S. Kostić sa saradnicima AKUTNA NEUROTRAUMA. Izdanje Sanitetske uprave, 1963., strana 230, ilustrovano, cena 1.050 dinara.

Knjigu su, pod rukovodstvom prof. dr S. Kostića, napisali najpoznatiji civilni i vojni stručnjaci — neurohirurzi. Knjiga je podeljena na tri osnovna poglavlja: povrede mozga, povrede kičmene moždine i povrede perifernih živaca. U svakom poglavlju se razmatraju mehanizam povreda, dijagnostika, tehnika dijagnostičkih metoda, diferencijalna dijagnoza i terapija.

Knjiga je namenjena prvenstveno mladim hirurzima koji se bave praktično lečenjem povreda glave, ali može korisno da posluži i hirurzima drugih profila, neurolozima, lekarima opšte prakse i studentima medicine.

SANITETSKI PRIRUČNIK, izdanje Sanitetske uprave DSNO, 1964., str. 204, ilustrovano sa 40 slika i skica, cena 500 dinara.

Osnovna poglavlja: mere za čuvanje zdravlja i psihofizičke kondicije ljudstva (sprečavanje i suzbijanje zaraznih bolesti u jedinici, sprečavanje nezaznačnih oboljenja, lična higijena i higijena vode, higijena ishrane i smeštaja, ukla-

njanje otpadnih materija, higijenske mere u jedinicama vidova, rodova i dr.), psihohigijenske mere u miru i ratu, neka pitanja i problemi organizacije sanitetskog obezbeđenja jedinica u ratu, metodsko uputstvo vojnim starešinama za izvođenje obuke u prvoj pomoći i zdravstvenom prosvetivanju u armiji.

Knjiga je namenjena starešinskom kadru JNA radi njegovog potpunijeg informisanja o nadležnostima i mogućnostima sprovođenja mera sanitetskog obezbeđenja jedinice.

NARODNA ARMIJA

Krsta Grozdanić, CIVILNA ZAŠTITA U OPŠTENARODNOM ODBRAMBENOM RATU. Razmatranja o mestu, ulozi i organizaciji civilne zaštite u slučaju opštenarodnog odbrambenog rata. Latinica, strana 172, cena 200 dinara (rasprodato).

M. Madić, D. Pejanović, I. Tominc: VOJSKA I NAROD U RAZORENOM SKOPJU. Požrtvovanje pripadnika armije u skopskoj katastrofi, herojstvo pojedinaца i kolektiva u spasavanju ljudskih života i narodne imovine. Latinica, strana 100, cena 80 dinara.

M. Madić i I. Matović: 99 DANA BITKE SA VREMENOM. Podvizi pripadnika armije u izgradnji novog Skoplja. Latinica, strana 100, cena 100 dinara.

Ante Bačinić, PEŠAK I TENK. Osnovni pojmovi o međusobnoj podršci pešadije i tenkova u borbi, sa oko 80 crteža i fotosa u tekstu. Latinica, strana 128, cena 150 dinara.

DRUŠTVENI PLAN SFRJ ZA 1964. Smernice društvenog plana SFRJ za 1964. godinu, sa oko 20 crteža — grafikona u tekstu. Strana 100, cena 50 dinara. (rasprodato).

Ivan Gošnjak, TITO — STRATEG REVOLUCIJE I TVORAC NARODNE ARMIIJE. Studija o ulozi druga Tita u vođenju narodnooslobodilačke borbe naroda SFRJ. Latinica, strana 84, sa nekoliko skica — šema u tekstu. Cena 200 din.

Mensur Seferović, PARTIZANSKI KOLOPLETI. Reportaže i crtice o životnom putu boraca naše revolucije: Stanka Paunovića, Vladimira Perića Valtera, B. Palkovljevića Pinkija, Mirčeta Aceva i drugih. Latinica, strana 200 sa nekoliko fotografija u tekstu, cena 250 dinara.

Ilija Popovski, GARNIZON BEZ OPASAČA. U 25 humoreski autor predstavlja čitaocu garnizon u trenucima »bez opasača«, u časovima malih briga i šala na sopstveni račun. Ilustrovao Đorđe Gorbunov, akad. slikar. Latinica, 120 strana, cena 200 dinara.

Dr Dragić, dr Gilić i dr Acović, POLNI ŽIVOT I POLNE BOLESTI. Popularno pisana brošura iz oblasti zdravstvenog prosvetivanja mladih. Latinica, strana 100, cena 150 dinara. Ilustrovano sa preko 20 crteža i fotosa u tekstu.

Vlatko Vešović, POLJOPRIVREDA I STANDARD. Šta je poljoprivreda dobila poslednjim merama SIV-a? Perspektive daljeg razvoja naše poljoprivrede i sela. Ilustrovano sa nekoliko preglednih skica — šema u tekstu. Latinica, strana 64, cena 40 dinara.

O VOJNOJ DISCIPLINI. Knjiga sadrži misli druga Tita i generala armije Gošnjaka o vojnoj disciplini, kao i radove general-pukovnika Rada Hamovića, Jefta Šašića i drugih naših vojnih rukovodilaca. Latinica, strana 150, cena 200 dinara.